

ՎՍԵՎՈՆՈՂ ԻՎԱՆՈՎ

ՊԱՐՏԻԶԱՆԵՐ

Վ. Ի. Պ. Վ.

— 0 —

ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ — 1929

891.41
Խ-85

40K 25 SEP 2006

19 NOV 2010

891.71

1-85

սճ

ՎՍԵՎՈՒՆՈՂ ԻՎԱՆՈՎ

ՊԱՐՏԻԶԱՆՆԵՐ

Վ Ի Պ Ս Կ

Թարգմանություն ուսանողից

ՂԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ-1929

4634
39

Հրատ. № 1141

ՊԵՏՏՐԱՏԻ ԶԵՐԿՐՈՐԻ ՏՊԱՐԱՆ ԶԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

Գրառես. № 2563(բ) Տիրաժ 3000 Պատվ. 1276

Ալեքսանդր Պավլովիչ
Ոլենիչ-ԳՆԵՆԵՆԿՈՅԻՆ

I

Չորացրած ձկան նման վոսկրոտ ու նիհար կապալառու Յեմոլինը անցնում էր Ուզնեդաչի շուկայով և ամեն մի հանդիպողի հարցնում.

— Կուրդին չե՞ք տեսել:

— Չէ:

Իվերջո՝ յերկնագույն աչքերով՝ (չալդոնը*), ըստ յերևութին կատարը տաքացրած, խորամանկությամբ ժպտաց և, ցույց տալով, ասաց Յեմոլինին.

— Կուրդյան յեկեղեցու մոտ... հարմոնիկ գնելու... ինչի՞դ ե հարկավոր...

— Հարկավոր ե,— ընդմիջումներով պատասխանեց Յեմոլինը:

Չալդոնը չորս անգամ իրար յետևից զկռտաց ու հեռացավ:

«Չաչանակ հարմոնիկին. . . թանգ դին տալու... փող ունի»,— մտածեց Յեմոլինը ու ափսոսաց այն ուրբին, վոր Ուզնեդաչ գալուն էր հատկացրել:

Յեմոլինին անդադար հրհրում էին:

Վաճառասեղաններին մոտենալու հնար չկար:

*) Բնիկ սիլվերգինները, վորոնք ուսական ծագում ունեն, չալդոն են կոչվում:

Յեմոլինն ուզում եր անցնել փողոցի կերպու-
րանք ստացած առևտրաշարքերի միջով, սակայն ձի-
րի մի ամբողջ ջուկ և աղիողորմ կերպով մկկացող վոչ-
խարներ եյին քշում այնտեղից: Փողին սփռվում եր
բարակ տախտակներից շինած խանութների վրա՝ կեղ-
տոտ-դեղնավուն բծերով:

— Շոգ ե, —ասաց Յեմոլինը՝ սրբելով քրտնած
ջլուտ վիզը:

Կոկորդը տոթն եր չորացնում, ականջները շու-
կայի աղմուկը խլացնում, աչքերը վաճառասեղանների
վրա դարսված միտկալների, կերպասների ու չինական
սարավիկաների վառ նախշերը ծակծկում:

— Ես շողին չի՛ր յեւ վարձվի... Ժողովուրդը գրծ-
վել է...

Յեկեղեցու մոտ իրարանցումը քիչ եր: Այստեղ
կճուճներ եյին ծախում, և անդադար լսվում եյին սալ-
լերի միջի ամանեղենի նուրբ զրնգոցն ու առուտուր ա-
նողներ իրար գերազանցող գոռոցները: Կուրդյան, վոր
կապույտ կտավի շապիկ ու նույն կտորից կարած կարճ,
բայց լայն անդրավարտիք ունեւ հագին և բո-
բիկ վտտներին՝ ճղճղված ու կարերը քանդված չատեր,
կանգնել եր յեկեղեցու պարսպի մոտ և նայում եր
դեղին կավից շինած աքլորաճուտին:

Բարձրահասակ չալդոնը, վոր մոխրագույն վեր-
նադեմստ եր հագել, ձանձրացած աչքերով եր նայում
գնորդին:

— Որական շատ փող ես աշխատում, — հարցրեց
Կուրդյան:

— Պատահած:

— Տասշահու չափ աշխատում ես:

Չալդոնը նայեց գնորդի չատերին ու ակամա
պատասխանեց.

— Պատահում ե և տաս շահի:

— Տեսնո՞ւմ ես, — հարգանքով ասաց Կուրդյան,
աքլորաճուտը տեղը դնելով: — Լավ կլինեիր, բարեկամ,
վոր դու աքլոր շինելը թողնեյիր...

— Ապա ի՞նչ կհրամայես՝ ագռավ շինեմ:

— Վնչ թե ագռավ, այլ գոնե, որինակի համար,
պուլիկներ, կեչափալտից:

— Ինքներս գիտենք, թե ինչ ենք անում:

— Ե՛ր դու, լալի՛կ:

Կուրդյան տեսավ Յեմոլինին և, չալդոնին ցույց
տալով, ասաց.

— Վեր կալ սրան, ա՛յ, ես լալիկին, աքլորներ
կշինի քեզ համար:

— Ամեն մարդ իր գործին ե, — խստությամբ
ասաց Յեմոլինը: — Իսկ քեզ հետ, Կուրդյան, գործ ու-
նեմ:

Կուրդյան կրկին վերցրեց աքլորաճուտը, շուռու-
մուռ տվեց և գնեց, բայց վոչ թե նրա համար,
վոր այդ իրեն հարկավոր եր, այլ վորպեսզի Յեմոլի-
նին ցույց տա, վոր ինքը՝ Կուրդյան, փողի կարիք
չունի:

— Դե՛, ասա:

— Դնանք, ճանապարհին կասեմ, — ասաց Յեմո-
լինը:

Կուրդյան աքլորաճուտը գրպանը դրեց և գնաց
Յեմոլինի յետևից:

— Ի՞նչ գործ ես անում դու:

— Մեր արհեստին պատկանյալ գործ չափ կա:

— Բայց ելի:

Դեպի ցած կախված բեղերի տակից ժպտաց
Կուբդյան:

— Հմի մահացութունը շատ է ժողովրդի մեջ,
վոնց վոր խոտը խռինձի ժամանակ:

— Ե՛, ի՞նչ անենք:

— Դադադի շատ կարիք կա...

Յեմոլինը լիզվով թրջեց չորացած շրթունքները
և արհամարհանքով ասաց.

— Դատարկ բան է: Դադադ շինելու աշխատան-
քը ամենադարձելին է: Գորբուլի՞նն էլ է քեզ հետ:

— Գլուղումն է:

— Բեսպալայն էլ:

— Բեսպալայն էլ կա: Սուլումինիխն էլ է աշատեղ:

— Ուրիշ տղերք էլ կան:

— Ի՞նչպես չէ, իսկ քո ի՞նչ գործն է:

Մի ժպիտ խաղաց Յեմոլինի դեղնած և ուժա-
սպառ դեմքին:

— Հը՞, չե՞ս կարողանում համբերել:

Կուբդյան գոռաց.

— Սիրում եմ արտելային աշխատանքը, Յե-
գորի՛ն:

— Ապա ասում ես, թե աշատեղ ես աշխատում:

— Ե՛յ դու, գծուծ մարդ, մարդ քեզ ճիշտ բան
կամսի... Հա պիտի դեսուդեն գցել: Թե չէ սաղ-սաղ
կլափես:

Կուբդյան նայեց նրա՝ դեպի ձախ կողմը ծամոված
բերանին ու մտածեց՝ «սրիկա»: Յեմոլինը կանգ ա-
ռավ և, աչքերի դեղնավուն սպիտակուցները փայլ-
փլեցնելով, ասաց.

— Այդ նրանից է, վոր դուք, ձեզնից բացի, ու-
րիշի չեք հավատում, հասկացա՞ր:

Կուբդյան կոկոաց:

— Բադը կոկոաց, չերը նրան կերան... Ա՛յ թե
ինչ եմ ուզում՝ ասել քեզ, Կուբդյա՛: Ուլեյան վանքում
շտեմարաններ շինելու կապալ եմ վերցրել: Փայտեղեն
եւ կա աշատեղ, գործիքներ եւ, կգաս:

— Ի՞նչպես... ամսով, թե որով:

— Որով: Քսան մանեթ, ծախսն էլ ինձ վրա:

— Հիմար մարդ չկա:

— Ի՞նչ հիմար:

Կուբդյան մի քալ հեռացավ նրանից և սուլեց:

— Սորամանկ ես, Յեգորի՛ն, ուղղակի ցավ: Ո՞վ
ալդ պալմանով քեզ մոտ կգա, չերը խոտահարքին
յերկու քառասուներորդական կտան:

— Ե՛յ դու քոնթուկ, խոտահարքը մի ամիս է,
իսկ աշատեղ թե ամառը կաշխատես և թե աշունը:

— Ինչի՞ս ե հարկավոր, չերը այժմ քաղաքում
կոլչակյան փողով, քառասուներորդականով, արաղ են
ծախում:

— Լավ,— ասաց Յեմոլինը հաշտարար լեղանա-
կով,— դնանք ինձ մոտ թեյ խմելու:

— Արաղ ունե՞ս:

— Վոչ թե արաղ, ախպերս, ալլ նիկոլայան ողի:

— Այ քեի՛խ,— հիացած գոռաց Կուբդյան, խփե-
լով իր ազդրերին:

Նրանք անցան շուկայով, և Յեմոլինը թեքվեց
նրբափողոցը: Կապալառուն քաշեց փայտյա փակաղա-
կը, և դարպասի մեծ փայտյա փեղկերը, ծղխնիներին
քսվելով, ճռռացին ու բացվեցին: Սուպոտ ձայնով

նրանց վրա հաջաց շղթայակապ շուներ՝ թռչկոտալով։
Կորացած ախոռից մի կանացի ձայն, ծոր տալով,
հարցրեց.

— Ո՞վ կա այդտեղ։

— Յես եմ, Մատվեյենա, լես,—պատասխանեց
Յեմոլինը՝ բարձրանալով մայրի տախտակներից շին-
ված բարձր պատշգամբը։— Սամավար տվեք մեզ ..

— Իսկույն։

Ախոռից դուրս լեկավ մի ջահել կին՝ փալուն
չթե հագուստով, կովկիթը ձեռքին։ Յեմոլինը, սրահը
մտնելով, հարցրեց նրան.

— Ինչո՞ւ լես այդպես ուշ կթում։

— Այդպես պատահեց,—պատասխանեց ջահել
կինը՝ զրնգացնելով սամավարի խողովակը։— Վո՞րտեղ
կխմեք, վերնատանը, թե, գուցե, ստվերում։

Յեմոլինը զրնգացրեց ամանները արկղի մեջ։

— Մեկ ե, կարելի չե և վերնատանը։ Այնտեղ,
կարծես, ճանճը քիչ ե։

— Ուղղակի ցավ են այդ ճանճերը. ինչքան ջրն-
ջեցինք, ջնջեցինք, ելի ճար չեղավ... գլուղացի Լոնի-
սը ինչ-վոր շրածին եր բերել, ա՛յ թունդ ներգոր-
ծեց։

— Վոչ թե շրածին, այլ շրածին, ա՛յն, վոր սի-
մորներին են տալիս, վոր վոչնչանան։

Կինը ծիծաղեց։

— Յես ի՞նչ գիտեմ։ Հմի ամեն բան թարսվել ե։
Հրե, ասում են, Ոմսկում այլադգի թագավոր են դրել
ու իքվատեր են ասում։

Յեմոլինը կամաց ծիծաղեց։

— Անուսո՞ւմ, վոնց վոր տալգան... Արջե՛ր։ Ա-

սում են, Կոլչակը հին ցեղից ե, և վոչ թե թագավոր
ե, այլ դիկատույժը...

— Միևնույն ամանն են,—ասաց Կուրդյան։

— Ամանը միևնույնն ե, բայց գինին՝ տարբեր։
Մեկը կոնյակ ե, իսկ մյուսը՝ արաղ։

— Մեկն ել սնդիկ։

— Մտքիկը չին խմում, այլ նրանով զրդցները
վատ ցավից են բժշկվում։

Յեմոլինը նստել եր փայտյա ներկած թիկնա-
նստարանի վրա, իսկ Կուրդյան՝ ներկած փայտյա ա-
թոռի։ Վերնատանը զով եր. մանրիկ պատուհաններից
քիչ լույս եր ներս մտնում, խառնարում ելին նաև
լայն, դուրբարույր խորդենիները՝ տնկված ապակե-
պատ կավե ամաններում։ Դռներն ու վառարանը նկա-
րազորված ելին՝ դեղին դաշտի վրա ցրված՝ կա-
պույտ ծաղիկներով, իսկ հատակին ընկած ելին ծլանք-
ներից հյուսված գորգեր։

Մինչ տանտիրուհին ամանեղեն եր հանում պա-
հարանից և սեղանի վրա դնում՝ սերմապատ բոքոն-
ներ և վոչնուց ու աղացած թխեհուց պատրաստած
կարկանդակներ,—Յեմոլինը ինքնավստահ դատողու-
թյուն եր տալիս.

— Կուրդյա՛, հենց վեր կալ ինձ։ Դու ինձ ասա,
թե ի՞նչ տեղից եմ յես բարձրացել։

Կուրդյան անհամբեր սպասում եր, թե յերբ պի-
տի Յեմոլինը խցանահան անի։ շիշը, ուստի հեղնեց.

— Սկի վոչ մի տեղից ել չես բարձրացել։

— Մո՞ւտ ես ասում։ Կասեմ, վոր յես մի պեր-
մացի արեխավոր դյուղացի եյի, իսկ աչժմ չերկաթե
կտուրով տուն ունեմ, տնտեսությունս լիուլի և հար-
գանք ամենքից։

— Յեկ փառք աստծու:

— Պարզ ե, վոր փառք աստծու,—հաստատեց Յեմոլինը՝ հանելով խցանը ու ողին բաժակները լցնելով,—միայն թե դուք հեշ դատ չեք հասկանում:

— Առաջ դուք խմեք...—հրաժարվեց Կուբդյան՝ սովորույթի համաձայն:

— Խմի:

— Չեմ խմի:

Յեմոլինը, դեմքը ծոմռելով, խմեց և կեղտոտ ու փտած ատամներով մի կտոր կարկանդակ կծեց:

— Թունդ ե, անզգամ... Խմի:

Կուբդյան խմեց, նա յեկ դեմքը ծոմռեց և միանգամից մի ամբողջ կարկանդակ կոխեց բերանը:

— Հմ-ա...—մոռաց նա,—Վոչինչ... Թունդ ե...

— Խմի,—ասաց Յեմոլինը:

Կուբդյան ել չիր հրաժարվում:

Յեմոլինը դժվարությամբ եր ուտում. յերկար մատները կոխում եր հացի մեջ, շարժում, կոտրում, մի կողմ եր դնում հացի կեղևը: Իսկ Կուբդյան ուտում եր՝ շտապով կուլ տալով կիսածամ կտորները: Յեմոլինը, նայելով նրա ծնոտների մկանների արագաշարժ խրճիկներին, արժանապատվությամբ խմում եր ղըր-ղըրդական թեյը և արժանապատվությամբ ել դատողություններ անում:

— Դուք քիչ եք մարդամեջ դուրս գալիս... Խոսքս կըթված մարդկանց մասին ե, դրա համար ել քիչ եք վստահանում մարդկանց, իսկ յերբ վստահություն չկա, հաջի ել քեզ համար ձու չի ածիլ, ուր մնաց մարդկանց հետ ապրելը...

Կուբդյան վերցրեց բաժակը, և աթոռը մոայլ տնքաց նրա տակ: Յեմոլինը շարունակում եր.

— Ամթը՝ դեպի իշխանությունը՝ կորցրել եք, արջի նման մի բան եք... Ձեզ չեք պաշտպանում. սատանան գիտի, թե ինչ եք պահանջում: Իսկ յես անաչարդվում եմ, հետո կուզեմ հանգստանալ: Հանգըստացիր, ախպեր Յեմոլին, ել ուրիշ վոչինչ:

Կուբդյան բխկաց ու սեղանից հեռացավ:

— Շնորհակալ եմ, տան տեր, աղ ու հացիդ համար:

Յեմոլինը մեկ ել լցրեց:

— Խմիր, Կուբդյա, թե չես շնորհակալության բան չի լինի:

Կուբդյան ձեռքը թափ տվեց ու իր մեջ զարմացավ, վոր իր շարժումն ալդպես թեթեւ ե:

— Յերբ շնորհակալություն եմ անում, ընդունիր և ուրիշ վոչինչ: Ինչ վերաբերում ե հանգստանալուն, Յեմոլին, դժվար թե գլուխ գա:

— Ինչո՞ւ: Յեթե արժանի յենք, ինչո՞ւ չպիտի հանգստանանք:

— Հենց այնպես:

— Իսկ ո՞վ կհամարձակվի խանգարել ինձ:

— Կգտնվեն մարդիկ:

Յեմոլինը ձեռքի ափի կողքով խփեց սեղանին:

— Ձե, ասա, յես ուզում եմ իմանալ:

Կուբդյան բամբ ձայնով ժպտաց ու աչքը թարթեց:

— Կգտնվեն, Յեգորիչ, քո փոխարեն ուրիշները կհանգստանան... Աստված վկա...

— Վորդինճերս, ինչ ե:

— Բոլորս ել վորդի յենք, բայց վոչ մի հոր: Ապա... Ահա դու տուն ես շինում ու մտածում ես, թե՛

— Յեւ վառք աստծու:

— Պարզ ե, վոր փառք աստծու, — հաստատեց Յեմուինը՝ հանելով խցանը ու ողին բաժակները լցնելով, — միայն թե դուք հեշ դատ չեք հասկանում:

— Առաջ դուք խմեք... — հրաժարվեց Կուրդյան՝ սովորույթի համաձայն:

— Խմի:

— Չեմ խմի:

Յեմուինը, դեմքը ծովափնային, խմեց և կեղտոտ ու փառք ատամներով մի կտոր կարկանդակ կծեց:

— Թունդ ե, անզգամ... Խմի:

Կուրդյան խմեց, նա յեւ դեմքը ծովափնային և միանգամից մի ամբողջ կարկանդակ կոխեց բերանը:

— Հա-ա... — մոռաց նա, — Վոչինչ... Թունդ ե...

— Խմի, — ասաց Յեմուինը:

Կուրդյան ել չեր հրաժարվում:

Յեմուինը դժվարությամբ եր ուտում. յերկար մատները կոխում եր հացի մեջ, շարժում, կոտորում, մի կողմ եր դնում հացի կեղևը: Իսկ Կուրդյան ուտում եր՝ շտապով կուլ տալով կիսածամ կտորները: Յեմուինը, նախելով նրա ծնոտների մկանների արագաշարժ խրճիկներին, արժանապատվությամբ խմում եր զըր-ըրդական թեյը և արժանապատվությամբ ել դատողություններ անում:

— Դուք քիչ եք մարդամեջ դուրս գալիս... Սոսքս կրթված մարդկանց մասին ե, դրա համար ել քիչ եք վստահանում մարդկանց, իսկ յերբ վստահություն չկա, հաջի ել քեզ համար ձու չի ածիլ, ուր միայն մարդկանց հետ ապրելը...

Կուրդյան վերցրեց բաժակը, և աթոռը մոռլ տնքաց նրա տակ: Յեմուինը շարունակում եր.

— Ամթը՝ դեպի իշխանությունը՝ կորցրել եք, արջի նման մի բան եք... Ձեզ չեք պաշտպանում. սատանան գիտի, թե ինչ եք պահանջում: Իսկ յես անաչարհավում եմ, հետո կուզեմ հանգստանալ: Հանգըստացիր, ախպեր Յեմուին, ել ուրիշ վոչինչ:

Կուրդյան բխկաց ու սեղանից հեռացավ:

— Շնորհակալ եմ, տան տեր, աղ ու հացիդ համար:

Յեմուինը մեկ ել լցրեց:

— Խմի, Կուրդյա, թե չե շնորհակալության բան չի լինի:

Կուրդյան ձեռքը թափ տվեց ու իր մեջ զարմացավ, վոր իր շարժումն ալդպես թեթև ե:

— Յերբ շնորհակալություն եմ անում, ընդունիր և ուրիշ վոչինչ: Ինչ վերաբերում ե հանգստանալուն, Յեմուին, դժվար թե գլուխ գա:

— Ինչո՞ւ: Յեթե արժանի յենք, ինչո՞ւ չպիտի հանգստանանք:

— Հենց այնպես:

— Իսկ ո՞վ կհամարձակվի խանգարել ինձ:

— Կգտնվեն մարդիկ:

Յեմուինը ձեռքի ափի կողքով խփեց սեղանին:

— Չե, ասա, յես ուզում եմ իմանալ:

Կուրդյան բամբ ձայնով ժպտաց ու աչքը թարթեց:

— Կգտնվեն, Յեմուին, քո փոխարեն ուրիշները կհանգստանան... Աստված վկա...

— Վորդիներս, ինչ ե:

— Բոլորս ել վորդի յենք, բայց վոչ մի հոր: Ապա... Ահա դու տուն ես շինում ու մտածում ես, թե՛

կհանգստանամ, կապրեմ: Պինդ տուն ես շինում, ախպերս, յերկաթե կտուրով: հոլանդական վառարանով: Բայց ահա քեզ, մոռու վայելիր: Ձեռք, գլուխ գալու բան չի, խանդարող կգտնվի:

— Ո՞վ կխանդարի:

Կուրդյան լայն բաց արեց փակվող աչքերը և հանկարծ հանգիստ ու ստեպ-ստեպ ծիծաղեց:

— Հը՛-հը՛-հը՛-հը՛... ե՛յ դու, կանաչճիւղ... հը՛-հը՛-հը՛-հը՛...

Յեմուլինն ել փութկաց:

— Հը՛-հը՛-հը՛-հը՛... Դու խավար ես, հարյուր լեզվյան խավարը... հը՛-հը՛-հը՛-հը՛...

Նախասենյակից գլուխը դուրս հանեց տանտիրուհին, նայեց ու ձեռքով արեց.

— Ե՛յ, աղջկերք, սպանեցիր ծիծաղից:

Յեվ հոգոց կչկչան ու մանրիկ ծիծաղով:

II

Յերբ Կուրդյան, հարբելուց հետո, լըջանում եր, նրա գլուխը չերբեք չեր ցավում, այլ միայն կոկորդն եր զզվելի ու սուր կերպով քոր գալիս. կարծես այրված լինեիր մի բանով: Առավոտյան արթնանալիս՝ Կուրդյան, վտառները հատակի վրա ցաք ու ցրիվ թափված տախտակներին ու դուլլին կայցնելով, յերկար ժամանակ փարչն եր վորոնում: Յերբ վորոնածը չգրտավ, նա հաստ ու լայն ձեռքերով բռնեց ջրով լիքը կիսատակառը, բարձրացրեց և, սպիտակ, բուրավետ հատիկներին նման, փայլուն կաթիլները թափելով, մի կուշտ խմեց:

Ականջ դրեց, թե ինչպես և ջուրն ստամոքսում

խլթխլթում, ու հիշեց, վոր Յեմուլինը յերեկ վարձել է իրեն:

«Կասես, աշխատանք չեյի՞ր գտնում», — անբավականությամբ մտածեց Կուրդյան իր մասին, կտրելով հացի ճրթճրթացող յեզրը:

Յեմուլիսա տատը սուր հայացքով նրան նայեց և, դեմքի ու ձայնի ծանրաշարժ դառամությամբ, գոչեց.

— Ելի՞ հարբեցողությամբ ես տարվել, Կուրդյան: Ձե՞ վոր առևտուր վերջացել է:

— Գիտեմ:

— Հարկավոր է աշխատել:

— Ուզում եմ աշխատել:

— Ել ինչ՞իւ յես փակվել տանը:

Կուրդյան հացի կտորը կոխելով բերանը, մտավ մառանը: Այնտեղ զով եր և մուլթ, իսկ խրճիթում ճանճերը խանդարում եյին:

Յեմուլիսան ուշադրությամբ նրան նայեց, վերցրեց կողքերը քրտնած ու կաթով լի կճուճը ու ասաց.

— Կեր, Կուրդյան: Ինչո՞ւ յես ցամաք հաց ուտում, չե՞ վոր կաթն ել և ուտելիք:

— Կաթ չեմ սիրում, — ասաց Կուրդյան և մտածեց. «տղերքանցը պիտի ասել: Ա՛յ թե կհայհոյեն, անգգամե՛ր»:

Յեմուլիսան կաթը ցած դրեց:

— Ձեռ սիրում ելի:

Նա ձեռքերը ծածկեց գոգնոցի տակ, և նրա լսչն քիթը, վոր ձվի նման եր, շուռ յեկավ Կուրդից:

— Վարտեղ ես բանելու:

— Յեմոլինն է վարձել:

— Մենսկ...

— Արտեկի հետ:

Պառավը, մառանի ծանր ու ճաքճքված դուռը ծածկելով, կամացուկ ասում էր.

— Համարձակութուն չունեք դուք, հմիկվաններդ, աչքներդ հա դեպի արտեկ եք տնկում: Դրա համար ել թագավորը հրաժարվեց ձեզնից:

— Նրան վնդեցին:

— Տեսար...—անվստահ ծոր տվեց պառավը:—Ասացի՛ր:

— Վատ թագավոր էր:

— Մեզ լավ թագավոր հարկավոր չի:

— Ինչո՞ւ:

Պառավը վերցրեց ածուխով լի ածխամանը: Նա գնում էր ու մըթմրթում՝ բռները կիսատ թողնելով:

— Թագավորները պիտի վատ ել լինեն: Հարկավոր է, վոր թագավորն իրեն խիստ պահի,—դե՞ ով խիստ է, նա վատ է: Առանց լավ մարդի միշտ ել ապրել կարելի չի: Պատահեց և մի լավ թագավոր. և, նա յեկ տեսնելով, վոր բանը վատ է գնում,—այսպիսի անիծված ժողովրդի հետ ապրե՛լ կլինի,—վերցրեց... և հեռացավ...թքեց...

— Խավար եք:

Պառավի կախ ընկած թշերը կարմրեցին: Նա ածխամանը նետեց պատռգամբը և գոչեց Կուբդին.

— Իսկ դու գնա, լկտի՛, գնա:

— Գնում եմ: Ե՛, Կուչսկից գո՞հ ես:

— Նա ինձ ի՞նչ:

— Խիստ է:

— Ինչ-վոր այլագգիներ են: Ասում են, չեխերն են կարգել՝ ավստրիացիներից: Դերբի չե, ի՞նչ է:

— Ո՞վ գիտի:

— Յես այնպես եմ կարծում, վոր գերմանական պատերազմի գերիներից է, ինչպես վոր Ռուսաստանի թագուհին է:

Կուբդյան ուզում էր գնալ, բայց կանգ առավ:

— Ի՞նչ թագուհի: Ի՞նչ ես դուրս տալիս, տատի, Գրիստոսը քեզ հետ:

— Ել ինչո՞ւ յեն կոլում: Հենց թագավորութան համար ել կոլում են: Այստեղ հենց այդ Տոլչակը, իսկ այնտեղ՝ Կուսինիան...Դրանք բաժանելու բան ունեն, իսկ գյուղացիները թող տնքան...մեր դասի մարդկանց դրությունը ծանր է...

Նա սրահից հանեց ձավարով լի մաղը և բարակ ձայնով կրկնեց.

— Ջո՛ւ-Ջո՛ւ-Ջո՛ւ...

Փոքրիկ դեղին ճուղիկները, չուղի կտորների նման, դուրս վաղեցին ծածկի տակից:

Փողոցներով դանդաղ անցնում էին դաղթականների չերկար ու դյուրաշարժ սայլերը, վորոնց քաշում էին լծված չեզները: Լծերը ճռճում էին: Յեզների կճղակները տաք ու փափուկ փողի ելին բարձրացնում: Յերբեմն դրդոցով վաղում էր պահակ-հիքսարի արկղը: Հիրսարը ծուրորեն, մի աչքով, նայում էր դաղթականների սայլերը և մտրակով ուժգին խարազանում փոքրիկ ձիուն: Փողոցի չերկարությամբ, թանձր ու սև ստվերում, պառկած էին ջահել տղաներ ու շներ, իսկ գյուղի շուրջը, խրճիթների չետևից, կանաչին էր տալիս տալգայի ցանկապատը՝ խիտ ու խոնավ:

Կուրդյան հաճությամբ չէր ընկերներ ժողովում: Յերեկ, հարբած վիճակում, նա շատ ավելորդ բաներ էր ասել՝ թե իր և թե տղերքանց մասին: Յեւ այժմ նա հուզված մտածում էր.

«Գա՛ն ու չհամաձայնե՛ն, սատանեք: Ա՛յ թե կը վառեն ինձ»:

Առավոտները, համարյա միշտ, Գորբուլինն ու Բեսպալիսը նստած էյին լինում Սոլումինիսի մոտ: Այլ՝ չերեքով գնում էյին Կուրդի մոտ և այստեղ կամ աշխատում էյին, կամ, չերբ աշխատանք չէր լինում, խոսում էյին աղջիկների և ողու մասին:

Սոլումինիսն իր խրճիթն ուներ: Հնուց մնացած և մայրի փայտից շինված մի խրճիթ էր այդ, ահագին ճաղավոր ցանկապատով և մեծ դարպասով, վորը, կարծես, քարից էր կոփված: Դարպասի գլխին մի չերկար փայտ էր տնկած ու սրա ծայրին մի փուռ խոտ կապած: Ձմեռը ճամպորդները նրա մոտ էյին գիշերում:

Սոլումինիսի բակն էլ էր մեծ, սև և մաքուր: Այնտեղ ընկած էր մի գործածությունից ընկած ապրանքատար գետնանավ, վորն արդեն ծածկվել էր կանաչով, բայց դեռ ամուր էր, և նրանից կարելի էր յերկու խրճիթ կառուցանել:

Ինքը Գանշա Սոլումինիսը նստած էր բակի մեջտեղում, քոթի վրա և կացնով ծխախոտ էր կոտորում: Նրա փրչոտ, խիտ ու գանգուր մազերով ծածկված գլուխը բաց էր, քրտինքը գոլորշիանում էր, և աղոտ կերպով նշմարվում էր վեր բարձրացող շոգին: Յեւ ինքը՝ Սոլումինիսը, նմանվում էր արմատախիլ արած սև կոճղի, վոր հողի և ինչ-վոր խոնավ հյութերի հոտ է արձակում:

Գետնին, լերեսն իվեր, պառկած իր Բեսպալիսը՝ պեպենուտ, դեղնամաշ և ագարիկոս կոչված սնկի նման: Մեջքով քոթիկին հենված նստել էր Գորբուլինը՝ լայնոսի, դուրս ցցված ալտոսկրներով և նեղաչյա:

Յերբ Կուրդյան մտավ բակը, նրանք յերեքն էլ դարձան նրա կողմը և նայեցին նրան սպասողական դիրքով:

«Յերեկ գիտեն»,—մտածեց Կուրդյան և շփոթվեց:

— Տո՛ւր, միքիչ ծխեմ,—ասաց նա՝ ձեռքը ծխախոտին մեկնելով: Սոլումինիսը գրպանից հանեց քիսիկ և ասաց խորքից դուրս յեկող ձայնով.

— Կոտորածին մի՛ ձեռք տա, չորացած չի, քիսիկից վերցրո՛ւ:

Բեսպալիսը վոտքերը թափահարեց և արագ կանգնեց:

— Ի՞նչ է,—չփշփագնելով խոսեց նա,—դու Յեմոլինի հետ բարեկամություն ես անում, հա՛:

Կուրդյան, չհասկանալով, ձեռքերը տարածեց:

— Հենց նոր պատահեցի նրան: Յերբ պիտի գործի գնանք, ասում է: Ա՛յ թե ինչ, ասում եմ, գընալու տեղ չունենք: Ձե՛ վոր վանքումը վարձվել եք: Ավելի՛ պարզ... Ի՞նչ վանք, — հարցնում եմ:

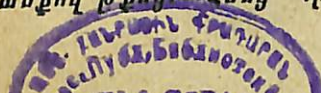
— Կուրդին հարցրեք, ասում է:

Կուրդյան շտապով ներս է քաշում մախորկի ծուխը և սկսում պատմել, թե վարձվելը վարձված չէն, այլ հենց այնպես խոսել է:

— Ինչպես ուզում եք,—վերջացրեց նա և արհամարհանքով թքեց:—Հենց հիմա յեւ կարող եմ ասել,

4934

3



Թե չենք գնում, միայն թե նա որական չերեսուն մանեթ ե տալիս, ծախսն ել իր վրա...

Բեսպալիխը քոթկի շուրջն եր ման գալիս և, հենց վոր Կուրդյան լոսեց, նա վայրկենաբար ճշաց խաթվածի պես.

— Հայդե, տղերք:

Գորբուլինը մեջքը քոթկին քսեց, ապա ձեռքերով քորեց թևերի մեջտեղը. և այդ բոլորը նա կատարեց հենց աչնպես, իզուր, առանց կարիքի: Ուղում եր կանգնել, բայց միտքը փոխեց. «Ժամանակ կունենամ, հնարը կգտնեմ դեռ»: Գանշա Սուլումինիսը շարունակում եր, համաշափ զարկերով, կացնով ծեծել ծխախոտը: Քոթուկը կամացուկ թրխկում եր:

Կուրդյան սպասում եր և մտածում. «Իսկ յիթե, եշակներ, հարցնեն, թե՛ ինչո՞ւ եյիր Յեմոլինի հետ նիկոլայեկա խմում: Այդ արտելական վարձունք չե»:

Կովը բառաչեց ախոռում:

— Ինչո՞ւ չիս նախիրն անում,— հարցրեց Կուրդյան:

Սուլումինիսը խուլ հնչեց.

-- Այսոր... ծնել ե...

«Կասես, քոթուկն ե թրխկում», — մտածեց Կուրդյան և նստեց քոթկի չեզրին: Բեսպալիխը մի տաշեղ վերցրեց և աղափնուն նետեց: Աղափին, թևերն արագ թափ տալով, թռավ:

Կուրդյան շարունակեց մտածել.

«Կարծում են»:

Ապա առանց շտապելու հարցրեց.

— Հը՞, դուք ի՞նչպես եք:

Գորբուլինը, լարծուն միտքը դժվարությամբ դուրս քաշելով հոգու խորքից, ասաց.

— Ի՛նչ ինչ... յիս կարող եմ... իմ թնտեսությունը հայրս ե կառավարում... Շուտով զորաժողով կլինի: Կքենս: Բաց մեր Գանշան թնտեսեր ե, նա չի կարող: Սուլումինիսը ձեռքի ափով խփեց Կուրդի մեջքին:

— Նա դոչաղ ե, նրան կարելի չե վստահել:

Սուլումինիսը կացինը թեթև հարվածով խրեց քոթկի մեջ, ծխախոտը գլխարկի մեջ լցրեց և վեր կացավ:

— Տղերք, գնանք, թեյ խմենք:

— Իսկ աշխատելու կգաս,— շողոքորթելով հարցրեց Կուրդյան:

Սուլումինիսը, լծան տակի յեղան նման, իրեն միքիչ ուժ տալով, դեպի պատշգամբը գնաց:

— Յես,— ասաց նա հաստատակամ,— աշխատանքից չեմ փախչում: Կարող եմ:

Յեւ բարձրաձայն ասաց.

— Կնիկ, սամավարը դրե՞լ ես:

Կործված սահնակի մոտ նստած շիկազուխ շան ձուտը միքանի թռիչք դործեց դեպի առաջ և հաջեց: Կուրդյան հիացմունքով գրկեց Գանշին ուսերից և թեթև թափահարեց.

— Բարեկամս: Կովարար:

Սուլումինիսը շարժեց ուսերը:

— Լավ, չերես մի տալ:

Թեյ խմելուց հետո նրանք գնացին Յեմոլինի հետ խոսելու: Կապալառուն ձին լծեց: Քաշելով անուրի փովը՝ նա դեպի ատաղձագործները դարձրեց իր՝

լարումից կարմրած դեմքը և հավանության արտահայտութեամբ ասաց.

— Յեկամք, արտեւականներ, Բարի:

Ապա նա անուրի տակից, հարդարելով, հանեց ձիու բաշը, շրփացնելով խփեց ձիու ճակատի փունջ մազերին և, ձեռքը ատաղձագործներին տալով, ասաց.

— Լավ եք ապրում:

Քիչ ելին խոսում: Ուզում ելին յերեք որից հետո գալ աշխատանքի: Իսկ Յեմովինը պնդում էր, թե՛ վաղը:

— Ի՞նչ որեր են, մարդու հոգի փառավորվում է: Ինչո՞ւ զուր կորչեն: Տասը վերստ է: Հեշտ կը գնաք: Հը՞:

Նա կեղծավորութեամբ նայեց նրանց միրուքներին: Յերեւում էր, վոր նրա աչքերում մի ինչ-վոր ուրիշ միտք կար:

— Թե չե՛ մենակ եմ, վոնց վոր ծեր աքլոր, ա՛յն ել յերկարամազերի հետ...

Ատաղձագործները համաձայնեցին: Յեմովինին մեկնեցին իրենց ձեռքերի ծանրաթեք ափերը և գնացին: Յերմովինը, նստելով արկղած և սայլը, ասաց.

— Ժիր են, տղերքը: Տանը նստել չի լինում:

Ճաշից հետո մի կուշտ կվաս խմեցին և ճանապարհ ընկան: Սոլումինիսը ձին լծեց իրրիտական լայն սայլին. յերեք խախտ խոտ լցրին սայլը, խոտի վրա գցեցին գործիքները, վորոնք լցված էին ուղտի բրդից գործած կտորներից կարած տոպրակները: Ձին վարում էր Սոլումինիսի կինը, վորն ամբողջ ճանապարհին մթմթութում էր մարդու վրա.

— Աստված գիտի, թե վորտեղերանք ե թափառում. կարծես տանը գործ չեր ճարվի...

Սոլումինիսը նստել էր սայլի ավարքի վրա՝ վոտքերը քարշ արած: Ճանապարհի կողքերի՝ մազուլթով կեղտոտված խոտերը կաշում էին կոշիկներին:

Բեսպալիսը պատմում էր, թե ինչպես էր ապրել գերմանական գերութեան մեջ: Այդ պատմութեանը նա շատ անգամ էր կրկնել, ուստի և ամենքի համար էլ ձանձրալի չէր:

— Ծեծում ելին... — ձշում էր նա կանացի ձայնով, — բա՛, սատանե՛ք, ա՛յ ծեծեցին:

— Խելքիցդ ել գցեցին, — թունավոր ծաղրանքով ասաց Կուրդյան:

— Ինձ, տղերք, խելքից գցել չի լինի: Հոգիս կհանես, բայց խելքս՝ չե՛:

— Հեռու յե՛:

— Քո խրճիթից ել հեռու:

Կուրդյան ծիծաղեց: Գեղջկուհին սանձի թուկերով խփեց ձիուն:

— Խրխնջում են, անիծվածներ: Հա դեպի ձըրին են վազում: Ձե՛, վոր հող վարեն, կմեռնեն...

— Մենք վտրպետներ ենք, — ասաց Գորբուլինը, — մենք վոր չլինենք, դու առանց կիսատակառի կը սատկես:

Գեղջկուհին գրգռված ասաց.

— Շատ կիսատակառներ ե շինել մարդս ինձ համար: Ուրիշների համար գուցե շինել ե, բայց ինձ համար՝ չե՛: Հա, անգղա յեք դուք... հողը չբաժանեցիք...

Կնիկը Սոլումինիսին միշտ այնպես էր ուղեկցում, վոր, կարծես թե, թաղելու յեր տանում նրան: Հետո՞ յերը մարդը փող էր բերում, նա իր համար նոր շորեր էր գնում և լոռում: Այս պատճառով էլ՝ մարդը, բերա-

նի շուրջն աճած խիտ մազերի միջից, հաճախ փրնթփրնթում եր.

— Բավական ե, կասես ձու ածած հավ լինես, աշնպես ես կշիշում...

Գորբուրինը ընկերների պատճառով եր գնում է ուստի և ձանձրանում եր: Նա փորձեց քնելու հարմարություն ստեղծել, բայց անիջներ Քաշած ակոսների մեջ ծառերի հաստ արմատներ ելին ընկնում, ու սալլը թափ եր տալիս: Յետևում՝ գլուղում մնացին՝ կակուղ բողբոջներ, բլիթներ, բոռնչի կարկանդակներ, ուստի նա նայեց Կուրդին թշնամաբար և ծխեց:

Կուրդյան, շվշվացնելով, չիրգում եր և ծիծաղում Բեսպալիխի վրա: Նրա քիթը, թշերն ու բեղերն արագ ու հնազանդ շարժվում ելին:

Մինչև Ուլեյա տասը վերստ ելին հաշվում: Գուցե չա՛րքն եր չափել աշն, թե ճանապարհն եր խոտոտ ու դերբուկոտ, բայց ատաղձագործները չերեկոյան դեմ միայն Ուլեյա հասան:

Գետակի ափին նկատվում ելին խրճիթները՝ սև և բորբոսնած ապակիներով: Հին ելին՝ թե ապակիները և թե խրճիթները:

Գետակի վրա մի խարխուլ, ճաղերից դուրկ, փայտե կամուրջ կար, վոր հենված եր հենց լեռան բարձունքին, իսկ լեռը ծածկված եր արդեն հասած անտառով: Դեպի աջ, ձորի ուղղությամբ, մարգագետիններն ելին, և նրանց վրա լուսնոսկու թելով կարված եր Ուլեյական:

Սոճիների ու կեչիների մեջ թաղված եր քարե ցածրիկ պատերով վանքը, վոր, կարծես, խեղդվում եր ծառերի խոռթկան մեջ: Մի տաղավար դուրս եր թը-

ռել և կախվել ձորի վրա՝ վորձ ուռնիների ու սևանիների թփերի մեջ:

— Կանգնիր,—ասաց Կուրդյան:

Ատաղձագործները թռան գետին: Կուրդյան ասաց.

— Ուշ ե, կնկա համար վերադառնալը դժվար կլինի: Դիչ ե մնացել, մենք վոտքով կերթանք, թող նա սալով տուն վերադառնա:

Սոլոմինիլը համաձայնեց:

— Թող գնա:

Յեվ բարկացած ասաց կնոջը.

— Գնա, մենք վոտքով կհասնենք:

Գեղջիկունիս ձին չետ դարձրեց և, հեռանալով, հարցրեց.

— Կիրակի կգաս, թե գամ չետեիցդ:

— Լավ կլինի, վոր գաս,—հնչեց Սոլոմինիլը:

Կուրդյան ասաց լեռանդով.

— Քաղցրեղեն բեր:

— Գրող բերեմ քեզ համար և վոչ թե քաղցրեղեն, հա:

— Տեսնում եք, ինչ կրակի կտորն ե... կնքավոր չեմ լինի...

— Ա՛րջը կնքավոր լինի քեզ...

III

Պարկերն ու շորերը, կեղտոտ կույտ կազմած, ընկած ելին խոտի վրա:

Գորբուրինն աշնպես եր նայում նրանց, վոր, կարծես, պատրաստվում եր պռնկել և իսկույն քնել: Դերբուկապատ ճանապարհը բոլորին ել բավականաչափ

նի շուրջն աճած խիտ մազերի միջից, հաճախ փրնթփրնթում էր.

— Բավական է, կասես ձու աճած հավ լինես, աչնպես ես կչկչում...

Գորբուկինը ընկերների պատճառով էր գնում ուստի և ձանձրանում էր: Նա փորձեց քնելու հարմարություն ստեղծել, բայց անիջները քաշած ակոսների մեջ ծառերի հաստ արմատներ ելին ընկնում, ու սայլը թափ եր տալիս: Յետևում՝ գլուղում մնացին՝ կակուղ բոքոններ, բլթներ, բուռնչի կարկանդակներ, ուստի նա նայեց Կուրդին թշնամաբար և ծխեց:

Կուրդյան, շվշվացնելով, չիրգում էր և ծիծաղում Բեսպալիխի վրա: Նրա քեթը, թշերն ու բեղերն արագ ու հնազանդ շարժվում էին:

Մինչև Ուլեյա տասը վերստ ելին հաշվում: Գուցե չարքն էր չափել այն, թե ճանապարհն էր խոտոտ ու դերբուկոտ, բայց անողձագործները չերեկոյան դեմ միայն Ուլեյա հասան:

Գետակի ափին նկատվում էին խրճիթները՝ սև և բորբոսնած ապակիներով: Հին ելին՝ թե ապակիները և թե խրճիթները:

Գետակի վրա մի խորխուր, ճաղերից դուրկ, փայտե կամուրջ կար, վոր հենված էր հենց լեռան բարձունքին, իսկ լեռը ծածկված էր արդեն հասած անտառով: Դեպի աջ, ձորի ուղղությամբ, մարգագետիններն էին, և նրանց վրա լուսնոսկու թելով կարված էր Ուլեյկան:

Սոճիների ու կեչիների մեջ թաղված էր քարե ցածրիկ պատերով վանքը, վոր, կարծես, խեղդվում էր ծառերի խոռթկան մեջ: Մի տաղավար դուրս էր թը-

ռել և կախվել ձորի վրա՝ վորձ ուռնիների ու սևանիների թփերի մեջ:

— Կանգնիր,—ասաց Կուրդյան:

Ատաղձագործները թռան գետին: Կուրդյան ասաց.

— Ուշ է, կնկա համար վերադառնալը դժվար կլինի: Քիչ և մնացել, մենք վոտքով կերթանք, թող նա սալով տուն վերադառնա:

Սուլումինիսը համաձայնեց:

— Թող դնա:

Ցեվ բարկացած ասաց կնոջը.

— Գնա, մենք վոտքով կհասնենք:

Գեղջիկունի ձին յետ դարձրեց և, հեռանալով, հարցրեց.

— Կիրակի կգաս, թե գամ յետևիցդ:

— Լավ կլինի, վոր գաս,—հնչեց Սուլումինիսը:

Կուրդյան ասաց լեռանդով.

— Քաղցրեղեն բեր:

— Գրող բերեմ քեզ համար և վոչ թե քաղցրեղեն, հա:

— Տեսնում եք, ինչ կրակի կտորն ե... կնքավոր չեմ լինի...

— Ա՛րջը կնքավոր լինի քեզ...

III

Պարկերն ու շորերը, կեղտոտ կուլտ կազմած, ընկած էին խոտի վրա:

Գորբուկինն այնպես էր նայում նրանց, վոր, կարծես, պատրաստվում էր պոռկել և իսկույն քնել: Դերբուկապատ ճանապարհը բոլորին էլ բավականաչափ

ջարդել էր, և ամենքն էլ բավականությամբ եյին ներբաններով տրորում խիտ-կանաչ խոտը:

Կուրդյան նայեց վանքին և դո՛հ ձայնով ասաց.

— Հասանք, գրո՛ղը տանի նրան: Դրան տես, սարի բուն փեշն ե բարձրացել. վոնց վոր կանանց շորերի ծալք լինի: Կարմիրը կանաչի վրա...

Սուրմինիսը գործնական լեղանակով հարցրեց.

— Իսկ բնակարանն ինչպես ե: Կապալառուն խոսե՞լ ե ալդ մասին, Կուրդյան:

— Ասում ե՝ բնակարանը նոր ե, դեռ այնտեղ մաքր չի ապրել:

— Այդպես:

Սուրմինիսը բռնեց պատկերի մոտ դանդաղ շարժվող Բեսպալիխի կոնատակերից ու ճանապարհի մոտ բերեց նրան:

— Գնանք, ի՞նչ ե:

Բեսպալիխը, կուչ գալով, թռավ մի կողմ:

— Սպասեք: Ուտե՛լ ե հարկավոր...

— Յնցել ե քեզ: Հասանք թե չե, ուտել ես ու՛զում:

Կարծես լույս եր իջել Կուրդի վրա: Նա այնպես վողկուրված եր առաջանում, վոր մինչև անգամ դամա կտորից կարված նրա անդրավարտիքն եր ալիքաձև առաջ գնում: Կանչեց նա փափուկ մատաղ ձայնով.

— Ե՛յ, պատառներ...գրո՛ղը տանի այդ ծերուկին: Այսօր գնանք Յեմուլինի մոտ: Ե՛, յես նրա: Այստեղ գիշերենք, իսկ վաղը գնանք: Թեև այնտեղ բլնալարանը նոր ե և խրճիթը թարմ, բայց մենք թքել ենք, հասկացա՞ք:

Լսելով Կուրդի զեղումները՝ Սուրմինիսն ասաց.

— Ուրիշները՞ց ենք գիշերելու տեղ խնդրելու, ինչ ե:

— Մենք այժմ մատղաշ մատակ ձի յենք, խըրճիթ մտնելը մեզ ամթ ե, —բավականությամբ ասաց Կուրդյան:

— Բաց յերկնքի տակ ենք գիշերելու, ինչ ե:

Կուրդյան մեկնվեց զինվորի նման, և նրա չեչոտ զեմքը, սպիտակավուն հոնքերի հետ միասին, ծածկվեց անդուսպ ժպիտով:

— Այ՛ո, —ուրախ զոռաց նա:

Մեջ ընկավ Բեսպալիխը, վոր նստել եր խոտի վրա.

— Կստոենք, տղերք:

Գորբուլինը չեւ սիրում գիշերել նոր կառուցված խրճիթում, ուստի և դժկամակությամբ ասաց.

— Չենք սառի:

Յերկու ժամ առաջ, զյուզում, այսպիսի առաջարկը անուշադրության կմատնվեր, բայց այժմ բուրն խկուչն համաձայնեցին:

Կուրդյան նրանց տարավ հրապարակը, վոր մոտ եր գետի ափին, վոչ հեռու սպիտակ դպրոցից, վորը կինամոնազուչն փեղկեր ունեւ: Տանից, կնոջից և ձիուց բաժանվելուց հետո՝ Սուրմինիսն ավելի չեւ աշխուժացել. նա, քայլելիս, մի թեթև դող եր զգում ծնկներում:

Նրանց յտեկից, հաճախակի հաջելով և թրփացնելով գնում ելին յերեք գյուղական շուն: Նրանց պոչերից ու մոռթներից յերևում եր, վոր նրանք լուրջ չեն հաջում, այլ, ուղղակի, ձանձրութից:

Ատաղձագործները այնպես պառկեցին խոտի վրա, կռկռացին ու ծխեցին, վոր կարծես իրենց տանն ելին:

Գյուղացիները չեկան գյուղից և մոտեցան նրանց։ Արդեն գիտելին, վոր նրանք Ուլեյա յեն չեկել շտեմարաններ շինելու և անդադար Յեմոլինի մասին եյին հարցնում, նրա տնտեսութեան մասին։ Վոչվոք չհարցրեց, թե նրանք ինչպես են ապրում և ինչու յեն աշխատելու չեկել։

Բեապալիիսը զայրացավ և, յերբ հարցնողներէից մեկը պարզ կերպով անտես արեց նրանց, նրա յետեւից գոռաց.

— Իսկ բանվորներին մարդու տեղ չե՞ք դնում՝ յես ձեր փոքր արորեմ։

Կուրդյան սուլեց և գնաց անկողիններէի համար չոր խոտ ու ճյուղեր բերելու։ Սոլումիիսը չոր ցախ բերեց և փշտերենների մի գոգ գեղին չոր կոներ։

— Կոնէրս ինչու համար, աչ շաղափ։

— Մումի փոխարեն։

Ատաղձագործները խարուչկ վառեցին և թեյամանը վրան դրին։ Այդ ժամանակ խարուչկի մոտից, մեղմ կոթոցով, անցավ մի խոշոր սպիտակ հավ։ Գորբուլինը հանկարծ վազեց նրա յետից, վոր բռնի...

Մառախուղն իջնում եր թանձրացած։ Գետակում ձկները ճողփուլուն եյին արձակում։ Մեկն անցնում եր կամուրջով, և տախտակները ձռռում եյին։ Գյուղում լռութիւն եր տիրում։ Քնած եյին։ Թփերը, կարծես, շարժվում եյին, շշնջում իրար և փախչելու պատրաստվում։ Ափից խեթի ծխի ու կավի հոտ եր փչում։

Գորբուլինը, շամանդաղի մեջ նմանվելով յերինջակի թփին, հալածում եր հավին՝ առանց աղմուկի։ Լսվում եր նրա ծանր շնչառութիւնը։ Հավը թափահարում եր թևերը և վախեցած կոթկոթում։

Դարպասից դուրս յեկավ ուսուցիչը։ Նա կանգ առավ խարուչկի մոտ և բարեկեց։ Նրա ազգանունը Կոբել-Մալիշնսկի չեր։ Նրա ամեն ինչն ել տափակ եր՝ և՛ դեմքը, և՛ կուրծքը, և՛ ծայրերը բաց թողած ուղիղ անդամավորութիւնը։ Նրա ձայնն ախճան վողորկ եր, վոր մարդ զժխարութեամբ եր լսում։

— Այդ հիվ ե այնտեղ, — հարցրեց նա՝ ձեռքը դեպի Գորբուլինը մեկնելով։

Կուրդյան կոները խարուչկի վրա դրեց։ Բոցը չըթչըթաց և հրապարակը լուսավորեց։

— Յեգորկան ե, մեզնից ե, — դժկամակութեամբ պատասխանեց Կուրդյան, — քե՞ր ինչ։

— Նա իմ հաջն ե բռնում։

Կուրդյան ձողով թեթե խփեց խարուչկին։ Կայծերը, վոսկե սլուն կաղմելով, բարձրացան դեպի յերկինք։

— Քի՞նն ե, ասում ես։ Վատ հավ ե։ Տեսնում ես, վորքան ուշ ե թառում։

Մոտեցավ Գորբուլինը՝ հավը կռան տակին։ Յերկուսն ել ծանր եյին շնչում։

— Մի կացինը այստեղ տուր, — դիմեց նա Կուրդին։

Ուսուցիչը ձեռքերը դրեց դրպանները և ասաց մռալված ձայնով.

— Հաջն իմն ե։

— Ահա թե ինչ, — հոգնած շնչելով ասաց Գորբուլինը, — իսկ մենք իսկույն, կոլչակաբար, նրա գըլուխը կկտրենք։

Ուսուցիչն ուղղում եր հայհոյել, բայց հիշեց, վոր դպրոցում մենակ՝ առանց լուսի ու գործի, նստելը ձանձրալի չի։

Որհանոցում խմորի հոտ եր փչում, վերնատանը խորդենին եր բուրում, մահճակալի վրա մայրն եր տընք-տընքում և հաճախ վեր կենում՝ կվառ խմելու համար։ Մայրը դեռ քառասուն տարեկան եր, իրեն արդեն պառավ եր համարում։

Կորեկ-Մալիշևսկին աչքերը վոլորեց Սոլոմոնիի վրա և լռեց։

Սոլոմոնիիսը, նրա հայացքը նկատելով, ասաց.

— Նստիր, մեր հյուրը կլինես. իսկույն կեփենք այն։

Բեսպալիսը, տեսնելով, վոր հավի տերը չի բարկանում, վերցրեց դուլը և, չխչխկացնելով, վազեց ջրի մոտ։ Զուրը քաշելիս նա զգում եր, վոր ջուրը, կենդանու նման, բռնում և դուլին ու քաշում։ Նա հրճվանքով գոռաց.

— Տղերք, ի՜նչ տոթ ե, հանդի, լողանանք։

— Շնուտ բեր, մի՛ մըթմըթա, — հնչեց խարուկի մոտից։

Կորեկ-Մալիշևսկին վերարկուն հանեց և փռոնց իր տակը.

— Աշխատելու լեք գնում, — հարցրեց նա աներեր ձայնով։

— Աշխատելու, — պատասխանեց Սոլոմոնիիսը։

— Լսել եմ։ Յեմոլինն ասում եր, վոր վարձել և ձեզ, Եփան եմ վարձել՝ ասում եր։ Նա մի՛ զզվելի մարդուկ ե, ձեզ կխաշի։

Սոլոմոնիիսը կոպիտ պատասխանեց.

— Չի խաշի։ Իսկ քե՞զ ինչ։

— Ինձ վաչի՜նչ։ Խղճում եմ, ինչպես ամենքին։

— Խղճում ես՝ ասում ես։

— Բնավորութունս և այդպես։ Չե՞ վոր պապս այստեղ աքսորված կոնֆեդերատներից եր։ Նրա ռուսները կտրտված ելին, և ինքը մտրակով խարանած։

— Գողության համար, ինչ ե, — հարցրեց Կուրդյան՝ խարուկը խառնելով։ — Պատմում են, վոր առաջները, գողության համար, ռուսները կտրտում ելին։

— Ապստամբություն ելին կազմակերպել, վոր չմտեն ռուսաց իշխանություն տակ, Լեհեր ելին։

— Ինչպես այժմ չեխերը։

Ուսուցիչը ինչ-վոր բանի լեր սպասում. նրա ներսը, կարծես, չեր հանգստանում, և նա պատասխանեց.

— Յեվ իմ ազգանունը Մալիշևսկի լե, լեհական. պապիցս և առնված։ Իսկ Կորեկը ծաղրելու համար ե, այստեղ հանքերումն են կացրել հորս, վոր ավելի անարգական լինի։ Մի նշանավոր զորավար կար, Կորեկ ազգանունով, այն, վոր Թուրքեստանը նվաճեց ու թյուրքերին հաղթեց։

— Սկորեկ և վոչ թե Կորեկ, — ասաց Կուրդյան։

— Սպասիր։ Յերբ նա հայտնի դարձավ, այն ժամանակ թագավորը «ս» տառն ավելացրեց նրա ազգանվանը, վոր հյուրատներ մտնելն այնքան ել անպատվաբեր չլինի նրա համար։ Գերմանական պատերազմին ինձ ել տարան, լես ել ելի յերազում հայտնի դառնալ և ազգանունս մի կերպ ուղղել։ Չաջողվեց։ Կովոդ ժողովուրդն անչափ եր, ինչպես ջուրը գետում։ Կարող ե կաթիլը մի բան անել։ Վտտքս այնտեղ վիրավորեցին, հիվանդանոցում պառկեցի, և բոլորովին ազատեցին։

Սուրմինիսը մեջքն արեց կրակին և խոսեց.

— Յեվ դու կրկին Կոբել և վերադարձար:

— Յերևի աղպես ել մեռնելու յեմ:

— Կսպասես թագավորին, և նա քեզ Սկոբել և կգարձնի:

— Գուցե, ձեզ նման, յես ել թագավոր չեմ ուզում: Ասացի ձեզ, վոր յես լի յեմ խղճահարությամբ դեպի ամենքը, և այդ իմ մեջ իծնե յե. յերեսաները դպրոց գալու հնարավորություն չունեն—խղճում եմ. թուղթ չունեն, վոր գրեն—խղճում եմ. մարդիկ վատ են ապրում—դարձյալ խղճում եմ...

Մալիշևսկին յերկար խոսում եր խղճահարության մասին և նա սկսեց իսկապես խղճալ և իրեն, և այդ մաղոտ, կոպտացած մարդկանց: Նա սկսեց պատմել, թե ինչպես են իրեն դաստիարակել, և թե ինչպես վռնվոք չեր խղճում նրան և թե, այդ պատճառով, նա Վորքան լավ որեր ե կորցրել և թե, գուցե, նա այժմ ուրիշ տեսակ մարդ լիներ: Յեվ Կոբել-Մալիշևսկին ուզում եր արտասովել:

Բեսպալիսը գգալը վերցրեց և ապուրի համը տեսավ:

— Դեռ շուտ ե, թող միքիչ ել խլիխլիս:

Նա արձակեց պարկի կապը և գդալները հանեց: Ամենամաքուրը Մալիշևսկուն տվեց: Բեսպալիսը բոքոնները կոտորեց և, դնելով սփռոցի վրա, կաթսան կրակի վրայից վերցրեց: Կուրբյան կոներ գցեց կրակի վրա:

Ատաղձագործներն սկսեցին, պղալներին փռելով, ուտել: Ուսուցիչը կաթսայից միքիչ կերավ՝ ֆոռացնելով, և յետ քաշվեց:

— Ի՞նչ ես անում,—ասաց Սուրմինիսը,—կեր:

— Կուշա եմ, քիչ առաջ ընթրեցի:

Կոբել-Մալիշևսկին նայում եր, թե ինչպես են կծկվում նրանց՝ խճճված մազերով ծածկված՝ ծնոտները հացն ու միսը ծամելիս: Նա հանգիստ ձայնով ասաց.

— Վանք են շինել, վոր աղոթեն, իսկ դուք այնտեղ չեք գնում: Ասածուն հայոցանքի մեջ եք միայն հիշում, վո՛չ կրոն ունեք և վո՛չ ել ամուր հավատ դեպի իշխանությունը: Ո՞վ գիտի, թե դուք ինչ եք ուզում: Այսպիսի կյանքից ազատվելու համար կախվելն ել քիչ ե: Գալլերի նման իրար չեն հասկանում: Այստեղ, մեղնում, պատմում են, թե յերկու հոգի վար ելին անում՝ մի չաղդոն և մի գաղթական: Հանկարծ կաջձակը խփում ե և փոթորիկ բրդում: Գաղթականն աղոթք ե շշնջում, իսկ չաղդոնը՝ աչքերը ճպճպացնում: Ապա նա հարցնում ե. «Այդ ի՞նչ ես մթմթում, տղա»:—«Աղոթք եմ ասում, կաջձակի համար»:—«Սովորեցրու, —ասում ե, — պետքը կգա»: Ըսկըսում ե սովորեցնել. «Հնչյր մեր, վոր յերկինս ես, սուրբ եղիցի անուն քո...»:—Վո՛չ,—ձեռքը թափ տվեց չաղդոնը,—յերկար ե, չեմ ուզում»: Բոլորն ել կարճ են ուզում, իսկ կյանքն, առանց այդ ել, կարճ ե, ինչպես թռչունի սերը:

Ուսուցչի համար վերափորական եր, վոր ատաղձագործները կերան իր հավը և շնորհակալություն չհայտնեցին. վերափորական եր, վոր նրա վրա ուշադրություն չեղին դարձնում, վերափորական եր, վոր, ահա յերեք ամիս եր, քաղաքից ոռճիկը չեղին ուղարկում:

Նա նստել եր կրակի առաջ և այլ բան եր ա-
սում, քան թե ցանկանում եր: Կարծես, իր վիժա-
րեն, նրա չետևից, մի ուրիշն եր խոսում, իսկ ինքը
միայն շրթունքներն եր շարժում:

Առաւել՝ ձագործներին հլ թույլ կերպով թվում եր, թե իրենք, մերկացած, գնում են սառցոտ ջրի միջով, և այդ ջուրը վոչ վերջ ունի, վոչ ծայր:

Կոնսերն, ալրվելով, ճրթճրթում ելին: Կրակի յե-
տևում, խավարի մեջ, վռռնալով հաջում ելին շները:
Վոսկրեներն ու կերակրի մնացորդները Գորբուլինը
նրանց գցեց:

Սոլումիսիլսը գլուխը կոխեց մուշտակի տակ և մի ինչ-վոր անհասկանալի բան եր մոմոռում: Մեկ թվում եր, թե հա քնում ե, մեկ էլ, թե՝ խոսում ե: Բնապալիխն ու կուրդչան պառկել էյին կողքի վրա ու ծխում էյին: Նրանց դեմքերը կարմիր էյին:

Մալիշևսկուն վոչվոք չեր պատասխանում: Ածու-
խի մի փոքրիկ կտոր ընկավ նրա ծնկան վրա: Նա
մատով շարտեց աչն և նկսեց սիրո մասին խոսել:

Գործուլինը գնաց, և շուտով խարույկի մյուս կողմում, խավարի միջից, դուրս չեկավ նրա Թանձր ու նեղաճակատ կերպարանքը, և նրա չետևից հայտնվեցին չերեք փրչոտ շուն։ Նա շարքով նստեցրեց նրանց, ձեռքը վերև բարձրացրեց և սուր ձայնով բղավեց.

— ʒɪl-ɪl...

Շներն իրենց առջևի թաթերը բարձրացրին և նստեցին չեփնների վրա: Նրանց մոռոթները տանջված էին, և չերեւում էին նրանց սպիտակ ժանիքները: Մսիկըսկին սարսափեց:

Գործարարները հատեց շենքերի կողքին և, աչքերը
չուռնչուռ տալով, գալլի նման վռոհաց.

— П'л-п'л-п'л-п'л-п'л-п'л...

Սկզբում շահերից մեկը, ապա յերկրորդը և, վերջապես, յերեքը միասին յերկարացրին.

-- $\Pi \sim \Pi \sim \Pi \sim \Pi \sim \Pi \dots$

Յեւ վերելիկ-Մալիշկանուն թվում էր, վոր այդ
 յերեք նստածները շուն չեն, այլ մարդիկ, և վոր այդ
 չորս աստղծաղործներն են, վոր բոլորը միասին վոս-
 նում են, չիմանալով, թե ինչու համար.

— П'л-п'л-п'л-п'л-п'л...

Նրա ներսը՝ հոգում, գեռում եր մի ինչ-վոր ան-
մեկին ու սարսափելի բան, ինչպես սպիտակ վորդե-
րի մի կծիկ, Մալիշասկին հիշեց, վոր սիրելիքինքը
վոչ զրուցել են սիրում, վոչ ել յերգել, և նա ավելի
թախսոտեց.

— Դու հիպնոտիզյոր ես,—ասաց նա՝ մոտենալով Գորբուխինին:

Գործողինը ահանջը մոտեցրեց նրան.

— 2nd fund:

Կորեկի Մարիշահակին հրկնեց.

— Հիպնոտիզյոր ես դու:

Գորբուլինն ավելի լերկար վռոնաց.

— $\Pi_L \sim \Pi_L \sim \Pi_L \quad \Pi, \Pi, \Pi, \dots$

Շնորհը, կարմիր, ապակի դարձած աչքերով,
կրկնեցին.

— П'є-п'є-п'є-п'є...

Կուրդյան դուլլի ջուրը թափով շուռ տվեց խա-
րույկի վրա: Կրակը թշնաց, սալիտակ գոլորշի բարձ-
Պարտիզաններ—2

բացավ: Կարծես մտախուզ իջավ դեղին խարույկի մեջտեղին:

Մալիշևսկին հեռացավ խարույկից:

IV

Շտեմարանները շինում էին ախոռների յետևիւմ, վորտեղից սկսվում էին անտառն ու քարը: Կողքերքին սոճիներն էյին, իսկ յետևում՝ մոխրագույն, խոնավ տեսքով քարերը:

Ավելի հեռուն լեռներն էին ձգվում: Յեթե բարձրանաս սոճին, կտեսնես ձյունածածկ լեռների սալտակ ատամները: Ամենից մոտ, ուղղակի աչքիդ առջև, ախոռներն էյին, նրանց յետևում՝ վառքի դմբեթավոր դանդաղատները՝ մանկան սղալած գլուխների նման. մաքուր շինություններ էյին:

Ատաղձագործները քնում էին մի խրճիթում, վոր վաղուց չէ, վոր շինված էր, ախոռների կողքին: Յերեկոներն անդուլ աղմուկով զտնդահարում էին, և այդ աղմուկը հնչում էր լեռներում՝ համաչափ ու յերկուղակի:

Ատաղձագործներն այդ ժամանակ թուղթ էին խաղում: Խաղում էին «քսան և մեկ»:

Յեմոլինը աշխատելիս բոլորովին այլ մարդ էր, քան գլուղում: Յեմ ավելի խիստ էր, և՛ ավելի հաճելի:

Արագ էր քայլում, յերկար էր, ինչպես սոճի, հագնում էր շիկակարմիր գիպոն և, արագ շարժելով թղթի նման բարակ շրթունքները, մարդահաճ ու խիստ շտապեցնում էր:

— Արագ շարժվեք, լալկաններ...

Ձեյին ցանկանում նրան պատասխանել, միայն Բեսպալիխին այդ դժվար էր գալիս.

— Հեռացիր, յեռահարկ խիլ:

Յեմոլինը, կարծես, իր հայացքով այրում էր շինությունը և լուռ, ապա՝ մի ըոպիյից հետո, կարծես ցավագարած, կրկին ասում.

— Արագ շարժվեք:

Շտեմարանի անկյունաթաթերն էյին տաշում. շինում էին դերաններ՝ առանց սուր ծալքերի. նրանց գլուխները տախտակյա արկղների նման էյին: Թեև այսպիսով փայտի խնայողությունն է լինում, բայց խրճիթը ցուրտ է լինում: Կուբոյան պնդում էր, վոր, գոնե, գերանի կցվածքը միացնեն ատամին, այսինքն՝ ծալքը ծալքին դնեն, յերկու խտորնակը տաշեն և, խորշի ողնությամբ, իրար հագցնեն:

— Ե՛հ, դուք կոտորողներ,— գոչում էր:

Միատեղ շարժումներով կռահում էյին խոնավ մեջքերը: Համաչափ տաշվում էին դերանները: Դողդող հնչում էին մեծ-մեծ, խայտող ձկների նմանվող, կացինները՝ փայլիլով արևի տակ: Գունատ-դեղնավուն խեղճալիք տաշեղները թռչում էյին ողի մեջ՝ թռչունների նման:

Յեմոլինը պատվում էր նրանց շուրջը, անմեկին ժպտում և զրուցաբանում.

— Հյուսներն ու ատաղձագործները անիծված են ասածուց. դրանց նրա համար են անիծել, վոր շատ անտառ են ջնջել:

Կավիճը «թելին» քսելով՝ պատասխանեց Բեսպալիխը.

— Յեթե սեպն ու մամուռը չլինեն, ատաղձա-

դործը կստակի... Հեռացիր, մարդկային քերիչ, կը-
ճըմկեմ...

Յոթսածնանոց կամափախտերն ու յերեքսածն-
անոց տախտակացուներն ընկած էին իրար պինդ
կալած, դեղին կեղևներով պատած: Թափանցիկ խեղճ
դուրս եր չեկել և պատել կեղևները, իսկ գերանները
մամուռի հոտ եր գալիս:

Յեմոլինը չեր սիրում, յերը ծխում էին:

— Պետք է շուտ գլորել:

Ատաղձագործները նստում էին գերանների
վրա, ծխում ու սկսում զրուցել: Յեմոլինը շրջում եր
նրանց կողքին, մի աչքով նայում նրանց, ապա գը-
լուխը դեպի կողքն եր թեքում՝ սագի նման և յեր-
կընքին նայում:

— Արեւ բարձր է, աղերք:

Արդեն այստեղ՝ Ուրեյան վանքն էլ եր քամին
լուր բերել: Ասում էին, թե ամենուրեք ժողովուրդը
խոսվություն և հարուցանում և իր գլուղացիական
իշխանությունն ուղղում: Այդ էին ասում և յեկվոր
զյուզացիները, և մթերք բերող կանայք, և Յեմոլինը
կրկնում եր.

— Ատաղձը վերջացրեք, գրվենք «խաչի» ջոկատը
և հայդե բոլբեկներ փոքսալու...

Մոլոմինիսը ինչ-վոր բան եր գնդնում քթի
տակ, գերանը ճռնում եր նրա տակ, իսկ Կուրդյան
անապատներին հարցրեց.

— Կնիկդ հղի յի:

— Ինչի՞դ ե պիտք, քոփակ, նրա հղիությունը:

— Նրա համար եմ ասում, վոր շուտով հղինե-
րին հավաքելու յեն: Ժողովուրդը պակաս է:

— Հիմար ես դու, Կուրդյան, թեև հասակդ ա-
ռած մարդ ես: Զուր ես դավապություն անում:

— Ասոված վիա... Նրանք ժողովրդին հավա-
քելուց վախենում են, խոսվություն են բարձրաց-
նում, իսկ հղիները հենց վոր հուզվում են, իսկույն
վիժում են:

— Ձեզ պատռակն էլ քիչ է:

— Ո՞ւմ կծելով...

Ատաղձագործները հանացին, իսկ Բեսպալիսը
շարժեց ձեռքերն՝ տակով.

— Լավ կանես, հեռանաս, ռանդան, հեռացիր:

— Միլիցիային կհայտնեմ, կառավարության
դեմ եք պնդում:

Ատաղձագործները հռնում էին.

— Հայանցիր թե չե, քիթդ կկտրենք:

Մի անգամ անտառից նրանց մոտ չեկավ վա-
նահայր: Դրանից քիչ առաջ՝ Յեմոլինը Բեսպալիսին
մայր եր հայնոյել, և նա, վանահորը տեսնելով, կա-
ցավ, ձեռքերին աղոթողի ձև տվեց և մոտեցավ՝ որհ-
նություն ստանալու:

Վանահոր ուսից կարթեր էին քաշ ընկած, իսկ
աջ ձեռքում ձկներով լի մի կաթսա կար: Նա կաթ-
սան գետնին դրեց և որհնեց Յեմոլինին:

— Ի՞նչպես եք աշխատում:

— Վոչինչ, փառք ասածու, հայր վանահայր:

Բեսպալիսը կացնով խփեց գերանին և կլիսա-
ձայն յերգեց.

— Հայր վարդապետ, կարմիր վարպետ...

Հավանական է, վոր վանականը լսեց: Նա ու-
սով շարժեց կարթերը: Այսօր վորսը հաջող չեր, ուս-

տի նա դժգոհ եր և խտուրթյամբ ասաց Յեմոլինին.

— Իսկ քո ատաղձագործները, վորդիս, ամենափչացած մարդիկն են:

Յեմոլինը հոգում հայհոյեց, բայց արտաքուստ արագորեն պտտվեց վանականի շուրջը և կեղծավորությամբ ասաց.

— Անկրթութունից ե, գիտե՞ք, հայր վանահայր...

Վանահայրը վողորկ ու սև միրուք ուներ, վորը կարծես, քունքերին ու կզակին կպցրած մի մահուդի կտոր եր:

Կուրդյան նայեց նրա միրուքին և մտածեց. «ա՛յ ձրիակեր»:

Յեմոլինը հանկարծ, անսպասելի կերպով, վանահայրը կարթերը ցած նետեց, վայրկենաբար մի տեսակ դեղնեց և, վերարկվի լայն թևերը թափ տալով, գոռաց Յեմոլինի վրա.

— Լռե՛լ... Զխոսե՛լ, շան վորդի... հը՛ւը՛:

Յեմոլինը վախեցած յետ-յետ քաշվեց:

Ատաղձագործները նայեցին նրա հանկարծակի կուշ յեկած կերպարանքին և հոհացին: Վանականը դեպի նրանց դարձավ, ցտակեց ատաղձի մոտ, թքեց և գոռաց.

— Կանխե՛մ, ստո՛ր մարդիկ:

Յեմոլ, առանց կարթերն ու դուլլերը հավաքելու, գնաց՝ հեռվից զանգակի նմանվելով:

Յեմոլինը շփոթված կնճռոտվեց և ասաց անվրձնաբար.

— Ա՛յ բնավորութուն:

Միքիչ սպասելով՝ ավելացրեց.

— Անդգամ, հը՞...

Ատաղձագործները կացինները ցած դրեցին և հոհացին: Մի բարակ ու չերկար, չեղեգնի նմանվող վանական յեկավ կարթերը տանելու: Նա մաղը վեր տված թավջա փեղույր եր ծածկել և հագել եր «սատանի կաշուց» կարած վերարկու:

— Ի՛նչ ե, դժւ յե՛լ ես վանական, — գոռաց Գորբուլինը:

Յերիտասարդ վանականը ամաչկոտությամբ պատասխանեց.

— Ֆարաջակիր եմ, յես... ձեռնադրված չեմ...

— Դրա կաթն ալք բուդեքը ամբողջովին ծծե՛լ ես. տես, կարծես կտավ լինի:

— Նրանք կծծեն, — մեջ ընկավ Բեսպալիխը:

Յերիտասարդ վանականը կարմրեց:

Ատաղձագործները ծաղրում էյին նրան, և նա եր՝ մեծ-մեծ կոշիկներ հագած՝ վոտքերն իրար փաթաթելով, քարշ եր տալիս կարթերն ու կաթսան:

Յեմոլինը չերկար ժամանակ վանահորն եր հայհոյում, ապա հարձակվեց ատաղձագործների վրա: Կուրդյան քաշեց նրա «յոթը պորտը», և կապալառուն լռեց: Քաղաքային բանվորների հետ նա ավելի խիստ կվարվեք, բայց սրանք կարող էյին գործը թողնել ու գնալ:

Ասում էյին, թե Ալտաջում պատժիչ գործաձանդերն շրջում և գյուղացիներին հանգստացնում: Բայլշեփիկներին քշելուց հետո գյուղացիներն այս «պատժողներին» ուրախությամբ էյին դիմավորում և ոգնում էյին նրանց՝ գյուղական ու քաղաքից փախած բայլշեփիկներ ծեծելիս ու ձերբակալելիս:

Այժմ «պատժողներին» առջևից մի մուխ ու սարսափելի զանգված եր գնում, վոր հաճախ թափվում եր «բալլշէիկական» դուռերի վրա և հրո ու արշաւն միջ թաղում տրանջողներին:

Բայց պատժողներն ել մեկ-մեկ չեյին հայտնվում: Անտառից հատ-հատ կրակում էյին և վերավորվածների ուսերին ուսադիրներ էյին խփում մեխերով, ապա դցում ճանապարհի վրա՝ սարսափեցնելու և խրատելու համար:

Մեղվապահ Զոսիմ Սաբրաթիայի տոնի նախորելին Կուրդյան ասաց Բեսպալիին.

- Վաղը ազատ ենք:
- Ի՞նչ,— գլխի չընկավ մուսը:
- Չենք աշխատելու:

Բեսպալիին մտածեց և ուսերը տարակուսանքով թափահարեց:

- Չեմ հասկանում, տղա:
- Զոսիմ Սաբրաթիայի...
- Ե՛:

— Ուրեղում տոն ե:

Բեսպալիին մինչև անգամ թռչկոտաց:

— Դրողը տոնի, իսկ յես մտահան էլի արել: Գնում ենք, ինչ ե:

Կուրդյան վերև նայեց: Նոսր ու թափանցիկ ամպերը, կիսելու նման, սփռված էյին յերկնքում: Յածրում նրանք ընկած էյին տայգայի վրա:

- Մերում եմ քեֆ անել, հաճեմ, կրակենք:
- Հրացան չկա:
- Սուլմինիսը բերդանկան բերել ե:
- Չի տա:

— Կտան: Ինքը, վաղը առավոտվանից, հյուր ե գնում Գորբուլինի հետ, ուխտ, Ուլեյա:

Բեսպալիին անդրավարտիքը վերև քաշեց, քիթն արագ սրբեց ու զնաց բերդանկան խնդրելու:

Առավոտյան որը սլաքառ եր, թեթև քամի կար: Կուրդյան ու Բեսպալիին, մոծակներից պաշտպանվելու համար, յերեսներին ցանց քաշեցին, բերդանկաները լցրին ու իջան գետի ափը:

Ուռուտում քամի չկար: Մոծակներն էլին բարակ ու անընդհատ բզդոցով յերգում, մոտում ցանցի միջից և կատաղի կերպով կծում: Նրանց վտառների տակ փշրվում էյին փաած ճյուղերը: Տղմի ու բոշխի հոտ եր գալիս:

Գետը չափազանց կապույտ եր թվում, իսկ մանրիկ ավազը՝ դեղին:

— Արեից ե,— ասաց Կուրդյան:

Գետի խաղաղ խորշերում՝ յեղեգնուտներում, շատ վորս կար: Նրանք հրացանները կրակում էյին: Կուրդյան միշտ թռչկիս եր խփում, ապա Բեսպալիին անդրավարտիքը հանում եր և մտնում ջուրը: Կոծոծները բռնում էյին նրա վտառները: Նա փնջացնում եր և զոռում Կուրդին.

— Յեգորկա, կխեղդվեմ:

Կեղտոտ, ամբողջովին փեարոտ Կուրդյան, իր չեչոտ դեմքով հրճվում եր ափին՝ պատասխանելով.

— Վոչինչ, Վանքը մոտիկ ե, քառասունքի հոգեհանգիստ կպատվիրենք:

Յեթև բաղը դեռ սպանված չեր լինում, Բեսպալիին կծում եր նրա կոկորդը և ասում.

— Հոգիդ պլոկիր:

Վանքից արդեն հեռացել էյին: Յերևում եյին լեռների սպիտակավուն գագաթները և վտակների կապույտ լերակները:

— Յետ գնանք, — ասաց Բեսպալիխը՝ հեալով, — բավական ե, վորքան խփեցինք, լափեցուց տրաքվելու չէ՞նք հո՞...:

Կուրդյան, կոշիկները ցելսի մեջ ձլթձլթացնելով, մտավ լեղեգնուտը ու աչնտեղից անհամբեր գոռգոռում եր.

— Միքիչ ել, Վանշա, միքիչ ել...

Բեսպալիխը թքեց և նստեց ցելսի մեջ խրված ծառի վրա:

— Ձեմ գալ, — ասաց նա:

Կուրդյան մենակ մնաց: Շուտով լեղեգնուտում, մի տեղից, հրացանի պայթյուն լսվեց: Բեսպալիխն ուզում եր գնալ, բայց իրեն զսպեց: «Դե, գրողը տանի նրան, — մտածեց նա, — յեթե նրա հետ գնամ, հավիտյանս ախտեղ կմնամք»:

— Յեզորկա:

— Հը՛ւ՛ր:

— Արի ախտեղ, խո՛ւկ՛ւրմ՛ւմ...

Բեսպալիխը չպատասխանեց: Նա ուզում եր ծխել, բայց հիշեց, վոր դեմքը ցանցով պատած ե, և հաչոցեց: Այն ժամանակ նա սկսեց մտածել այն մասին, թե՛ հարկավոր ե ամուսնանալ, թե դեռ շուտ ե: Արդեն քսանչորս տարեկան ե տղան, բայց չի ամուսնացել:

«Արդեն ժամանակն ե», — վճռեց նա:

Բացատում խտրը կոնստատկիցն եր, ծառի բնին նստած Բեսպալիխը չեր յերևում: Նա վորոշեց հան-

զըստանալ և մենակ ուղևորվել: Գլուխը դեմ տվեց ծառին, բազը վրեց գլխատակը, հրացանը՝ վոտքերի արանքը և աչքերը փակեց:

Կուրդյան նրան արթնացրեց: Նա կանգնել եր Բեսպալիխի առջև և, թևերից քաշելով, ժպտում եր.

— Բավական ե. քնեցիր, կշտացար, Կնանք ուխտատեղին:

V

Կուրդյան գոհ եր և վորսից, և տաք ու պաշտոնից, և հոգնածությունից գոտկատեղում առաջացած կոտորտումից: Քալելով կաղամախիների խոնավ բների մոտով՝ նա շվշվացնում եր և, ծիծաղելով, նայում լեռներից քարշ չեկող Բեսպալիխին:

Բեսպալիխը, ինչպես միշտ՝ ցերեկն արևի տակ քնելուց հետո՝ թուլացել եր, և նրա բերանում մի անդուրեկան քաղցրութուն եր առաջացել:

— Հաչդե, դեպի տուն, — ասաց նա՝ բազերը մի ձեռքից մյուսը պցելով:

Նրանք, ինչպես բոլոր սերերիցները, չեկեղեցի քիչ են գնում, բայց տոներին հարբեցողություն չանելը մեղք եյին համարում:

Առավոտվանից ծխնելուչներից թանձր ծուխ եր բարձրանում: Ծուխը՝ խիտ ու սև շերտով, սողում եր դեպի չերկինք: Իսկույն նկատվում եր, վոր բլիթ ու նազուկ են թխում: Դարպասների մոտ, նստարանների վրա, նստոտել էյին գյուղացիները և, ծխելով, տնտեսության մասին եյին զրուցում:

Նրանք հագել եյին չթե նոր վերնաշապիկներ, վորոնցից ներկահոտ եր գալիս, և վորոնք դեռ տրոր-

ված չեին և այնպես եյին ցից-ցից կանգնել, վոր, կարծես, վողորենու կեղևից եյին կարված:

Տղերքը, հարմոնիկ ածելով, շարք-շարք անցնում եյին գլուղով:

Փչացած հարմոնիկը յեղանակները սխալ եր նվագում: Նրանք ել լուռ այս կողքից այն կողքն եյին ծռումվում: Բոլորի դեմքն ել լուրջ եր, և մարդ չեր հավատում, վոր այդ գնացողները հարբած մարդիկ են, վորոնցից ողու հոտ եր փչում:

Տղերքանց չետևից, դարձյալ շարք-շարք, ինչպես բաղի ձտերը մոր չետևից, գնում եյին աղջիկները՝ վառ կաշմերի հագուստներով և ձախնդ յերգում եյին.

Յես գնում եմ, գնում ճահճուտով

և քեզ ձեռքով եմ անում.

Իմ սիրելի սևահոն,

ինչո՞ւ քնձ ել չես տանում:

Կուրդյան ու Բեսպալիխը բաղերը գցեցին ուսուցչի սրահը:

Ուղում եյին հրացաններն ել վայր դնել, բայց Բեսպալիխն ասաց.

— Վերցնենք, վոր ցույց տանք, թե՛ թեև անդրավարտիքներս պատում եմ, բայց բերդանկա ունենք:

Լվացվեցին և հրացանները կախեցին ուսերից: Բեսպալիխը, առանց վորևե ուրաճառի, կոշիկները փոխեց: Ապա փողոց դուրս յեկան, աղերքանցը բարեվեցին և մտան հարմոնիկ նվագողների շարքը:

Հարմոնահարը գնում եր մեջտեղից և շրթունքները բերանը քաշած, այնպես եր տանում հարմոնիկը և այնպիսի տեսքով եր նվագում, վոր կարծես

նոր եր սովորում և առաջին անգամն եր նվագում այն: Արեգակը փալկվում եր հարմոնիկի ստեղների թիթեղների ու կլորիկ զանգակիկների վրա:

Նրանց վառքերի տակ ճխվում եր թարմ խոտը, և ցանկապատերից թխենու հոտ եր բուրում, իսկ փողերիկ չեկեղեցում բոլոր զանգակները միաժամանակ զանգահարում եյին շտապկոտ և «կամարինսկու» յեղանակով.

— Զը՛նգ-զը՛նգ-զը՛նգ, զը՛նգ... զը՛նգ...

Յերբ այսպես լուռ ու հաճույքով անցան մի քանի փողոց, հարմոնահարն առաջարկեց.

— Հաճե՛ք Անտոշիկ մոտ:

Մի ճշան ձայն շարքի միջից ասաց.

— Հաճե՛ք:

Տղերքը շուռ յեկան դեպի Անտոշկա Սեկեդնյովի տունը:

Անտոն Սեկեդնյովը՝ մի հիսուն տարեկան բարձրահասակ ու խիստ գլուղացի՝ նրանց դիմավորեց դարպասի մոտ: Նա հագել եր կապույտ պիջակ ու անդրավարտիք, վորի ծայրերը կախել եր լալքյա կոշիկների վրա: Նա մի այնպիսի ինքնաբավականութեամբ թափահարեց իր լայն, կռկած ու փակագծի ձևով սանրած միջուքը, վոր ամենքը քաղցր ժպտացին:

Գլուղում նա համարվում եր ամենահարուստը, և նրան եյին միշտ չեկեղեցու չեքսիփոխան ընտրում: Այդ պատճառով ել նա յեր աչսոր ամենքին հուրասիրում:

Սեկեդնյովը աղերքանցը տարավ պատշգամբը, մտավ նախասենյակ, մի ինչ-վոր փայտյա բանով բաղլեց և ասաց.

— Մանք:

Մեկը մյուսի՝ յետևից մտնում էլին տղերքը, մի-մի գավաթ ողի խմում, մի-մի կտոր բուռնչի կարկանդակ վերցնում, և ով վոր սրանով բավականանում էր, դուրս էր գալիս դարպասից:

Կուրդյան լերկու գավաթ խմեց իրար յետևից, դուրս լեկավ պատշգամբ, նստեց և կարկանդակի կտորը կծեց: Նրան մոտեցավ մի շիկակաբմիր ու մի աչքանի աքաղաղ:

Կուրդյան կեղևը գցեց նրա առաջ: Աքաղաղն արհամարհանքով նայեց և կամոցուկ հեռացավ: Բեսպալիխը ժպտաց:

— Ձի ուտում, — ասաց նա, — կրթված ե:

Սեկեզնյովը, կավի ամանը ձեռքին, դուրս լեկավ պատշգամբ և հարցրեց.

— Ել չե՞ք ցանկանում, տղերք:

Բեսպալիխն ուսերը շարժեց:

— Հետո, Անտոն Սեմյոնիչ: Այս աքաղաղն ինչո՞ւ չի հաց ուտում:

— Ուտելու ժամանակը նա իմանում ե: Միայն առավոտյան ու յերեկոյան ե ուտում: Յերկու անգամ կշտանում ե և վռչի՞նչ:

— Համբերո՞ւմ ե:

— Ձի գանգատվում:

— Հրաշալի յե Ռուսաստանը, — բացականչեց Բեսպալիխը: — Արադդ լավը ե, ծխախոտ ես խառնում:

— Վռչինչ չեմ խառնում, — ասաց Սեկեզնյովը՝ տիրաբար բակին նայելով: — Գլուխդ ցավո՞ւմ ե, ինչ ե:

— Ձի ցավում, պտտվում ե:

Կուրդյան ասաց.

— Շատ մանգալուցն ե:

— Վերս ելի՞ք անում, — ծուլությամբ հարցրեց Սեկեզնյովը:

— Վորս ելինք անում:

— Լի՞նում ե, — ծոր տվեց Սեկեզնյովը և լռեց:

Այնպես ելին լռել, վոր, կարծես, մի մեծ ու կարևոր խոսակցություն էլին ունեցել: Սեկեզնյովը ողին խմեց և ֆնացորդը թափեց գետին:

— Խմո՞ւմ եմ, խմո՞ւմ, բայց չի բռնում, — ասաց նա, — նույնիսկ դայրանում եմ:

Բեսպալիխը խորհուրդ տվեց.

— Անոթի փորով խմիր:

— Ուզում ե, դողերոցքը յեղջերվի վրա բաց թողնի: Հը՛հը՛, — ծիծաղեց Կուրդյան վռչ ախքան Բեսպալիխի, վորքան իր վրա նրա գլուխն սկսեց կամաց-կամաց լցվել մշուշով, վոր մի տեսակ ուրախություն էր պատճառում նրան:

Սեկեզնյովը նստեց պատշգամբում ու մի գլանակ փաթաթեց:

— Աշխատո՞ւմ եք, — կես ծաղրանքով հարցրեց նա:

— Աշխատում ենք:

— Այդպե՞ս... Տներումդ տեղ չկա, ինչ ե: Գետինը չորացել ե:

Բեսպալիխը բուռնցքով խփեց իր կրծքին:

— Վորովհետև մենք թափառական ենք... գլխի ընկած, Անտոն Սեմյոնիչ:

— Այն ժամանակ գնացեք վորսի, ինչո՞ւ ուրիշի մոտ ճորտանալ: Յես ձեզ չեմ հասկանում: Ուրիշի ցեխում կեղտոտվե՞լ: Ի՞նչ ոգուտ...

Կուրդյան, հանդած ու հարբած հայացքով, բըռնեց Սելեզնյովի կոնատակից։

— Իսկ դու, սիրելի բարեկամ, հիմարություն մի դուրս տա։ Ինքզիդ տես, թե ինչից դրդված եմ մարդ աշխատանքի գնում, ինչ յեկամուտի պատճառով։ Վորովհետև դարձրել եմ... Ասեմ քեզ, գերմանական պատերազմի ժամանակ յեղել եմ լեհաստանում, Գերմանիայում եմ յեղել, և վոչ միայն յես, այլ և՛ նա, և նա—բոլորս... Կուրդյան ցույց տվեց Բեսպալիխին և մի ուրիշին, վոր կանգնած եր դարպասի մեջ։

— Նայեք,—այ, մարդիկ... Ապրում են, տեսե՛ք քեզ, աշխատում։ Մաքուր, չոր, շուրջը մեքենաներ։ Նույնիսկ մարդ սպանելու մեքենա չե շինել քեզ համար, թե ողի մեջ, թե ջրի վրա, մնացածների մասին ել չեմ ասում։

— Գոնե մի սուր...

— Դու ավելի լավ ստախոսիր։ Ուժիդ չափ աշխատում ես ու հանգստանում, քեզ ինչ կա վոր։

— Քո դրությունը վատ ե։

— Վատ...—Չարացած խոսեց Կուրդյան. — Անբավական ենք մենք, հասկացա՞ր։ Մենք ել ենք ուղում ուրիշների պես ապրել և վոչ թե խողի պոչ լի գել։ Ահա ինչու յենք դարդոտել մենք...

— Ամեն ինչ միանգամից չի լինում։ Շուտով, գիտես, կատուների մասին ասում են...

— Չո՛ւր են ասում։ Մարդը ծուլլ և, ծուլլ և անգգամը։ Նրան թողնես, իր փորը քչփորի և իր յեղորդ վրա հաջի։ Վոչ, դո՛ւ, լիրբ, այրվիր աշխատանքի ձեռքից և լալուց բթացիր, ահա այն ժամանակ կհասկանաս, թե վորտեղ պիտի կարկատանը դնել։

— Իսկ դու սովորեցրու։

Կուրդյան թռավ պատշգամբից և, ցնցվելով, ծիծաղեց։

— Ինքս իրավարի միջով եմ գնում։

— Մո՞տ ե հարկավոր։

— Չլինի՞ քո յեկեղեցուց։

Սելեզնյովը ձեռքը քսեց միրուքին՝ կոկորդից դեպի քիթը տանելով, և աչքերով ժպտաց։

— Բոլոր մոմերն ել մեկ են, միայն թե լուսավորեն։ Դու կարծում ես, թե սրանով ես լավ, յես՝ մյուսսով, բայց միևնույն տեղն ենք դալիս։

— Մի՞թե միևնույն, Անտոն Սեմյոնիչ։

Կուրդյան բռնեց Բեսպալիխի թևից ու գնաց։

— Նստի՛ր,—ասաց Սելեզնյովը։

— Ավելի լավ ե, գնանք, հովանոնք, թե չե աղան բոլորովին թթվել ե,—ասաց Կուրդյան։

Սելեզնյովը բարձրածայն հառաչեց ու վերնատունը վերադարձավ։

Այստեղ նստել և ողի եյին խմում հարևան գյուղից յեկած հյուրերը՝ յուզադործ վարպետը, վոր մի գեր, ճաղատ և կճուճաձև գյուղացի յեր, ջրաղացպանը, վոր, բոլոր ջրաղացպանների նման, յեկեղեցական ընթերցանության մեծ սիրահար եր և չափազանց կնասեր, սրա աղջիկը և քահանան ու իր սարկավազը։

Սելեզնյովի կինը՝ մի լայներես բարձրահասակ գեղջկուհի՝ հյուրերի համար ողի յեր ածում բաժակները և, ցած կախված փորն ուրբեկով, ասում եր.

— Կերեք, մի քաշվեք, կերեք...

Խրճիթում շոգ եր։ Ողուց հոտած ցորենի, հացի խորդենու և ծխախոտի հոտ եր փչում։

Ջրաղացականը տերտերի ու սարկավազի հետ յերկմատյան խաչակնքման մասին եր վիճաբանում: Նա մի այնպիսի՝ ականջ ծակող՝ ձայն եր հանում, վոր կարծես խրճիթում վեցաչքանի ջրաղաց եր աշխատում:

Տերտերի քունը տանում եր, բայց գնալն անհարմար եր, և նա ձեռքով իրենից հեռացնում եր ջրաղացականին.

— Հեռացիր հանցանքից, հեռացիր...

— Յես կապացուցանեմ,— գոռում եր ջրաղացականը,— կապացուցանեմ կրոնով, դավանաբանությամբ, ամեն, ամեն ինչով... հասկանում ես...

Սաղմոսասացը ձեռքը ջրաղացականի ուսին դրեց.

— Ի՞նչ ես միևնույն բանը կրկնում, դու փատեր բեր, թե չե գոռոցով հիմարն ել կգերազանցի, ապա...

Յուզագործ վարպետը վիճում եր յերեքի հետ ել, չեւ լսում նրանց ասածները, վոչ ել իրենը, այլ դուռ դռում եր անդադար.

— Տերտեր, թեև դուքնչ ու հոնքերդ մարդարելի յեն, բայց ելի քեզ լսել չեմ ուզում, վորովհետև հոգիս ուզում ե ինքն իրեն լսել... Ամեն մարդ ներսում իր սոխակն ունի... իսկ դու աղտեղ ինձ սուրբ գրքի մասին...

Վարպետը ձեռքերը վերև բարձրացրեց և թավ ձայնով գոռաց.

— Որհնյա տե՛-ե՛ր...

Սաղմոսասացը տերտերից հեռու ցատկեց և սիւրալիր նայեց Անտոնին:

— Ժողովուրդը փառահեղ ե ապրում:

Անտոնն ամբողջ մարմնում հոգնածություն եր զգում:

Առավոտն ու ճաշին յերկար ժամերգություն կար, ընդամին, նա պիտի ամենքից առաջ կանգնեւ և, զգալով, վոր ուրիշների հայացքներն իրեն են ուղղված, պիտի առանձին ջերմեռանդությամբ և առանց շտապելու չերկրպագեր ու խաչակնքեր. մշակը տեղ եր դնացել, և ինքն ստիպված եր անձամբ ջրելու տանել ձիերը, խոտ տալ՝ ճրանց: Նրա զարույթը գալիս եր, իսկ նա, տոնի պատճառով, չեւ կամենում զարնալ: Սեղիզնյովը բռնեց սաղմոսասացի ուսերից, նրան նստեցրեց իր կողքին և ասաց.

— Դե, պատմիր, Նիկիտա Պետրովիչ:

Սաղմոսասացը չորացած դեմքով նայեց շուրջը և ասաց.

— Տնարար եք դուք, Անտոն Սեմյոնիչ:

— Ուրիշ կերպ չի լինի:

— Մեղանում՝ Ռուսաստանում աղպես չե:

— Գիտեմ, յեղել եմ:

Սաղմոսասացը ատամները սեղմեց և այնպես հառաչեց, վոր, կարծես, հոգին փչեց:

— Յես ել եմ ուզում տնտեսություն հիմնել:

— Մարդս առանց տնտեսության քամի յի:

— Իսկ մնացածն՝ ինքնըստինքյան, հը՞:

— Ի՞նչը:

— Դե, կյանքը:

Սաղմոսասացը աչքերը խորամանկորեն հառեց մի խոշոր ու սևամորուք մարդու և մտածեց. «Սոշոր ե քեռին, բայց և խաբեբա չի»:

Անտոնը թուլացավ և հոգնած ասաց.

— Ով ինչպես ցանկանում ե, այնպե՛ս ել կհառուցանի իր կշանքը:

— Իսկ աստված:

— Աստված գեղեցիկ համար ե հարկավոր, ցերեկը նրա հետ ապրելու պատահությունն չունենեք:

Այդ ժամանակ մի գեղջկուհի մոտեցավ Անտոնին և ասաց.

— Քեզ այնտեղ հարցնում են:

— Ո՞վ:

— Միլիցիոններն են, ի՞նչ են: Հրացաններով են, յեկան յերկձիով, դարպասի մոտ են:

Սեկեդնյովը նայեց գեղջկուհու գունատ դեմքին և անբավական ձայնով ասաց.

— Իսկ դու արդեն թթվել ես:

Յե՛վ մանրիկ քայլերով, կոշիկները ձոճաացնելով, դուրս յեկավ ու գնաց միլիցիոններն յմոտ:

Յերկու հոգի ելին: Նստել ելին արկղանման կառքում և ինչ-վոր բան ելին խոսում իրար հետ:

Շագանակագույն ձիերը պոչներով հոգնած քշում ելին բզկաքող բոռերին:

Կառապանը, վոր մի շատ ջահել աղա յեր, անխնայերին եր նայում:

Սեկեդնյովը կարծեց, թե միլիցիոններն եր խմելու յեն յեկել, և վորոշեց նրանց ավելի լավ հյուրասիրել:

— Շուտ տվեք, — ասաց նա:

Միլիցիոններն եր նայեցին նրան, նրանցից մեկը քաղաքացու ձեով եր ածելված՝ վոչ բեղ ունեի, վոչ մորուք. յերկրորդը մի բոլորովին ջահել աղա յեր՝ մազերի դանդուր փունջը գլխարկի վրա սանրած:

Ավելի հասակավոր միլիցիոններն ասաց.

— Դժ՛ւ յես Անտոն Սեկեդնյովը:

Նա այդ բառերն ասաց այնպե՛ս, ինչպես դատի ժամանակ են ասում, և այդ հանգամանքն Անտոնին դուր չեկավ: Նա ասաց.

— Յես ինքս եմ:

Միլիցիոններն եր իրար յերեսի նայեցին և, արկղը ծռելով, աջ կողմից դուրս յեկան:

Արկղի մոտ ժողովուրդ եր հավաքվել՝ աղերք, աղջիկներ: Ավագ միլիցիոնները նայեց շուրջը և տեսավ Կուրդին ու Բեսպալիխին՝ հրացաններով:

— Թույլատվություն ունե՞ք, — ասաց նա նույնպիսի խոստովյամբ:

— Շատ, — ուրախ պատասխանեց Կուրդյան:

Միլիցիոնները ձեռքով բռնեց իր գոտիից քաղը ընկած պառչանը: Այդպիսի սառը, արձանագրության համար, խոսքեր ասելը, յերեկ, նրան շատ եր դուր գալիս: Նա ասաց.

— Հետո կքնենք: Դուք չհեռանա՞ք:

— Լավ, — ասաց Բեսպալիխը: Մենք չե՞ վոր այստեղացի յենք:

— Իսկ ժողովուրդը թող ցրվի, վկա լինելու ախորժակ ունեն: Ո՞ւր ե տանուտերը:

Տանուտերն առաջ յեկավ: Մի քնկոտ գլուղացի յեր՝ սատինե վերնաշապիով և առանց գոտու:

— Յես եմ տանուտերը, — ասաց նա գեղջկուհու ձայնով:

Միլիցիոնները տհաճությամբ ասաց.

— Պետք ե քեզ յերկար սպասել, մինչև վոր բարեհաճես գալ: Հարկավոր ե խուզարկություն կատարել, ասում են, արադ են քաշում:

— Ով ե իմանում,—անտարբեր պատասխանեց տանուտերը:

Քաղաքի միլիցիոներներն էլին և տեսնելով այդ փրչոտ, հարբած, նեղաչյա մարդկանց, վորոնց մեջ, աստված գիտի, թե ինչ մտքեր կան թաքնված,— սկզբում միքիչ վախեցան:

Այա տեսնելով, թե գլուղացիներն ինչպես շտապով ցրվեցին անգլիական առյուծակերպ կոճակներով՝ շինեկների ու ֆրանսիական յերկնագույն փաթաթանների առջև,— միլիցիոներներն ուրախացան և, իրենց վախկոտությունը հիշելով, զայրացան:

Կրտսեր միլիցիոները, վոր վարժ չեր հրացանին և փողն անդադար ուղղում էր, բակը մտնելով, գոռաց.

— Այստեղ հարբեցողությունը պարապել...

Նրա գոռոցը գանգատի յեր նմանվում: Նա լռեց:

Ողի քաշելու սարքը՝ յերկու կավե հաստ կճուճ, պղնձի խողովակների մի շարք և մի թիթեղյա սառցարան՝ գտնվում էր ծածկի տակի սայլի վրա և ծածկված էր բարակ թաղիքով: Այստեղ կնար և մի փոքրիկ տակառ՝ ողիով լիքը: Միլիցիոները գրպանից թուղթ ու թանաքաման հանեց և սկսեց արձանագրություն կազմել:

Ամբոխի մեջ խոսում էին:

— Տեսնում ես, ուղում են, վոր թաղավորական ողի խմենք:

— Իբրև թե առևտուրն ենք խանգարում:

— Քիչ խոսիր:

Ջահել միլիցիոները շրթունքները սեղմեց և հոնքերը կիտեց:

— Տես, ինչ գործի յին:

— Ձեն խմում:

Արձանագրությունը կազմելուց հետո միլիցիոները հրացանով կոտրեց կճուճները, սվինով ծակծեկեց սառցարանը և ջարդեց պղնձի խողովակները:

Գլուղացիները լուռ էին:

Միլիցիոներն ողին թափեց, Կազմվեց մի փոքրիկ լիճ, ախոռի սեւվուն կտուրը փայլվեց, և հողը ծծեց ողին:

Տաք հացի հոտ էր գալիս:

— Այ անամոթություն,—գոռաց մեկն ամբոխի միջից:

Միլիցիոներն ափսոսում էր և՛ ողուն, և՛ իրեն, վոր այդպիսի վատ գործ էր կոտարում: Նա բարկացավ.

— Լռեք, ախմախներ:

Ջահել միլիցիոները շարժեց հրացանը.

— Բոլորիդ էլ կձերբակալենք:

Ամբոխն ավելի արագ էր շնչում և սեղմում միլիցիոներներին, վորոնք արդեն նեղվածություն էին զգում: Այլադ միլիցիոներն սկսեց մայր հայհոյել, յերկրորդը վախեցած նայում էր այդ հարբած և արագաթարթ դեմքերին:

Գլուղացիները սեղմում էին:

Միլիցիոներների կրծքին ու կողերին կպան ինչ-վոր ամուր արմունկներ ու ձեռքեր: Ողու և մի ինչ-վոր վատ բանի, կարծես, հոտած յեղեգնի, հոտ էր փչում:

Արկղասալն սկսեց ճռճալ դարպասի մոտ:

Այլադ միլիցիոները փորձեց գնալ: Ձեն թողնում: Շրջապատված էին աչքերով և մարդկային տաք շնչառություն:

Ջահել միլիցիոնները գոռաց: Նրա ձայնը կարճ հնչեց և միքիչ ել խուսուտ: Նրա ընկերն սկսեց հայհոյել վոճրագործին վայել յեղանակով. նա հայհոյում էր և՛ նրանց աստծուն, և՛ մորը, և՛ փորը:

Ամբոխի միջից դուրս թռավ մի շարժուն ու փոքրիկ անձն և իսկեց նրա ատամներին: Միլիցիոնները բարձրաձայն ճչաց և ատրճանակը յերեք անգամ կրակեց ամբոխի վրա:

Հառաչեցին:

Ամբոխը ձեղքվելով լեռ քաշվեց:

Միլիցիոններները, կռացած, վաղեցին դեպի դարպասը:

Նրանց դեմքերը քրտնել էին, թորշոմած Լըն-ճոտեղի և կապտավուն սպիտակել, ինչպես կերը:

Նրանք թռան արկղատալի մեջ:

Մանուկ կռապանը հի՛ ասաց և ձիերը քշեց:

Բեսպալիսը ձեռքերը շարժեց:

— Հայ, հայ, հայ ..

Յեկ, հրացանը ուսից իջեցնելով, լերկու փողը միասին կրակեց նրանց յետևից:

Միլիցիոններներից մեկը գլուխը թափահարեց և ներս պրծավ արկղը:

Կռապանը վախեցած, վոչխարի նման, բարձրաձայն ճղղաց:

Կուրդյան ուսից հանեց բերդանկան և կրակեց ողի մեջ:

Արկղասայլն անհետացավ նրբափողոցում:

Դյուղացիները բակից դուրս լեկան մի աչնպիսի դպալուխամբ, վոր-կարծես, յերկար ժամանակ բերանով փչել էին, վոր տաքացնեն:

Բեսպալիսի վոտքերը թուլացել էին, և նրա աչքերը ծակծկվում էին: Նա Կուրդյան հայեց, և նրան թվաց, վոր Կուրդյան, կասես, գո՛հ է:

Բեսպալիսի ականջները խշխշում էին, և նա արագ քաշվեցով դնաց վանքը:

Կուրդյան նրան հասավ կամուրջի վրա և, հատակի տախտակներին դիպչող կրունկների թրխկոցի մեջ ընդհատվող ձայնով ասաց նրան.

— Լավ վորս արեցինք:

Յերեկոյան Գորբուլինն ու Սոլոմոնիսը լսում էին, թե ինչպես եր Բեսպալիսը խրճիթում, վազվզելով ու շնչասպառ, պատմում աչն մասին, թե ինչպես քշեցին միլիցիոններին:

Գորբուլինը հիացած ձոճում եր ձեռքերն ողի մեջ ու համաձայնության նշան տալիս.

— Նրանց աչպես և հարկավոր... տյգպես...

Յեկ անհասկանալի լեր, թե ինչու չե աչպես բացվել աչք ծուլ ու քնկոտ մարմինը:

Սոլոմոնիսը նստել եր ծնկները ծալած՝ դրդի նման, և հեռվից, յուղաճրագի լուսի տակ, կուռքի յեր նմանվում:

Կուրդյան քնած եր:

Վանքում յերկարածիգ չերգում էին:

Լեռներում շաչունով աղմկում էին մայրիները և հնոփում ինչ-վոր տեղ, մի բան եր դրդում: Գուցե «սկյուններն էյին լալիս», սառցակույտները խորտակվում: Խովարը՝ կառվի կանաչավուն բիբերով՝ պատուհանին եր նայում:

Պատմվածքի վերջում՝ նախասենյակից բա ղխեցին: Մեկը յերկար ժամանակ, խարխափելով, դուռն եր

վորոնում: Բեսպալիխը լոեց: Մտավ Յեմոշինը և վա-
խեցած ասաց.

— Դատի յեն ավել, սրիկաներ... Կոլբեյան ուր
է, Կոլբեյան:

Բեսպալիխն ասաց.

— Քնած է:

Յեմոլինը թռավ դեպի դուռը:

Խավարի միջից նրա ձայնը ուրիշ տեսակ եր
հնչում. կարծես այդ ձայնը լի յեր մի ինչ-վոր անսո-
վոր բանով:

— Քնած է... Մարդ է սպանել և խռովում է:
Ո՛հ վոճրագործներ: Տեր աստված, ով դրդեց ինձ
կապվել սրանց հետ: Հիմա ինձ էլ դուրս կանեն վա-
քից: Իսկ նա խռովում է: Չարթնացնեմ նրան, Յե-
գորշա:

Սոլոմինիխը հարցրեց.

— Իսկապես սպանել է:

— Տեղնուտեղը: Ուղղակի վիզն է լցրել ամբողջ
կոտորակը, ապա, լեղրալրս:

— Կոտորակով է սպանել:

— Վո՞ր սատանան նրան դրդեց:

Յեմոլինը վազելով մոտեցավ և վոթբով հրեց
Կոլբեյին:

— Վեր կաց, քերթված չա՛րք:

— Պատանդ կկարեն, — ասաց Սոլոմինիխը, և
Բեսպալիխին թվաց, վոր նա, կարծես, ուրախանալով
է ասում: — Կամ կկախեն, կամ կդնդակահարեն:

Բեսպալիխին յերկյուղը պատեց: Նա պատուհա-
նին նայեց և շուտ յեկավ:

— Յերկուսիս էլ:

— Դուցե չորսիս էլ:

— Իսկ ձեզ ինչո՞ւ համար:

— Չեն քննի:

Յեմոլինը Կոլբեյին թափահարեց և հայնոյեց:

— Վեր կաց, վոճրագործ հոգի, տենդ: Մարդա-
վարի յեմ զարթեցնում: Քեզ մարդ է կանչում:

Կոլբեյի գլուխը պտտվում եր: Նա նստեց վառա-
րանի քնջին և հորանջեց: Ծնոտները ճոճոացին:

— Ի՞նչ ես ուզում, կապալառու, — ասաց նա:

— Մարդ է կանչում քեզ:

— Ո՞վ է:

Յեմոլինը մոտեցավ դռանը և դուռաց դեպի խա-
վարը.

— Այստեղ արի, Անտոն Սեմյոնիչ:

Սեմյոնյովը խաչակնքեց և բարեկեց: Կոլբեյան
վերցրեց փարջը և ֆլֆլացնելով խմեց:

— Ահա և արմդ, տղա, — ասաց նա բավականու-
թյամբ: — Իսկ դու ինչո՞ւ յես յեկել այս մթնին, քեռի
Անտոն:

Յեմոլինն ասաց.

— Ա՛յ սեպն աչքդ, դեռ հարցնո՞ւմ ես: Իդուր
տեղը մարդ սպանեցիր, գոնե պատճառ լիներ:

— Ամենքիս վերջն էլ մահ է, — առաց Կոլբեյան՝
նստելով նստարանի վրա:

— Դե, յես գնում եմ, — շտապով ասաց Յեմոլինը, —
իմ ձեռքերս շաղախելու կարիք չկա: Դուք ձեր ճարը
տեսեք: Ինչ էլ անելու լինեք, միևնույն է, ձեզ կա-
խելու յեն:

— Կկախեն, — անտարբերությամբ հաստատեց
Սոլոմինիխը:

Լոնցին այնքան, վորքան պատշաճավորութիւնն
և պահանջում, ապա Կուրդյան հարցրեց.

— Սամավար չգնեմ:

— Հարկավոր չի, — ասաց Սելեդնյովը, — յես կարճ
ժամանակով եմ յեկել: Յեկա նրա համար, վոր ասեմ,
թե ձեզ հարկավոր և պատրաստվել:

Կուրդյան վտարը՝ վտարի վրա դրեց և առաստա-
ղին նայեց.

— Յերկար պատրաստվելու բան չունենք: Ո՞ւր
պիտի գնալ:

— Ծղկուտը:

Բեսպալիխը կրկին հարցրեց.

— Տայգան:

Սելեդնյովը լոնց և քիչ հետո ավելացրեց.

— Ինչպես ուզենաք, յինձ համար մեկ է: Միայն
թե դուք պիտի գնաք: Կոչակյանները կգնդակահա-
րեն: Յես հալիվորել եմ, իմ բեռը բարձրած է: Հավա-
նական է, վոր վաղը գիշերվա գեթ կգան...

— Կգան, — ասաց Սոլոմինիխը:

— Ծղկուտը գնանք. մեկ է, մենք այս իշխա-
նության հետ բարեկամանալ չենք կարող: Մեր իշ-
խանութիւնը խորհրդալինն է, գլուղացիականը:

Բեսպալիխը հարցրեց.

— Կարծում ես, վոր նրանք արագ քաշելու իրա-
վունք կտան:

Սելեդնյովը դարձյալ պատասխան չտվեց, այլ
հարցրեց.

— Վերջան քիչ տեղեկութիւն ունեք:

Վորոշեցին, վոր այս, հարկավոր և ճիշտը
գնալ:

Սելեդնյովը այն ձևով դեպի դուռը գնաց, վոր,
կարծես, ձիերին եր ջրում: Յեվ նրա մեջքը ձիու մեջ-
քի նման էր, լայն, մեջտեղը նկատելիորեն աղտոսձև.

Կուրդյան հարգանքով նայեց նրան և, չեբը նա
դուռն յեկավ, ասաց.

— Սոսոջ ստատանա յե և խելքը գլխին:

VI

Նիւովսկի գավառապետ կարճահասակ ու կար-
մրաթուշ կապիտան Պոպովը անկեղծորեն դժգոհ էր
իրենից: Ուրիշ գավառներում, կարծես, վոչինչ, հան-
դիստ էր, իսկ այստեղ կամ ապստամբութիւններ կա-
լին կամ գժառութիւններ:

— Տխմար, կնիկարմատ, — անարգեց նա ինքն
իրեն և գենշչիկին հրամայեց կանչել պրապորշչիկ
Վիսնիսկուն:

Վերադառնալով սեղանի մոտ՝ նա նկատեց, վոր
եր վտարը մի տեսակ կազում է: Վտարը դրեց աթոռի
վրա:

Կրունկը ծովել էր: Պոպովը շոշափեց կոշիկը: Այս
դուռնի մեջ գտավ նրան պրապորշչիկ Վիսնիսկին:
Կապիտանն, առանց նրան նայելու, ասաց.

— Ասում են, թե մեծ փող ենք ստանում, այն
ինչ կոշիկ գնելու միջոց չունենք:

Պրապորշչիկը իրեն շատ քաղաքավարի մարդ էր
համարում և անհրաժեշտ համարեց իսկույն խթանները
ընկալանել և բարեկ:

— Լսել չեք, — հարցրեց կապիտանը՝ մատներով
ցույց տալով սեղանի վրա ընկած թուղթը, — Ուկելում
միլիցիոներ են սպանել:

Պրապորշնիկը շարժեց ծուռտիկ ուսերը և մտածեց. «Սանձները քիչ բաց թողնեյիր», իսկ բարձրաձայն ասաց.

— Հարբած կլինեն, չեմ կարծում, թե բալլեկներ կլինեն.

— Իզուր, — ասաց կապիտանը չոր-չոր, — թերթերում տեղեկութուններ են հայտնվել և «ներքին ճակատներից»։ Այդ էլ եք կարծում, թե բալլեկներ չեն։ Ե-ե-յ... Կյանքի խորքը թափանցելու շնորհք չունեք.

Պրապորշնիկը վերավորվեց.

— Ձեր զինվորներից քառասուն հատ վերցրեք և հանգստացրեք այն, Ուլեյան։ Ինկատի ունեցեք, վոր հարբածների վրա չեք գնում.

— Դրավոր հրաման կլինի, — հարցրեց պրապորշնիկը.

— Կլինի։ Կգրեն։

Կապիտանը լալկան դեմք ընդունեց և բարձրաձայն հառաչեց.

— Ախ, տեր աստված։ Ինչ ժամանակներ յեկան, չես իմանում, թե ինչպես մոտենաւ ժողովրդին։ Տանջվում ես։ — Ծխո՞ւմ եք։

Պրապորշնիկը ծխեց։ Նա գոհ երջայե հանձնարարությունից։ Մտածեց.

«Նա չար մարդ չե»։

Հետևյալ օրը, կեսօրին, լեհական ուլանների մի ջոկատ, պրապորշնիկ Վիսնևսկու հրամանատարության ներքո, դուրս յեկավ գյուղացիներին խաղաղացնելու։

Ուլաններն առնված էին լեհական լեգեոնից, վոր գտնվում եր Բալնատուում։

Նրանք բոլորն էլ լավ ճանաչում էին այդ յերկիրը, լեռները և գյուղացիներին, վորոնց խաղաղացնելու էին գնում։ Նրանցից շատերն առաջ աշխատում էին գյուղացիների մոտ դեռ թագավորի ժամանակ, վորը մի տարի, վորը յերկուս։

Ուլաններից մի քանիսն, անցնելով ծանոթ գյուղերով, բարևում էին գյուղացիներին.

Գյուղացիները լուռ զարմանում էին նրանց կարմիր անդրավարտիքների ու կապույտ՝ սպիտակ լերիզներով զարդարած՝ կուռտիկների վրա։

Բայց վորքան նրանք հեռանում էին քաղաքից և խորանում դաշտերի ու անտառների մեջ, այնքան ավելի ու ավելի յեր փոխվում նրանց բնավորութունը։ Ժամանակ առ ժամանակ նրանց թվում եր, թե մի անհայտ ու նվաճված յերկրում էին գտնվում իրենք։ Յերբ նրանք մոտենում էին, գյուղացիները սարսափում էին, և ամեն ինչ մեռնում եր։

Ուլանները, նրանց հետ էլ պրապորշնիկ Վիսնևսկին, քաղաքից հեռանալով, իրենց այնպես էին զգում, ինչպես զգում և հոգնած ու քրտնած մարդը շոգ օրին, յերբ մերկանում և և ջուրը մանում։ Այնտեղ՝ դավառական քաղաքի ցածրիկ տների մոտ, ֆնաց այն, ինչ վոր, իրենց կյանքի կեսի ընթացքում, նրանց վրա յեր դրել քաղաքը՝ և հարգանք, և զրսպվածութուն, և ուրիշ շատ բաներ, վորոնք մարդու հոգուն ստիպում են միշտ զգուշ լինել։

Այս բոլորը միանգամից փոշի դարձրին և քամուն տվին անծալր հին դաշտերը, անտառները, ճանապարհների նեղ ու խոտակալած ակոսները և մարդկային կյանքին հրամայելու հնարավորությունը։

Նրանք բոլորն էլ լավ, ընտանեկան շրջանում բարի մարդիկ էին և համարյա բոլորն էլ կին ու յերեխաներ ունեւին, միայն պրապորշչիկ Վիսնևսկին էր ամուրի ապրում:

Պրապորշչիկը գնում էր առջևից, մոխրագույն ձիու վրա նստած, և փոքրիկ, կարկանդակի նման գլխարկը ծալած, հրձիւնքով խորը շունչ էր քաշում և իրեն հինավուրց ծերունի պան *) յերևակայում:

Կարճ ու պինդ գավակ և յերկար և ուղիղ քամակ ունեցող նրբապլուկ ձին էլ էր իրեն լավ զգում և, մկանների խոնավ խիլերի հետ խաղալով, ընթանում էր թեթև ու հանգիստ:

Սկզբում ուլանները սահմանափակվում էին ողի մեջ կրակելով և ընթրիքի համար հավեր վերսալով, բայց հետո այդ նրանց ձանձրացրեց, և նրանք սկսեցին բալլերիկներ վորոնել: Տանուտերին դաշտն էին կանչում և հարցնում.

— Ո՞վ է բալլերիկներին համակրում:

Յեվ վնչ թե աշն գլուղումն էին հարցաքննում, ուր կանգ էին առնում, այլ հարևան Տանուտերը ցույց էր տալիս: Այն ժամանակ ուլանները դնում էին այնտեղ, ձերբակալում և մտրակներով ծեծում:

Բռնված գլուղացիներն ուրիշներին էին մատնացույց անում, և այսպիսով, գլուղից դուրս անշնհրով, ուլաններն իրենց յետևից խկապես անմոռանալի հետքեր թողնելու հնարավորութուն էին ունենում:

Ուլիցից վոչ հեռու բռնեցին մի խկական բալլերիկ՝ մի դարբին, վորն առաջ քաղաքում կարմիր-

*) Լեհ ազնվական

բանակային էր յեղիլ և, հեղաշրջումից հետո, փախել էր գլուղ:

Դարբինը մի կարճահասակ ու ծուռոտ մարդ էր՝ յերկար ձեռքերով: Յերբ նրան տարան, նա շտապով աչքերն էր թարթում. նա արտասովեց:

— Լալկան, — արհամարհանքով առաց Վիսնևսկին: Վերջին որերս նա արտասուք շատ էր տեսել և ցանկանում էր մի համարձակ և ուրախ մարդ տեսներ:

Դարբնին տարան նախրատափը և այնտեղ, պահակի տնակի առաջ, սպանեցին:

Այդ նույն գլուղում, յերեկոյան, ուլանները ուրվոր գնացին և, յերբ վերադարձան, խորհրդավոր կերպով իրար աչքով էին անում և հոհում: Բայց այստեղ էլ ինչպես ամենուրեք, վոչվոք չէր դանգառվում:

Ուշ յերեկոյան միայն պրապորշչիկը նրանց խոսակցութեան մի հատվածից հասկացավ, վոր նրանք աղջիկներ էին բռնաբարել: Այդ տեղեկութունը նրա մեջ տհաճութեան և միևնույն ժամանակ ուրախութեան տրամադրութուն առաջացրեց:

Տհաճ էր այդ աշն պատճառով, վոր քաղաքում այժմ բռնաբարութիւնը գնդակահարութիւնից էլ քիչ էին սիրում, և նա դրա համար կարող էր լուրջ հանդիմանութիւն ստանալ, իսկ ուրախ աշն պատճառով, վոր նա վաղուց էր ցանկանում այստեղ՝ այս ընդարձակ տարածութեան մեջ՝ գրկել մի պարզ, իրենից հացի հոտ բուրոյ, գեղջուկ աղջիկ, իսկ յեթեմա անձնատուր չլիներ, ապա՝ բռնաբարել:

Պրապորշչիկը կարծում էր, վոր բռնաբարութիւն ատողները բոլորեքյան խաբում են թե իրենց և թե ուրիշներին:

Հետեյալ ուրը հասան Ուլեյա: Միլիցիոներները սպանութիւնէն առաջ ել եր ուղիղ մի շաբաթ:

Դարձյալ այնտեղ կանգնած ելին սոսու խրճիթները, դարձյալ ծիածանազուլն փալկալում ելին պատուհանների բորբոսնած ապակիները, և փողոցը մութն եր, զով և նեղ՝ ինչպես սիբիրյան վերնաշապկի ծալվածք:

Գյուղացիներն արտերուսն ելին: Վիսնեսկին խստությամբ հրամայեց տանուտերին հավաքել նրանց յերեկոյան դեմ, իսկ ինքը պտուկեց ծածկի տակ, սալի վրա և քնեց:

Ուլանները տանուտերի վոչխարներէն մեկը մորթեցին և սկսեցին բակի մեջտեղը խորովել այն: Խաւրուկից կաշիներ ելին թռչում: Տանուտերը վախենում եր հրդեհից, բայց քաղցրությամբ ժպտում եր և դանդաղ պտտւում ուլանների շուրջը:

Թեկերով իրեն ուժ տալով՝ բարձր ու վանդակավոր պատնէշի վրա թռավ մի աքաղաղ և ծուղրուղու կանչեց:

Ուլաններից մեկը նշան բռնեց և գնդակահարեց նրան: Աքաղաղը, հասած պտղի նման, թրփաց գետին: Այստեղ ել տանուտերը քաղցրությամբ ժպտաց և ասաց.

— Սպանեցիք, հա:

Ուլանը նայեց կեղծավոր ծերուկին: Նա ուղում եր հրացանազարկ անել և այդ, սփռոցի պես հարթ կուրծքը: Նա ցած դրեց հրացանը:

Յերեկոյան դեմ գյուղացիները հավաքվեցին: Պրապորշիկը նրանցից տասին՝ տեսքով ամենաաղաքակուսներին՝ ջոկեց, հրամայեց խրճիթում բանտարկել նրանց և պահակ կարգել:

Մնացած գյուղացիներին ուլանները ձեռքեցին և արձակեցին:

Պրապորշիկը տանուտերին հարցրեց.

— Իսկ նրանք, սպանողները, թագնվել են:

— Այո, — շտապկոտ պատասխանեց տանուտերը:

— Յեվ չէս իմանում, թե վորտեղ:

— Չեմ կարող իմանալ:

Պրապորշիկը դուրս արեց տանուտերին և հրամայեց ուսուցչին կանչել:

— Նստիւ, — ասաց պրապորշիկը Կորեյկ-Մալիշևսկուն, — շատ ուրախ եմ, վոր ծանոթանում եմ քաղաքակրթված մարդու հետ:

Պրապորշիկը գլուղական ուսուցչներին չեր սիրում. նրա կարծիքով՝ նրանք գլուղացիներից տարբերվում ելին միայն իրենց ածիլված միրուքով: Այդպես ել նրան դուր չեր գալիս այդ թույլ ու շվարած մարդը:

Պրապորշիկը Կորեյկ-Մալիշևսկուն հյուրասիրեց մանջուրական սիգարեթով և հարցրեց.

— Դուք ինչպես եք այս վորջում ապրում:

— Վարժվել ենք:

Կորեյկ-Մալիշևսկին դգում եր իր ամոթխածութիւնը և քաշվում եր: «Այ թե վայրենացել եմ», մտածեց նա և շունչը պինդ ներս քաշեց, բայց, խոր շնչելով, խոփաց, և հազը հաղթեց նրան:

— Ե՛, — անվստահությամբ ասաց պրապորշիկը, — չեմ կարող հավատալ, վոր կարելի է այսպիսի տեղին վարժվել: Հավանական ե, վոր դուք ուրիշ պատճառներ ունեք:

Կորեյկը կարծեց, թե պրապորշիկը, գուցե, կաս-

կածում ե, վոր ինքը կապ ունի բալլեիզմի հետ, և շտապով ասաց.

— Մայրս իմ խնամքի տակ ե, ինչպես և փոքրիկ չեղբայրս, իսկ քաղաքում, գիտե՞ք, ապրելը դժվար ե: Այժմ դեպի գյուղն են ձգտում:

— Այո, քաղաքում դժվար ե: Հասկանալի յե:

Պրապորշիկը մտածում եր, թե ինչի մասին խոսի և հարցրեց.

— Իսկ գյուղացիները ձեզ չե՞ն նեղացնում:

— Ի՜նչ ասեմ... Առանձնապես չե... Հայտնի յե, տայգա յե, ժողովուրդը, դե ինքներդ գիտե՞ք, ելի:

— Շրջմոլիկներ են ձեզնում ամենքը և խաբեբաներ:

Պրապորշիկը հոնքերը վերև քաշեց:

— Այստեղ դեռ շատ արյուն կթափվի:

— Շատ,— շտապով համաձայնեց ուսուցիչը:

— Իսկ դուք ի՞նչպես, այստեղ ներկա չեյի՞ք... անկարգության ժամանակ:

— Վո՞չ, պատեհությունն չունեցա:

— Իսկ ո՞վ սպանեց, չգիտե՞ք:

Ուսուցիչը կարծեց, թե ծածկելու կարիք չկա, առանց այդ ել, հավանականաբար, գյուղացիներն արդեն ասել են: Նա ատաղձագործների ու Սելեզնյովի անունը տվեց: Պրապորշիկը ելի միջոցի հարցեր տըվեց և ապա ազգանունը հարցրեց.

— Կորեյկ-Մալիշևսկի,— սլափափափանք ուսուցիչը:

— Տարրինակ ազգանուն ե,— զարմացավ պրապորշիկը: Յեվ այն ժամանակ ուսուցիչն սկսեց մեկնաբանել, թե ինչ ճանապարհով և կազմվել այդ ազ-

գանունը: Պատմության վերջը նա, ինչպես միշտ, ինքը հուզվեց և, ինչպես նրան թվաց, հուզեց նաև պրապորշիկին: Վիսնևսկին համակրութամբ սեղմեց նրա ձեռքը և ծոր տալով ասաց.

— Այո, քաղաքակիրթ մարդու համար այստեղ ապրելն անտանելի յե:

Ուսուցիչը հայհոյեց գյուղացիներին, հիշեց ատաղձագործներին, նրանց ել հայհոյեց և, ձեռքը մատնեբը չռած՝ դեպի պրապորշիկը մեկնելով, ասաց.

— Հինգ հոգի յեն, բայց պետության դեմ են գնում: Բվեճի նման բարձրացան Մմոլնի սարը և կարծում են՝ կգնան:

— Ո՞ւր,— աշխուժանալով հարցրեց պրապորշիկը:

Ուսուցիչը հանկարծ հասկացավ իր սխալը:

— Ներե՞ք ինձ,— ասաց նա գունատվելով:

Պրապորշիկը հոգատարությամբ անցավ վերնատան միջով և, մոտենալով ուսուցչին, բռնեց նրա մեջքը:

— Վոչինչ, — ասաց նա,— հանկարծակի դուրս թռավ բերանիցդ, վոչինչ, յես ձեզ չեմ մատնի: Յես հասկանում եմ: Միայն թե այնպես լինի, վոր դուք գյուղացիների հետ այլ կերպ ապրե՞ք: Այդ լավ կլինի: Ուսուցիչը, տանուտերի տանից դուրս գալուց հետո, վախեցած ու տարակուսած հարցնում եր ինքն իրեն.

— Ա՜յ քեզ հիմա՜ր... ա՜յ հիմա՜ր... Դու այդ ի՞նչպես, հը՞, ի՞նչպես...

Յեվ մութ ու վտանգավոր մտքերը շարժվեցին նրա ուղեղի մեջ:

Քիչ անց՝ պրապորշչիկը տանուտերին կանչեց և խոստովայամբ ասաց.

— Վաղը դու ինձ կտանես Սմոլնի սարը: Հեռձև չես ախտեղից: Տես, յես քարտեղ ունեմ, չխաբես:

Տանուտերը կակազելով ասաց.

— Տասը... վերստ ե...

Պրապորշչիկը սրտահուլզ մտածեց.

— Այնտեղ են... Ձեն աղատվի...

Ապա բարձրաձայն ասաց հպարտությամբ.

— Իսկ առայժմ քեզ ձերբակալում եմ, հասկացա՞ր: Այստեղ նստիր ու չշարժվես:

Տանուտերը նստեց և կոնստակը քորեց: Նա ինքն իրեն մի բան շնջաց և մտածեց.

— Տղան գլուխս աղը դրեց:

Պրապորշչիկը մաքրեց ձախ թևի վրայի փոշոտած ազգային նշանը և հրամայեց դեմքի շիկին.

— Ընթրիք պատրաստիր:

Այն ուրը, յերբ պրապորշչիկն, ուլանների հետ, գնում եր Սմոլնի սարը՝ խոսվարար գյուղացիներին բռնելու, այն թագնավող հինգ մարդն էլ, չորս ատաղձագործը և ուլեյցի Անտոն Սելեզնյովը, գնում էին վոչ թե Վոսկյա լճի կողմից, վորտեղից ուլաններն էին առաջանում, այլ արևելքից՝ կաղամախներ ճկուտի կողմից:

Սրեւ ծագելիս դեռ տոթ եր:

— Անձրե ե գալու,—ասաց Սելեզնյովը:

Գնում էին իրար յետևից, սաղի նման: Խոտը մինչև բկատակներն եր հասնում: Նրանց վտաքերը կաշում եր արգավանդ խոնավ հողին: Նրբորեն բուրում եր նեղատերև ձարխոտի ու բաց-կանաչ խորոմ-

ների հոտը: Վայրի լեղինջը փաթաթվում եր նրանց վտաքերին:

Ծերութունից կռացած ու քամուց կոտրատված կաղամախները հենվել էին խոտակույտերին, և նրանք, ստիպված, անցնում էին այդ ծառերի տակով, ինչպես անցնում են դարպասով:

Կուրդյան կորցրել եր ճկուտներով քայլելու ունակութունը և հայհոյում եր:

— Այստեղից մեղուն ել չի կարող թռչել, հարձակ մարդը: Լճի միջով գնալ կլինի:

Սելեզնյովը յետ դարձավ ու ասաց.

— Տես, տղա, փո՛ւշ չդուրս գա:

— Ինչո՞ւ:

— Ամեն տեսակի մարդիկ են թափառում: Հրեն լեհերը Ուլեյա յեկան: Գյուղացիներին ասում էյի, հա՛յդե, դեպի սարերը: Ձեյին ուղում: Դե, այժմ բանտում նստեք:

— Յեթե միայն բանտում,—գոռաց յետևից լեղող Բեսպալիխը,—կարող են և գնդակահարել:

Սելեզնյովը ձեռքն արագ շարժեց և մի բոռ բռնեց:

— Բոռը նիհար ե,—ասաց նա,—տաք ձմեռ ե լինելու:

Բեսպալիխն ափսոսանքով բացականչեց.

-- Ա՛խ, լի՛նջ լավ կլիներ, վոր վար անեյինք, սրաներիս ուղածի չափ վար անեյինք: Իսկ դու կըլ՝ վե՛լ ես ուղում:

Կուրդյան արհամարհանքով խոթողեց.

— Մի՛ մոթմոթա, Բեսպալիխ, շատախոս:

Սելեզնյովը սողալով անցավ կախամախու փտած

և գալուկներով փաթաթված կմախքի միջև: Կմախքը փշրվեց, և կինամոնագուլն փռչեւ բարձրացավ: Սելեդնյովը զլսարկն ու ցանցը հանեց ու գլուխը թափափեց:

— Այ, եղակ, ամբողջովին քսվեցի: Տղերք, վրա-քերիդ տակը նայեք, ալստեղ աչնախսի փոսեր են պատահում, վրը ընկնող մարդը չի կարողանում դուրս գալ, նրա գերեզմանն է դառնում:

— Գնդակահար լինես:

Նրանք հասան բացատը՝ հոգնած, քրտնած և կաղամախու փետրիկներով պատած: Այդ պատճառով ել նրանց միջուկներն սպիտակել էին, և նրանք ծերունու կերպարանք ելին ստացել: Այստեղից սարը բարձրանալը հեշտ եր:

Շուրջը տարածված ելին՝ լեղենին, լեւատը և անցյալ տարվա կտրվածքների սև կոճղերը: Վրտեղ հրդեհը շատ եր բռնել, այնտեղ աճել ելին կաղամախին ու կեչին՝ նորահաս ու գեղաժպիտ:

Կռկռալով և հեռվից կարմրին տալով՝ մի վայրի բազ անցավ կեչու ծառերի կատարների վրայից:

— Դեպի ջուրն է թռչում,—ասաց Սոլոմոնիսը՝ աչքով նրան հետևելով:

Գնալիս Գորբուլինին թվում եր, թե լեղջերուի յետևից են գնում: Այժմ նա ճլմկոտաց, և նրա նեղ ու քնատ աչքերը փայլեցին:

— Շճւտ կհասնենք,—հարցրեց նա:

Բեսպալիսը ծիծաղեց:

— Ի՞նչպես չե, փափուկ անկողին ել կգտնենք:

— Ի՞նչ ես հոտում, պոչատ ավանակ,—վիրավորվելով ասաց Գորբուլինը: Հոգնած ժամանակ նա հաճախ եր վիրավորվում:

Կուրդյան խստությամբ նայեց և ասաց:

— Տղերք,—այստեղ մենք տուն չենք շինում, այլ մեր կյանքը: Հարկավոր է ուշադիր լինել, կռվու կարիք չկա:

Վերելքն ավելի ու ավելի դժվարանում եր: Մայրի-նեղի ու մուգ-կանաչ յելատների մեջ պատահում ելին դեղին բացատներ՝ ծածկված ավազով, ճլաքարերով ու քարակույտերով: Յերբեմի նրանց հանդեպ ցցվում եր մամուռով ու քարաքոսով պատած վորևե ժայռ:

Քամին փչում եր քարակույտերի վրայով:

Սելեդնյովը զլսարկը հանեց:

— Քրտնել եմ ինչպես ձիթահանքի ձի,—ասաց նա և, թեք պինդ սեղմելով յերեսին, սրբվեց:

Քարակույտերի վրայով, միմյանց չետեից, անցնում ելին հողմերը, ճոճելով փշատերև ծառերը: Սելեդնյովը յերանությամբ ժպտում եր:

— Այս ել անձրևի նշան է, տղերք: Այս տարի լավ բերք կլինի...

Նա լեզվով շպացրեց: Կուրդյան հուզված ու հաճույքով զգաց նրա գլուղացիական ծանր ուրախութունը: Կուրդյային այդ դուր չեկավ, և նա թուլացավ ու հոգնած ձայնով հարցրեց:

— Չհանգստանամք:

— Կարելի չե և հանգստանալ: Այնտեղ, մայրու յետևում տեսարանը լաջի ե: Հալո:

Նա դեպի ձախ թեքվեց: Անցան սոճիների դեղին, կասես, մոմից շինած, բների մոտով: Դուրս չեկան մի փոքրիկ, քարոտ, տափակ, գլուղական յերկու չեկեղեցու գավիթների չափ տեղ: Կուրդյան ցած դրեց տոպրակն ու հրացանը և «Ի» ասաց:

— Ո՛ր-ի՛-ս... —

— ...Ո՛ր-ի՛-ս—արձագանգ տվեց հեռվում:

— Ա՛յ տեղ,— ասաց Կուրդյան,— մարդու աչք նայելուց ցավում ե...

Յեվ նա, քիչ թեքվելով, կարծես ցատկելու պատրաստվելով, նայում էր այդ գեղեցիկ տեսարանին, մինչև վոր Սելեզնյովը դնաց մի տեղից ջուր գտնելու, իսկ Գորբուլինը խարույկն էր փչում:

Հեռվում, ցածր, լեռների մեջ սեղմված, տարածված էր Վոսկե լիճը: Նա կապույտ էր, դեղնավուն ցոլքով՝ ինչպես լեռների վրա ձգված մի յերկար ու փայլուն դոտի: Փրչոտ յեղատներն ու մայրիկները շրջապատել էին լիճը, վորի յետևում բարձր ու գունատ յերկնքին ելին կպել սպիտակափառ գաղաթներն իրենց սպիտակ ժանիքներով:

Իսկ նրանց շուրջն ամենուրեք անտառ էր, ջուր ու քար:

Կուրդյան պառկեց փորի վրա ու նայում էր ցած:

Մի վայրկյան նա զգաց, վոր ինքն այդ քարի հետ միտաին է աճել: Մի սարսուռ անցավ նրա սրբտով: Բացատը քանդված էր, և այդ փլվածքի յիրկարությունը մոտ հարյուր հիսուն սաժեն էր, ապա գալիս էին յեղատուտը, լիցքերն ու քարերը: Յեղատուտի յետևում լիճն էր:

Բացատի մեջտեղից դեպի վեր ձգվում էր մի արահետ: Յերեք մարդ հազիվ կարողանային անցնել, այնքան նեղ էր այդ արահետը:

Կուրդյան դարձավ դեպի Սելեզնյովը և կանչեց.

— Անտո՛շ, չե՞ վոր այս ճանապարհը, լեռների միջով, դեպի մեր կողմն է տանում:

— Այո, մեր կողմը,— հարեց Սելեզնյովը՝ բանալով աղի տոպրակը,— տեսնո՞ւմ ես, աղն ել է թացացել:

Կուրդի սրտի սարսուռը չէր դադարում:

Սելեզնյովը ծանրաքալ մոտեցավ Կուրդին:

— Արի, թեղ հասել ե: Ի՞նչ ես նայում այդ քարոտին: Քնոր ու քնոր: Վոչ մի կարգ չկա և դրան ասուլած ե հրամայել, վոր այլևս չաճի: Ի՞նչքան վարելատեղ ե կորել այդ քարերի տակ:

Անտոնը սրահայաց ցած նայեց արահետի ուղղությամբ և կոշիկով թեթև հրեց Կուրդին:

— Տեսնո՞ւմ ես,— ասաց նա շուրջով:

Կուրդյան չհասկացավ:

— Հը՞:

Սելեզնյովը քաշեց նրա թևից և ինքն էլ արագ պառկեց փորի վրա:

— Ահա հրեն, դեպի ձախ, նայիր:

Կուրդի ձայնը թուլացավ:

— Մարդիկ են... Գազաթին...

— Լեհերն են,— ասաց Սելեզնյովը և սողալով հեռացավ:— Տեսնում ես, կարմիր անդրավարտիքները:

Նրանք չորեքթաթ միջանի քայլ սողացին և բերդանկաները վերցրին գետնից:

— Լեհերն են,— ասաց Սելեզնյովը ատաղձագործներին: Հանգցրո՛ւ...

Բեսալալիսը կատաղած ցրվեց կրակը և սկսեց ածուխները կոշիկներով կոխոճել:

— Թե՛ խմե՛լ ել չթողցին, կրակ ընկնի դրանց փորը... Ի՞նչ անենք, ճկկոտը գնանք...

— Ըստ իս ճկոտը գնանք,— ասաց Գորբուլինը

և իսկույն ավելացրեց,—գլուղացիները մեզ մատնել են:

Լեհներն արահետով դանդաղ, մեկը մյուսի չետեից, բարձրանում էին և ուրախ զրուցում:

Առջևից գնում էր տանուտերը՝ նստած մի կարճ-լիկ ու հաստափուր ձիու վրա:

Նրա չետեից, դորձ ձիու վրա նստած, գնում էր մի զինվոր՝ գուցե, մի սպա՝ առանց հրացանի: Քամին անհամբեր սանրում էր ձիերի բաշը: Սպան հաճախ շուրջն էր նայում և նույնիսկ մի քիչ բարձրանում թամբի մեջ: Բայց նա գլուղացիներին վերևում չէր նկատում:

Անտոնը մոտեցավ և կայով Կուրդին, այնպես վոր նրա միջուկը քսվում էր ատաղձագործի ուսին: Նա, իր միջուկը կծելով, ասաց.

— Դու նրան... յերրորդին... յես արդեն... սպային...

— Իսկ ծերձկը:

— Ծերուկը, իզուր, նա... թակարդով, պիտի... Հը...

— Խղճում եմ մարդուն... սովոր չեմ յես...

— Դե կմնայիր ելի... մարդ սպանելուց հեշտ բան չկա...

Սելեզնյովը ձեռքը դրեց նրա գոտկատեղը և քաղցրությամբ ասաց.

— Վերցրա՛ւ, ինչ կա վոր...

Կուրդյան մի քիչ թուլացավ, հրացանը բարձրացրեց և նշան բռնեց:

— Ե՛, աստված նրա հետ,—ասաց և կրակեց:

Յերկու ձին ու չերկու մարդը նախ վեր ցատկե-

ցին՝ հողմառ թղթի կտորները պես, ապա, ողի մեջ գլորվելով, ցած ընկան արահետից:

Մեկը սուր ճչաց արահետում:

Բեսալալիսը թռավ քարի գլուխը, կռացավ և նույնպես կրակեց: Լեհերը դանդաղ յետ-չետ էին գնում: ձիերը խորդում էին, իսկ գլուղացիները, ինչպես կատաղած գայլեր, թրջվա՛ծ, գունա՛տ, կրակում էին ու կրակում:

Տանուտերը առաջ քշեց իր ձին, բայց ձին դողդողաց, ընկավ և ցած գլորվեց հեծվորի հետ միասին:

Յերեկոյան, իրոք, անձրև յեկավ:

Գլուղացիները մի մեծ խարույկ վառեցին յեկատի տակ և չորացրած ձկից շորվա չեփեցին: Մութն էր: Փշատերև ծառերն այնպես էին կպչում նրանց, վոր, կարծես, մատներով շոշափում էին: Նրանց ճյուղերը խշխշում էին:

Վորոտը թնդաց, ապա դեղին շանթը մեխվեց լեռներին: Քարը դղրդում էր:

— Ֆեդոր-ամառնայինի վրա փոթորիկ է,— ծուլու-թյամբ ասաց Սելեզնյովը,— հացի բերքը վատ կլինի:

— Իսկ մեզ ինչ,— հարցրեց Գորբուլինը,— մենք հո՞ հաց չենք հավաքելու:

Սելեզնյովը, կարծես, թախծոտ պատասխանեց.

— Մենք հավաքելու չենք, այդ ճշմարիտ է...

— Ճշմարիտ է...— հարեց Սոլոմինիսը:

Կուրդյան նայեց մսի այդ չերկու սև կտորին՝ Սոլոմինիսին ու Սելեզնյովին, և նրա տրամադրութունը փչացավ:

— Հողի՛ն եք ավստում, ինչ է,— հարցրեց նա խիստ կերպով:

— Հողը, տղա՛, չի կարելի զուր տեղը գցել: Պետք է իմանալ, թե չերբեհ հարկավոր գցել այն,—ասաց Սեւեղնյովը հաստատակամ:

— Ե՛ր, նրան սիրելու պատճառ ել շատ չկա:

— Հողը սիրելը աստծուց է կարգադրված:

— Մի սփի. աստված իբրեւ պատիժ է հողը մարդկանց տվել,—գոռաց Բեսպալիխը,—աշխատե՛ք, ասում է, ձեր մա՛չքն այսպես:

Սեւեղնյովը համառութեամբ կրկնեց.

— Դ՛ու, Բեսպալիխ, կամակորուժչուն մի՛ անի: Գուցե աստված ուղիղ չի ասել: Միայն թե հողը...

— Հը՛...

Սեւեղնյովը ածուխը վերցրեց և ծխեց:

— Կուրդյան, գլխումս ամեն ինչ պղտորվել է...

— Լեհերի՞ն էս խղճում:

— Չե՛հ... Մարդուն խղճալ. լի՛նչ է մարդը, միշտ ել կարելի չէ մարդ շինել: Մարդը փոշի չէ: Բայց մենք այստեղ ապահով չենք, ահա թե ինչ:

— Ո՞ւմ կողմից:

— Դյուղացիների:

Կուրդյան զայրացավ: Քիթը բարկացած շարժելով՝ նա կռացավ կաթսայի վրա և գդալով խառնեց:

— Ինչի՞ս կատակն է:

— Առանց դրան չի կարելի:

Կուրդյան նայեց նրա անշարժ մաղերի մեջ թաղված աչքերին ու կարծես խեղդվելով, ասաց.

— Յես տերտեր եմ, ինչ է:

— Գուցե տերտերից էլ ավելի լիս:

— Դե գնա՛:

— Տղերք, հարկավոր է հաշտ ապրել, իրար լավ մտիկ տալ, հասկացա՛ք:

— Իզուր տեղն եմ հեռացել, ինչ է: Յես կողոպտում եմ, կողոպտվի՛չ եմ...

Նրանք դանդաղ ելին խոսում, ուժով:

Կողմնակի՝ տնտեսութեան հետ կապ չունեցող՝ մտքերին անվարժ ուղեղները լավ չեյին հնազանդվում, և լուրաքանչյուր միտք ներսից ցավոյ, մսին կպած եր դուրս քաշվում, ձիշտ այնպես, ինչպես վոր դուրս են քաշում կեռը կարթին ընկած ձկան կոկորդից:

Բիսպալիխը տակի սպիտակեղենով, սպիտակ մարմնով և լուցկու նման դեղնավուն գլխով՝ անդրավարտիքի վոջիլներն եր ջարդում ու սուլելով ինչ-վոր բան եր յերգում:

Կուրդյան ձեռքով նրան ցույց տվեց ու ասաց.

— Ահա, ապրում է ու վոջինչ կորցնելիք չունի. իսկ դու, Անտոն Սեւյունիչ, տանջվում ես. տանից բաժանվելն այնքան ել հեշտ չի:

— Կարելի չէ տառը տուն շինել, միայն թե ժամանակ լինի...

— Հա՛...

— Իսկ այժմ չգիտեմ, թե ինչ...

Սեւեղնյովը անհարմար բարձրացավ, կասես թե ցեխի միջից եր մագիլներով դուրս գալիս և գնաց դեպի խավարը:

— Ո՞ւր,—հարցրեց նրան Կուրդյան:

— Հենց այնպես... դուք քնեք, իսկույն կգամ:

Սոլումիսիխն ափսոսանքով ասաց.

— Անհանգստանում է մարդը:

— Նրան չեմ հասկանում:

— Քո հոգին քաղաքային է, զուր չէ, վոր տարիներով ապրել ես քաղաքում:

բանից, Ուրալի այն կողմից խորհրդային բանակն և գալիս: Պետք է դիմանալ և հետո ինչ կլինի, կպարզվի: Սյգպե՛ս... Իսկ այժմ հարկավոր է պետ ընտրել, վորովհետև նույնիսկ վոչխարն է իր նոխազն և ունենում, վոր առաջնորդի:

Գյուղացիները հռհռացին:

— Միտք արի, միտք, — շարունակեց Կուրդյան, — դե մի մարդուց բացի, ուրիշը չունենք: Բայց վորովհետև հարկավոր է թեկնածուներ նշանակել, ապա իմ ձայնը տալիս եմ Անտոն Սեմյոնովիչ Սելեզնյովին:

— Իսկ իմը՝ Կուրդին, — ասաց Բեսպալիխը:

Մեկն էլ Սոլոմինիխի անունը տվեց: Սոլոմինիխը գոռգոռաց.

— Իմ ի՞նչ բանն է, յես կնկանս հաղիվ եմ կառավարում:

Գյուղացիները չերկար ճվճվում էին, ինչպես սովորաբար լինում է գյուղական ժողովում: Ապա ձիուքերը բարձրացրին: Մեծամասնությունը Սելեզնյովի կողմն էր: Սելեզնյովը թունդ կարմրել էր: Բեսպալիխն ասաց.

— Միտքը կխանձվի:

— Զգո՛ւշ, տղերք, — բարեհոգությամբ ծիծաղում էր Սելեզնյովը, — յես այժմ պետ եմ:

Բայց նա հանկարծ սեղմեց շրթունքներն ու սալլերի արանքով արագ գնաց դեպի գետը:

— Ո՛ւր է գնում, — տարակուսանքով հարցրեց Կուրդյան:

Սոլոմինիխը նայեց կեչուտով գնացող Սելեզնյովին և պատասխանեց.

— Մարդս արջի հոգի ունի, իր ճամպան յերբեք չի գտնում:

Յերեկոյան դեմ նրանց բանակը չեկավ Ուլեյի ուսուցիչ Կոբեկ-Մալիշևսկին:

Նա բոլոր գյուղացիներին բարեհեց, ձեռքը նըրանց տալով ու նստեց Կուրդի կողքին:

— Յես էլ ձեզ մոտ, — ասաց նա՝ իրեն համար անսպասելի:

Գալիս նա մտադիր էր միայն տեսնել նրանց լագերն ու վերադառնալ: Նրա գլուխը դեպի առաջ էր ձգվել, կարծես թե ուզում էին մորթել: Կուրդյան նայեց նրա գլխին, նրա լարված ժպտին և ուրախ ասաց.

— Խնդրում ենք:

Սելեզնյովը ուսուցչին տեսավ և ուրախացավ:

— Հենց դուք էլ մեզ հարկավոր ելիք, Նիկոլայ

Ոսիպովիչ:

Ուսուցիչն ավելի լարված ժպտաց:

— Պետք է հրաման գրել, իսկ գրագետ մարդ չկա:

— Ի՞նչ հրաման, — հարցրեց Կուրդյան:

— Այն, վոր զորամասը գործում է, և ով ուզում է, թող գա: Իսկ չիթե շատ հավաքվին, շրջանը զորա-ժողովի կենթարկենք:

Բոլորն էլ հավանեցին: Սելեզնյովը հանեց թըղթերը: Ուսուցիչը նստեց, գրիչը վերցրեց, և նրա չերկչոտությունն անցավ: Նա ուրախ նայեց Կուրդին և ասաց.

— Ի՞նչ գրեմ:

— Գրի՛ր, — կարճ ասում էր Սելեզնյովը, — կառավարություն հրամանով...

Ուսուցիչը բողոքեց:

— Պետք է նշել, թե վճար կառավարութեան:

— Մեր գլուղերում սատանային ել չեն ճանաչում: Ամեն կառավարութեան վրա չի նրանք թքում են, միայն թե իրենց չդիպչին: Գրեցիր:

— Կառավարութեան հրամանով, գրեցի:

— Շարունակիր: Հայտարարվում է ընդ որ ցանկացողների դորակոչ... կոչակցան դորքերի դեմ կըռվելու... հետևակներ ու հեծյալներ... ծերերը և ջահելները... հետները բերդանկաներ կամ վինտովկաներ վերցնելը պարտադիր է... մենք քիչ զենք ունենք... Չէ, այդ հարկավոր չի, իրանք գլխի կընկնեն, ներկայանալ դորակցան... Զի-ի... մաքուր, ինչպես զինվորական պետը: Իսկ ուր ներկայանան, չգիտեմ:

— Յերկինք, — ասաց Բեսպալիի:

Կուրդյան մտածեց ու ավելացրեց.

— Այսպես ասենք. Անտոն Սելեզնյովի առաջին պարտիզանական զորամասը, ուրիշ վոչինչ:

Սելեզնյովը բողբոջեց:

— Զի կարելի, — ասաց Կուրդյան, — գլուղացին անուն սիրում է...

Բոլորը համաձայնեցին, վոր գլուղացին, իրոք, անուն սիրում է:

... Գլուղերում լուր եր պտտվում, թե Ոմակից քաղաք է յեկել ատաման Աննենկովի կազակների զորամասը: Գլուղերը հուզված էին: Կազակները հայտնի էին ապստամբութունները ճնշելու ժամանակ հաջողաբերած դաժան կրքոտությամբ: Այդ առաջանում եր այն հանգամանքից, վոր Աննենկովի ու Կրասնիկովի զորամասերն էին մտնում ընդ որ նրանք, ովքեր խորհրդային իշխանութունից տուժնապես

մնաց էին կրել: Ատամանյաններն իրենց ուսողիներին վրա գանգի ու չերկու խաչմերուկ վոսկրի նկար էին փակցրել:

Վաճառքի որերին դըրդում էին հինավուրց կառքերը, ճոճում էին սալերը. ժողովուրդը հավաքվում եր, իսկ վաճառքից հետո գլուղի չեռում, նախատափում, չերկար ժամանակ միտինգներ էին կազմում:

Ինչ-վոր ճառախոսներ էին չերկան գալիս, ապրստամբութեան կոչեր էին անում, ասում էին, վոր Ոմակն անկման նախորդ էին, Սլավոփորում ու Պավել-գորոդում խորհրդային իշխանութուն է... Առավոտները տալգալի ճանապարհներին գլուղացիներ էին չերկում մաղխաղներով, վինտովկաներն ուսերին, գլուղացիներ, վորոնք գնում էին Անտոն Սելեզնյովի մոտ: Քաղաքն էլ եր հուզված:

Ասում էին, վոր Անտոն Սելեզնյովի տասնադարանոց զորամասերը գտնվում են մոտերքում, տալգալում և հարմար դեպքի չեն սպասում, վոր հարձակվեն քաղաքի վրա ու, բանվորներից բացի, բոլորին կոտորեն: Բանվորներին նախանձով էին նայում, իսկ գավառապետ կապիտան Պետրովը հաճախ եր խոսակցում հակահետախուզման պետի հետ:

«ՌէշԳ» հեռագրերն էլ հաղորդում էին, վոր կարմիրներն արդեն վերցրել են Կուրդյանը և մոտենում են Պետրովովի սկիզբ: Ոմակը դատարկվում է, և կարծես, այս հաղորդագրութունները թունդ կարմիր թանաքով ընդգծելու համար, չերկաթուղու ուղղությամբ շարվում էին տեղափոխվող հաստատութունների ու փախստականների եղևոնները:

Յեւ գիշերները տալգան վառվում եր. հրդեհ եյին գցում, և կարմիր ցուրը պատում եր չերկնքի կեսը:

Այդ ցուրի լուսով, աղյուսաշեն ցածրիկ բանտից, քաղաքից դուրս «Նորելի» միայնակ սպիտակ ցիստերնի մոտ եյին տանում բանտարկված գյուղացիներին: Գյուղացիները, նայելով նարնջագույն ժապավենի ձևով այրվող արեւիքին, խաչակնքում եյին, և, դրանից հետո, նրանց գնդակահարում եյին:

Յեւ վոչվոք չգիտեր, թե ով եր նրանց թաղում ու վորտեղ:

Հուլիսի կեսին տալգա յեկավ Աննենկովի դորամասը... Ավելի ճիշտ այդ դորամասի մի մասն եր՝ չերկու վաշտ՝ գնդացիներով ու չորս սպայով: Ինքն՝ առամանն այդ ժամանակ, իր գլխավոր ուժերով, պաշտպանում եր Սեմիպալատինսկը՝ ապստամբած գյուղացիներից:

Զորամասի զինվորները զայրացած եյին ճակատի անհաջողութուններից և այն պատճառով, վոր չեխերը կովելուց հրաժարվեցին, վոր ապստամբութունն ավելի չեր բորբոքվում և իրենց մի տեղից մյուսն եյին փոխում և սպանում և ստիպում սպանել:

Նրանք զայրացած այրում եյին գյուղերը, գեղերը, ծեծում ու կախում եյին գյուղացիներին, իսկ վերջինները հատուցանում եյին նրանով, վոր սպանում եյին յետ մնացած զինվորներին, կամ այրում խրճիթներն աչտեղ մնացած ատամանյանների հետ միասին:

Կուրդյան ուզում եր քաղաք գնալ, վոր համաձայնության գա բալլերիկների բջջի հետ, վորն ընդ-

հատակյա աշխատանքով եր զբաղված, բաց քաղաքից փախած մի բանվոր, մի ջրպղացի ալրաղաց, ասաց, վոր բջիջը ձերբակալված ե, և նրա անդամները կոտորված: Միեւնույն ժամանակ նորանոր մարդիկ եյին գալիս գորամասը:

Նրանք արդեն իրենց դրասենյակն ունեյին, վորի գլխավորը ուսուցիչ Կոբել-Մալիշսկին եր: Տընտեսական մասը ղեկավարում եր Սոլովինիսը, և դարձյալ սայլերը ճոճում եյին գորամասում և առաջվանից ավելի մարդիկ եյին գալիս Կուրդի ու Սելեզնովի մոտ գանգատվելու:

Խոսում եյին գյուղացիական՝ այժմ սովորական դարձած կարիքների մասին. սրա խրճիթն ու հացն աչրեցին, մյուսի անասունները քշեցին, այս ինչին սպանեցին: Բոլորն ել համարյա միատեսակ ցավ ունեյին ու խոսում եյին միատեսակ սակավաբառ նախադասութուններով, բաց, գանգատվելուց հետո հեռացող ամեն մի գյուղացուց և յուրաքանչյուր զեղչկունուց լսողների սրտի վրա ծանրութունն ավելի ու ավելի չեր աճում, հաստանում:

Բոլոր պարտիզանների մեջքը քիչ կուցավ, նրանց քայլվածքն ել աշխուժ չեր. նրանք ել չեյին խմում, և մինչև անգամ Բեսպալիսը խմելիս պառկում եր քնելու և ամոթխածությամբ չերեսը պատին եր անում:

Այս փոփոխութունը վոչվոք չեր նկատում, ամեն ինչ ընթանում եր իր կարգով, մարդիկ լրջանուս եյին, գորամասը խոշորանում, միայն Կուրդյան եր յերբեմն ջղայնորեն հոգում, ձեռքերը թափահարում: Ըստ յերևութին նա աշխատում եր իրենից թոթա-

փել բոլոր այն զգացմունքներն ու ցավերը, վերոնք կապված ելին հողի հետ և վերոնք պաշարում էին նրա ուղեղը. աշխատում էր հեռանալ այդ մարդկանցից, վերոնցից տալոյի ծխի հոտ եր փչում, և վերոնք ամեն որ սայլերով, ձիով ու վոտքով գալիս ելին Լուսնանի սարը:

Միայն Սելեզուգներ քաշում գլուխը բարձր պահած, ժպտալով և վերին ծնոտի կտրիչները բաց արած:

— Դու պիտի տերտեր լինեցիր, Անտոշա, — ասում եր Կուրդյան:

— Իսկ դու՞ հանցավոր:

Մի անգամ ձիով յեկավ Յեմոլինը: Նա ուրախությամբ բռնեց բոլորի ձեռքը և խփեց Կուրդի ուսին.

— Կան, աղա: Յես ձեզ մարդ զարձրի, խաբեբաներիդ, պիտի աղոթք պնեք ինձ համար:

— Շահմարաններդ շինեցիր վերջացրելը, — հարցրեց Կուրդյան:

Յեմոլինն աչքերը խփեց ու գլուխը շարժեց.

— Ձեզ պես մարդկանց հետ մինչև վոր շինես, վերջացնես, ցածի հարկը կփախ: Այ՛ ժամանակներ են հա: Ձեմ կարողանում հասկանալ, թե ինչ և կատարվում: Ժողովուրդը գծվել է: Ձե՛ս իմանում՝ ծիծաղես, թե լաց լինես, չես իմանում՝ ինչպես նայես այս գործին...

— Ե՛յ, քիչ դեսուդեն նայիր:

— Միթե չի կարելի:

Յեմոլինը թքեց ու խորամանկությամբ ծիծաղեց.

— Ձե վոր չես ել եմ տան տեր, ինձ համար ել և հետաքրքիր, թե ինչպես են մարդիկ կյանք կառուցանում, դրա համար ել նայում եմ:

— Ոգնիր:

— Մեր ոգնութունով միայն վոջիլներին կշարդես: Այստեղ ուրիշ չափի մարդ և պահանջվում: Դեսուդեն եմ ընկնում, չարչարվում և վոջ մի կերպ հասկանալ չեմ կարողանում, թե ինչպիսի մարդ է հարկավոր այստեղ: Մորթոտում են իրար, այրում և բոլորն սպասում են մեկին, ապա:

Յեմոլինը թամբակալը պնդացրեց ու բարձրացավ թամբի վրա:

— Այստեղ, ձեզ մոտ աղատություն է: Ով ուզում է, թող գա: Ահա թե ինչպես են ալժմյան ավազակները, տեսնում ես սրանց: Հրաշալի՜ չեք ապրում, աղերք, հրաշալի՜:

VIII

— Ասում են, թե կոլչակյան զորքերը փախչում են... թերևս Ոմսկը վերցրել են: Ամրոցը աշխարհը խորհրդային իշխանության առկ պիտ ընկնի, աղերք, ո՛հ...

Փոքրիկ, պեպենոտ Բեսպալիսը, կարծես չկարողանալով մի աղպիսի միտք անել, ծալապատիկ նստեց:

Գորբուլինը, խեցու կտորի մեջ կաթ լցրած, չալիկ շան ձուտին եր կերակրում: Շնիկը դուռը շարժում էր, ու կաթի սպիտակ ցալքունները թռչկոտում էլին նրա շուրջը և ցած սողում նրա փափուկ բրդի վրայով: Սայլերի արանքներում գլուղացիներն էլին քայլում՝ դարդոտ ու մտախառն դեմքերով: Սոճուտում կացիններն էլին զրնգում և ձիերը վրնջում:

— Վճրտեղ պիտի ձմեռենք, — ասաց Գորբուլինը՝ խփելով շնիկի մեջքին: — Մարդ անգործութունից կը-

գծվի: Չարչարվում, տառապում ե ժողովուրդը և ինքն
եւ չգիտի, թե ինչու:

— Յեթե գիտենար, չե՞ր չարչարվի: Անհնկովը
մոտ ե:

— Դողերոցքը նրան տանի, նա յեւ իր վիղը
կկոտրի:

— Թող, ինչ ուզում ե, լինի: Կամ մենք, կամ
նա, մեկնումեկս ստիպված կլինի:

— Ծլկուտը մեծ ե, կգնանք:

— Գնդակից հեռու չես փախչի: Անգլիական վա-
ռողին չեն ափսոսում նրանք:

Բեսպալիխը նայեց տայգային զարմացած աչքե-
րով և գոռաց:

— Յեթե անգլիացի գյուղացին այս տեսնում ե,
եւ ինչո՞ւ յե այսպիսի կեղտոտութուն թույլ տալիս:
Յեթե մեր գլուխն ունենային, չվռչի՞նչ, բայց չե՞ վոր
ասում են, թե նրանց մոտ անուսում մարդ չկա:

— Սուտ են ասում,—ասաց Գորբուլինը համոզ-
ված,—չի կարող պատահել, վոր անուսում մարդ չլի-
նի. ամեն տեղ եւ հիմարներ շատ կան: Ռազմանյու-
թեր են ուղարկում և մարդկանց աչքին թող փչում,
թե վորսի լեն գնում:

— Վինտովկաներո՞վ:

— Վինտովկաներով արջ են վորսում և ուրիշ
գազաններ:

— Ապա զինվորական շորերն ինչո՞ւ համար են,
հը՞...:

Գորբուլինը տարակուսանքով նայեց Բեսպալիխի
յիբեսին:

— Այդ արդեն իրենց գործն ե, չգիտեմ:

Մոտեցավ Կուրդյան՝ քիչ թուլացած: Հուզումնա-
լից անհանգստութուն կար նրա չեչոտ դիմքին:

— Ձուլ ու փալասը հավաքեք,—շտապով ասաց
նա:

Բեսպալիխը վեր թռավ:

— Այստեղից հեռանում ենք, հը՞: Ասացի, թե
Անհնկովը մոտ ե:

Կուրդյան գոտին ուղղեց: Փամիուշտակալն ու
ատրճանակը, կարծես, ճնշում եյին նրան:

— Ո՛ւր պիտի գնանք: Մենք այստեղ կմնանք:
Կնանիքն ու սալերը կգնան... ի՞նչ գիտի, ինչ կպա-
տահի: Իսկ մենք, յեթե ստիպված լինենք գնալ, լեռ-
ների գագաթները...

— Ուրիշ ճանապարհով:

Բեսպալիխը պինդ հենվեց գետնին և սուլեց:

— Լալիս եյինք... գործ չկա, այս եւ ձեզ...

Սալերի արանքներին շարժվում եր Սեւեզնյովի
հանդիստ ու լալն կերպարանքը: Նա տնարար հայաց-
քով նայում եր սալերին, հնուց մնացած կառքերին
և, միքիչ կռնչալով, շտապեցնում եր: Յեւ նա այդ
անում եր այնպիսի հանգստությամբ, վոր կարծես
կռվելու չի պատրաստվում, այլ կալ ե կալսում:

— Հաճաքվեք, քրիստոնյաներ, հավաքվեք: Այդ
ինչ շատ կանաչ պատիճ եք ժողովել:

Մի պառավ գեղջկուհի, կեղտոտ մուշտակ հաղած,
լալկան ձայնով ասաց:

— Այնքան լավ եր փթթել, վոր ափսոսացինք,
Անտոն Սեմյոնիչ:

— Այդպես... այդպես...—գործնական լեզանակով
ասաց Սեւեզնյովը:

Գորբուլինը դո՛հ ձայնով արտասանեց.

— Հայդե, համբա...

Մի ժամից հետո՝ տալալի նեղ արահետներով, արմատներին վրայից ցատկահարելով, դեպի ճիկուտն ելին ձգվում իրրիտական սայլեր, յերկանիֆներ, արկղատայլեր...

Ճշում ելին յերեխաները, արկղներում կշկշում ելին թռչունները, բառաչում ելին պարանները յեղջյուրներին գցած ու սայլերից կապած կովերը, իսկ փրչոտ ու հաստափոր փոքրիկ ձիերը քաշում ելին սալլերն ու քաշում:

Գետնամորին հասել երևում է մեղմ ու անուշ բուրում երևում էր: Ինչպես միշտ՝ կամացուկ խշխշում ելին մալերի ծառերի կատարները: Իսկ ցածը, միքանի վերստ հեռու, գնում ելին ձիավորները, վորոնք լալիս ելին և զանազան ձայներով իրար կանչում, թռչուններին նման:

Յերեքհարյուր պարտիզան գնացին սալաշարքի յետեից, Վոսկե լճի այն կողմը: Բացատում մնաց մոտ մի հարյուրյակ:

Գնացողները զինված ելին պիստոնի ու կոտորակի հրացաններով, իսկ մնացողները՝ վինտովկաներով:

Պահակակալաններ հաստատեցին, պահակներ կարգեցին և տալալի կողմը գաղտնախմբեր դրեցին: Սկսեցին սպասել:

— Դձհ ես,— հարցրեց Կուրդյան Սելեզնյովին,— թե ել չանգոնեք:

— Մի կերպ կապրենք,— պատասխանեց Սելեզնյովը՝ հոգնած ժպտալով:

— Ահա և որհնեցին քեզ, պիտի դո՛հ լինես:

Կուրդին ձայնի մեջ հուզմունք ել երևում:

— Չեմ գանգատվում: Վոր գանգատվել ել, ի՜նչ "գուտ":

— Կարծես, նորածին լինես, չես իմանում, թե վոտքդ վորտեղ դնես:

Սելեզնյովը հայացքը Կուրդի գլխից վերև ուղղեց և բերանը դեպի մի կողմ ծռեց:

— Լսեցի՞ր,— ասաց նա մեղմացած,— Ուլեյան վոր չի դարձավ:

Բնապալիկը գոչված վեր թռավ տեղից:

— Սլքեցի՞ն:

— Սլքեցի՞ն, վոչնչացրին,— ուղղակի ասաց Սելեզնյովը՝ հանելով քիսիկը:— Լավ եր, վոր կնկանս ժամանակին դուրս տարա: Կկախեցին: Ինձ վրա դայրացած են:

— Կգան ալստեղ:

Սելեզնյովը գլանակը փաթաթեց, արագ շարժեց աչքերը և ձեռքը կամացուկ Կուրդին կպցրեց:

— Ալստեղ չեն դա, հիշիր խոսքս: Ուլեյան սկիզբն է, զրույցը հետո չե լինելու:

Նա շինելը փռեց գետին:

— Պառկիր, հանգստացիր:

Յեկ, ընկնելով գետնի վրա, նա խոր ու ծանր ձայնով ասաց.

— Ամենագլխավորն այն է, վոր հարկավոր չե դարձանալ. ամեն բան կպատահի: Վոր չղարմանաս, հետո քեզ սեղմելու կարիք չես ունենա: Կուրդյան, դու ի՜նչ ես կարծում:

— Յես կարծում եմ,— ասաց Կուրդյան,— վոր մենք

գնդացիները չունենք, իսկ նրանք յերեք հատ ունենա-
հանձնեն մեզ:

— Կկոտորեն, — համոզված ասաց Գորբուլինը:

Սելեզնյովը մի փոքրիկ խոտ կտրեց և սկսեց նը-
րան նայել:

— Փոքրիկ ե այս խոտը, բարեկամ, բայց ի՞նչ-
պես և ձիու փորը սրանով լցվում, — ասաց նա ծաղրան-
քով: — Հիմիկվա խոտերը լաջն են: Իհարկե, գերանդով
հանձնել լավ է, քան թե մանգաղով: Դար ու փոս տե-
ղերում մեքենայով հանձնել չես կարող, իսկ յես մաքուր
հանձնում եմ: Կուրդյա:

Կուրդյան ել ծիծաղեց.

— Ճշմարիտ ե, Անտոն Սեմյոնիչ:

Սելեզնյովը հոգնած փակեց աչքերը:

— Այ թե հոգնել եմ այս քանի ուրա: Կարծես
թե հազար տարի չեմ ապրել: Դու, Կուրդյա, սկսել ես
նիհարել:

— Յես չերեք ճարպոտ չեմ յեղած:

— Այդ վատ ե, առանց ճարպի լինել՝ միե-
նույն ե, թե առանց հացի: Միշտ պիտի պաշար ու-
նենալ:

Նա գլխարկով յերեսը ծածկեց և բարձր հորան-
ջեց:

— Լավ ե, վոր դարդի մեջ վորդունք չկա, թե
չե մեզ կուտեիրն:

Յիվ, աչքերը խփելուն պես, քնկոտ խոսքաց...

Յերկու որից հետո, առավոտյան, պարտիզան-
ները հանդիպեցին տառամայաններին՝ Պոնկյան դար-
բասի մոտ:

Բուա գետակի ընթացքին հակառակ ութ հսկա-

լսական քարեր են ընկած: Նրանց արանքներով ճող-
փչունով ու աղմուկով սլանում ե ջուրը՝ սպիտակ ու
փայլուն ցնցուղները դեպի վեր թռցնելով:

Ձախ ափի մոտերքը ջուրն ափի ի հանգիստ ե:
Այդտեղ կարելի յե նավակով սահել: Բուայի ընթաց-
քով դեպի վեր լեռներն են ձգված՝ կանաչ թավշից
կարած զրդյան գլխարկի նման, իսկ ցածը տարած-
ված ե գետի ստորին հարթութունը:

Պարտիզանները գետն ի վար եյին իջնում, իսկ
տառամայանները բարձրանում եյին գետն ի վեր:

Ատամայանները յերկար շղթայով ձգվեցին բա-
ցատի յերկայնությամբ, խրամատներ փորեցին, յեր-
կու գնդացի դրեցին և սկսեցին կրակել: Դյուղացի-
ները հատ-հատ եյին կրակում, խնամքով նշան ելին
բռնում և նայում իմանալու, թե վորեք կազակ գլուխը
չի՞ հանել արդյոք: Ատամայանները մի քանի անգամ
առաջ թռան և «կեցցե»-ների անհաստատ կոչերով վա-
ղեցին պարտիզանների վրա: Բայց ամեն անգամ մի-
քանի սպանվածներ ու վիրավորներ ափին, կրկին յես
դարձան, խրամատները քաշվեցին և սկսեցին շտա-
պով չորիկացնել հրացանների փակիչները:

Դյուղացիները պառկել եյին մայրիկների յե-
տևում և լուր:

Ատամայանների յերկրորդ վաշտը, վոր հրացա-
նաձգությանը չեր մասնակցում, պառկած եր մի փոքրիկ
բացատում, վորը ձախ կողմից շրջապատված եր գետի
հոսանքով, իսկ աջից՝ մացառուտով: Իրար վրա կրակող-
ների գնդակները կտրատում եյին ծառերի սաղարթներն
ու պաշտառ կապույտ դեղինոնները, վոր թափվում
եյին բացատում խաղաղ պառկած գինվորների գլխին:

գնդացիներն չունենալ, իսկ նրանք յերեք հատ ունենալ հինգն մեկ:

— Կլտտորեն, — համոզված ասաց Գորբուխը:

Սեկեզյովը մի փոքրիկ խոտ կտրեց և սկսեց նըրան նայել:

— Փոքրիկ ե այս խոտը, բարեկամ, բայց ի՞նչ պես ե ձիու փորը սրանով լցվում, — ասաց նա ծաղրանքով: — Հիմիկվա խոտերը լաջի են: Իհարկե, գերանդով հնձելը լավ ե, քան թե մանդաղով: Դար ու փոս տեղերում մեքենայով հնձել չես կարող, իսկ յես մաքուր հնձում եմ: Կճւրդյա:

Կուրդյան ել ծիծաղեց:

— Ըջմարիտ ե, Անտոն Սեմյոնիչ:

Սեկեզյովը հոգնած փակեց աչքերը:

— Այ թե հոգնել եմ այս քանի որս: Կարծես թե հազար տարի չեմ ապրել: Դու, Կուրդյա, սկսել ես նիհարել:

— Յես չերեք ճարպոտ չեմ յեղած:

— Այդ վատ ե, առանց ճարպի լինել՝ միևնույն ե, թե առանց հացի: Միշտ պիտի պաշար ունենալ:

Նա գլխարկով յերեսը ծածկեց և բարձր հորանջեց:

— Լավ ե, վոր դարդի մեջ վորդունք չկա, թե չե մեղ կուտեիր:

Յեվ աչքերը խփելուն պես, քնկոտ խումփաց...

Յերկու որից հետո, առավոտյան, պարտիզանները հանդիպեցին տառամայաններին՝ Պոնեյան դարբասի մոտ:

Բուռ գետակի ընթացքին հակառակ տիժ հակա-

յական քարեր են ընկած: Նրանց արանքներով ճողփում է ու աղմուկով սլանում ե ջուրը՝ սպիտակ ու փայլուն ցնցուղները դեպի վեր թռցնելով:

Ձախ ափի մոտերքը ջուրն ավելի հանգիստ ե: Այդտեղ կարելի յե նավակով սահել: Բուռայի ընթացքով դեպի վեր լեռներն են ձգված՝ կանաչ թավշից կարած զրդզյան գլխարկի նման, իսկ ցածը տարածված ե գետի ստորին հարթությունը:

Պարտիզանները գետն ի վար եյին իջնում, իսկ տառամայանները բարձրանում եյին գետն ի վեր:

Առամայանները յերկար շղթայով ձգվեցին բացատի յերկայնությունը, խրամատներ փորեցին, յերկու գնդացի դրեցին և սկսեցին կրակել: Գյուղացիները հատ-հատ եյին կրակում. խնամքով նշան ելին բռնում և նայում՝ իմանալու, թե վորեւ կազակ գլուխը չի հանել արդյոք: Առամայանները միքանի անգամ առաջ թռան և «կեցցե»-ների անհաստատ կոչերով վազեցին պարտիզանների վրա: Բայց ամեն անգամ միքանի սպանվածներ ու վիրավորներ տվին, կրկին չեղարձան, խրամատները քաշվեցին և սկսեցին շտապով չըխկացնել հրացանների փակիչները:

Գյուղացիները պառկել եյին մայրիների յետևում և լուր:

Առամայանների յերկրորդ վաշտը, վոր հրացանաձգությունը չե մասնակցում, պառկած եր մի փոքրիկ բացատում, վորը ձախ կողմից շրջապատված եր գետի հոսանքով, իսկ աջից՝ մացառուտով, Իրար վրա կրակողների գնդակները կտրատում եյին ծառերի սաղարթներն ու պայծառ կապույտ դեղինոնները, վոր թափվում եյին բացատում խաղաղ պառկած զինվորների գլխին:

Մոծականները կծուում ելին մարդկանց, իսկ առա-
մանյաններից նրանց, վորոնք վիրավոր ելին, արեն
եր վառում, և նրանք ջուր ելին խնդրում: Բայց նը-
րանց խմելիք տվող չկար: Ամենքն ել ցանկանում ե-
լին, վորքան կարելի չե, շատ սպանել այն գյուղացի-
ներից, վորոնք, մայրերից յետևում թագնված, հան-
գիստ ու անվրեպ կրակում ելին:

Մոտ ժամուկես նրանք այսպես կրակում ելին
իրար վրա:

Վերջապես՝ սպաները խորհուրդ արին և հրամա-
յեցին հարձակվել, ալսինքն՝ ինչ վոր ել լինի, գնալ
ծառերի յետևից կրակող պարտիզանների վրա և նը-
րանց կոտորել:

Թեև անկարելի չեր բարձր ու վտաններին փա-
թաթվող խոտերի միջով վազել, և հույս ել չկար, վոր
պարտիզանները կփախչեն ու չեն կրակի, բայց և այն-
պես այդ միտքը վոչվոքի անմիտ չթվաց, և առա-
մանյանները, սպաների հետ միասին, «կեցցե» դռա-
լով ու կրակելով, անցնում ելին խոտի ու թավուտի
միջով: Խոտը շաղ տալով ահաճ ու չոր ծաղկավողին,
լցվում եր նրանց բաց բերանները:

Մայրերից յետևից գյուղացիները շարունակում
ելին կտուց-կտուց ու ծուլութամբ կրակել, և թվում
եր, թե նրանք լուրջ չեն կոպում և իսկույն գնեքերը
կզցեն և դուրս կգան հաշտութուն խնդրելու:

Հարյուր քայլ ել չեր մնացել, վոր հասնեն մայ-
րերներին, չեր հանկարծ գյուղացիները միասին ու մի-
անգամից կրակեցին և գոռացին.

— Կեց-ցե-ե...

Գոռոցից եր, թե մի ուրիշ բանից, բայց բոլորը՝

թե առամանյանները և թե գյուղացիները, զգացին,
վոր հարկավոր ե փախչել:

Յեվ պարտիզանների մեջ գոռալու ցանկութուն
առաջացավ: Նրանք կանգ առան և գոռացին: Այդ,
կարծես, նրանց ձայնը չեր, այդ մի ուրիշ, մինչ ալդ
անծանոթ մի ձայն եր.

— Կե-ե-ե...

Յեվ, յետ դառնալով, փախան:

Տալգայի ծառերի բների յետևից անտառի չեզրը
դուրս թափվեցին գյուղացիները, մուշտակներով, չթե
վերնաշապիկներով, և աններդաշնակ գոռացին.

— Ընկերներ, վինստովկաները գցեք...

— Վերջ...— Կարծում ելին առամանյանները և
վազում, չիմանալով, թե ուր:

Նրանք զգում ելին գյուղացիների շնչառութունն
իրենց յետևում, նրանց փրչոտ դեմքերը՝ բաց ատամնե-
րով, և նրանց՝ առամանյանների աչքերի առջև
պղնձագուլն բծեր ելին պսպղում:

Միքանիսը նրանցից ընկան ջուրը և լողալով
անցան մյուս ափը:

Ջուրն ընկան և յերկու սպա, բայց սրանք լո-
ղալ չգիտեցին և, ձեռները ջրի մեջ դեսուգեն շարժե-
լով, բռնեցին ջրի վրա կախված սպիտակ ուռնու
ճյուղից:

Այն ժամանակ վազելով ափին մոտեցան Կուր-
դյան ու Բեսպալիսը և, սպաներին տեսնելով, կար-
ծես, իցույց ամենքի, սպասեցին, մինչև նրանք ա-
մուր կպան ճյուղերին, այն ժամանակ հրացանները
բարձրացրին ու կրակեցին:

Ալիքներին ուժ տալով՝ գետը քշեց մարմինները:

Ատամանյանները դժվարութեամբ հասան բացատի վերջը և այստեղ տեսան իրենց գնդացիները:

Այդ ժամանակ նրանք ինչ-վոր պատճառով կրկին ուժ զգացին իրենց մեջ և սկսեցին գնդակոծել:

— Յետ,— խլացուցիչ գոռաց Սելեզնյովը: Յեվ գլուղացիները, կռացած, ինչպես ճուտերը թխտի տակին, վազեցին տայգան:

Գետի ափին Բեսպալիխն զգաց, վոր իր վիզը ցավում է: Շողափելով խոնավ մեջքը՝ գլխի ընկավ. «վիրավորված եմ», մտածեց նա:

Հանկարծակի նա ժպտաց հին վոսկրի պես սպիտակած դեմքով և բարձրաձայն ասաց Կուրդին.

— Ինձ վիրավորել են:

— Ե՛յ, արճիճ,— ասաց Կուրդյան, և նրա կռնատակերից բռնելով, տարավ:

Յետևից բացատով առաջանում էին ատամանյանները:

Գլուղացիները, կրակելով, դանդաղ դարձան դեպի աջ ու գնացին լեռները: Նրանց դարձյալ հալածում էին ատամանյանները, կանոնավոր շղթաներ կազմելով, կրակելով և ծառերի բնների յետևում թափնը վերով: Վոչ գլուղացիները գիտելին, թե ով է իրենց հալածում, ու վոչ ել ատամանյաններն էին իմանում, թե ում են ուզում սպանել իրենք:

— Կեցցե՛... — յերբեմն գոչում էին ատամանյանները:

Բեսպալիխի վոտքերը մղկտում էին, գլուխը ծանրանում էր, կարծես ամբողջ մարմինն ավելորդ էր:

Նրան, ձեռքը բռնած, տանում էին Կուրդյան ու Գորբուլինը, իսկ յետևից գնում էր գզգզված ու քրքրտ-

նած Սելեզնյովը և, ամեն մի հրացանաձգությունից հետո, շտապեցնում էր.

— Գնա, գնա, յետ մի մնա...

Մտան կեչու անտառը:

Կեչիների գոռնատ կանաչի վրա յեղատիները գծազրվում էին՝ ինչպես կոճակները փայլուն շորի վրա:

Ահագին խոտերը դարձյալ խանգարում էին գնալուն. ձարխոտերը չկային այլևս, բայց նրանց ձեռքերը ծակում էր քաղցր բուրոզ տատասկը:

Բեսպալիխը, կարծես, ցավից հարբել էր: Նրա լեզուն կապ էր ընկնում, և ամեն մի քայլին նա հուսահատաբար գոռում էր.

— Թողեք, թողեք, թողեք:

Յեվ Սելեզնյովը, ձեռքերի մեջ ընդարմացող հոգնածություն զգալով, յետ-յետ էր գնում, կրակում և տխուր ձայնով կրկնում.

— Մի՛ մորմոքվիր, Բեսպալիխ, մի կսկծա, տղա... Շտապիր, շտապիր... յետ մի մնա...

Գլուղացիները ամբողջ բազմութեամբ էին առաջ գնում:

Սարը բարձրանալն ավելի ու ավելի դժվարանում էր: Կանգ առան, վոր Բեսպալիխի վերքերը կապեն, բայց լսելով ատամանյանների իրար կանչող ձայների մոտիկութունը, կրկին առաջ գնացին:

Նրանց վոտքերի տակից դուրս էին պրծնում ճալաքարերը, հեռու անտառի չեղրներում պետք էր խուսափել քարեկարկառներից, իսկ յետևում, դատարկ տարածության մեջ անընդհատ վզզում էին ատամանյանների գնդակները:

Սեւեղնյովը զվարթացավ և հրացանը դրեց ուսին:
— Գնանք, — ասաց նա, — գնանք, նրանց սատա-
նայի ծոցն ուղարկենք:

Բեսպալիխի գլուխն որորվում էր, ինչպես հա-
սած խաշխաշը քամու առաջ:

Զինվորական անդրավարտիքները թրջվել էին
արշուճով, արշուճոտովել էին և Գորբուլինի ու Կուբդի
ձեռքերը:

Կուբդի սատինե կապույտ վերնաշապկի ար-
մուկները վրա լայն բացվածք կար, վորից յերևում
էր նրա վարդագույն, մոծակների կծուած մարմինը:

Սեւեղնյովի աչքերն սկսեցին պղտորվել, և նա
յետ մնաց:

Նրանց առջև ընկած էին խրճիթի մեծությամբ
սալաքարեր, վորոնք գորշ էին, հարթ, և նրանց կողերը,
կարծես, հղկված լինեցին: Վորքան նրանք այդ սալա-
քարերի արանքների սեռ քարձուներով վեր էին
բարձրանում, այնքան ավելի էին զգում, վոր իրենց
մի ինչ-վոր անհայտ վտանգ է սպառնում:

Չնայելով իրենց հոգնածությանը՝ նրանք սկսում
էին ավելացնել քայլերը և չխուսափել քարակույ-
տերից:

Կեչիները, կաղամախիները վերջացան:

Մնացին փրչոտ մայրիները: Թեև արևն առաջվա
նման տաքացնում էր, բայց լեռների սպիտակ կա-
տարներից խիստ, ուժեղ և ցուրտ քամի չէր փչում:

Նրանք ամրացրին գոտիները և, կարծես, միայն
այդ քամուց խանգարվող, խաղաղության ցանցերը
կտրաահու համար էր, վոր բարձր էին խոսում:

Նրանց վտաքերի տակ մամուռն էր ճռճում:

Նրանք կանգ առան: Սպիտակ, ձյունի նման
խրթխրթացող խոտին քսելով՝ սրբեցին իրենց կավա-
թաթախ ու սևացած վոտքերը: Բեսպալիխի վոտքերը
պինդ կապեցին, իրար յերեսի նայեցին ու լուռ, շտապ-
կոտ առաջացան դեպի վեր:

Քամին որորում էր նրանց մազերը, փչում, կուչ
դարձնում նրանց վերնաշապկները:

Հոգնածությունից, թե մի ուրիշ պատճառից,
նոսրանում էին նրանց մտքերը, և անկարելի չէր
ստիպել, վոր այդ մտքերը կատարեն իրենց սովորա-
կան աշխատանքը:

Սեւեղնյովն այժմ ճանապարհն էր ցույց տալիս:

Նա ամբողջովին թրջվել էր, նույնիսկ նրա
դրափե հաստ պիջակներ ջուր-դառել, կարծես անձրևի
տակ էր ընկել: Նրա աչքերի սպիտակուցները ծածկվել
էին կարմիր յերակներով, իսկ բիրը սողում էր ու սո-
ղում, ինչպես յուղի փոքրիկ բշտիկը սփռոցի վրա:

Նա գլխարկը գցեց և գլխաբաց էր գնում: Քամին
նրա սև միտքը ձեղքել էր:

Կուբդին թվում էր, թե ինքը փետրահան և
արված, կարծես թե մի ուրիշ մարմնի մեջ էր մտել
և այնտեղ լողում էր ինչ-վոր տաք ու լարժուն բանի
մեջ:

Նրա կողքից գնում էր մի փոքրիկ, անդադար
ճչացող, կարմրադեղին մազերով մարդ, վոր կախվել
էր Կուբդի թևից: Այդ մարդու բերանը մշտապես բաց
էր, և լեզվի կտրվածքը շարժվում էր նրա բերանում
Նա այնպիսի հնչյուններ էր հանում, վոր թվում էր,
թե մկրատով յերկաթի թերթեր են կտրատում: Յեւ
Կուբդյան ամենևին չէր կարողանում հիշել. թե վոր-

տեղ ե ինքը տեսել այդ թրջված բեղերն ու պեպենոտ
կնճռոտ քթարմատը:

Հանկարծ քարակույտերի փլվածքը լայնացավ, և
նրանք իրենց առջև տեսան մեկ ու բլրապատ դաշտը:

Դաշտում մարդիկ ելին կանգնած կանոնավոր
շարքերով ու հրացաններով: Ատրճանակներով զինված
վեց մարդ վազեցին դեպի նրանց: Այդ վազողներն
անգլիական շինելներ ելին հագած: Գյուղացիները,
նրանց նայելիս, սառը քամի զգացին և նկատեցին
մոտակա լեռների ձյունազագաթները՝ շաքարի կապ
տավուն գլուխների նման:

Սելեզնյովը հրացանը քաշեց ու ճչաց: Նրա
ճիչն ընդհատվեց կրակոցով:

— Բ՛՛՛՛...

— Բու... ո՛ւ... ա՛...

Ապա նա ձեռքը շարժելով դեպի Կուրդյան մեկ-
նեց: Նրա դեմքն անսպասելի կերպով յերիտասարդա-
ցավ, և նա շտապով ասաց.

— Վեր գցի... փախի...

Նա թեքվեց, ատրճանակը տվեց Բեսպալիխին և,
կանալով, փախավ:

Նրա յետևից փախան մնացածները:

Բեսպալիխը սարսափեց և, ցանկանալով վորքան
կարելի է շուտ ազատվել իրեն վերաբերող մտքերից,
ատրճանակն ուղղեց քունքին, բայց միաժամ փոխեց և
կողքին դրեց ու կրակեց:

— Ամեն ի՞նչ:

Փախչելիս Սելեզնյովը մեկ-մեկ մտածում էր:

— Ճանապարհով... սխալվեցի... հարկավոր էր...

Ջրով... հեղեղատով...

Յեվ նրա գլխում ծագեց այն միտքը, թե ինքը
կցանկանար անսնել Ռուսաստանից չեկող կարմիր-
ներին:

«Տեսնենք...», անցավ նրա մաքով:

— Կանգնեք, տղերք, փախչելու-ազատվելու չէք:

Նրա ձայնը լսելով՝ Կուրդյան մտածեց՝ «մեռած»
և արագ կանգ առավ:

Նրանց յետևում պառկեց Գորբուլինը, վոր վազե-
լիս հրացանը կորցրել էր:

— Տեսնենք... — ասաց Անտոնը՝ փամփուշտակապը
կոխելով հրացանի մեջ:

X

Մի շարաթից հետո «ներքին ճակատները» տե-
ղեկագիրը հաղորդում էր, վոր Ուլեյի շրջանում Անտոն
Սելեզնյովի ավազակախմբերը ցրված են, իսկ ինքը՝
Անտոնը սպանվել է փոխադարձ հրացանաձգության
ժամանակ:

Յերկու ամսից հետո յեկ՝ պարտիզաններն ու
Կարմիր բանակի կանոնավոր մասերը զրավեցին
Նիլովսկը, և գյուղացիները լեռնազագաթներից բերե-
ցին Սելեզնյովի, Կուրդի և ուրիշ չորս անհայտ
անձանց դիակները:

Խոր գերեզման փորեցին, չեկան բանվորները՝
կարմիր դրոշակներով. որկեստիլը «Խնտերնացիոնալ»
նվազեց, ճառախոսները, վորոնք մոխրագույն շինել-
ներ ունեցին և թիթեղյա աստղեր նապաստակի մոր-
թույց կարած գլխարկների վրա, յերկար խոսեցին և
ձեռքերով դեպի արևելք ցույց տվին:

Այդ թափօրի յետևում, քիչ հեռու, կանգնած եր
կապալառու Յեմուինը վոչխարենու դեղին կիսամուշ-
տակով: Նա նայում եր կարմիր կտորներին ու յերա-
ժիշտների պայծառ ու փալլուն փողերին: Նրա հոգում
սրտառու է հուզում կար և ամսոսանք: Նա սրբեց քթի
վրայի տրցունքը և սոսաց հարևանին:

— Իմացիր, լմանվ տղերք եյին:

ՂՐՂԶ ԹԵՄԵՐԲԵՅԸ

(ՊԱՏՄՎԱԾՔ)

Թեմերբեյը պառկած եր թաղիքի վրա, յերբ մոտ
վազեց նրա փոքրիկ տղան ու, կափտանի թևից քաշե-
լով, շարժեց հորն ու լալկան ձայնով ճչաց:

— Ա՛յ, ափու, ձին չկա:

Թեմերբեյի քունը չեք տանում, բայց և աջնպես
նա, վորպեսզի վորդին չկարծի, թե հայրը խիստ
անհանգստանում է, մյուս կողքին շուռ յեկավ ու
թուլլ-թուլլ ասաց:

— Հեռացիր, ուղում եմ քնել:

Փոքրիկ տղան լացակերկնած շարունակում եր
պատմել, թե ինքը, ձիու վոտքերը կապելով, նրան բաց
թողեց տափաստանը, իսկ նա կապը կտրել է և փա-
խել: Յեվ նա թափ տվեց ձիու մազից հյուսած կա-
պաթելը:

— Ձին չկա, ափու:

Թեմերբեյը պառկեց, վորքան ցանկացավ, ապա
վեր կացավ, շոշափեց կոշտ կապը և, աջն կախելով
միջնորմի մեխից, ասաց:

— Ես ուսանիրը յերկնս պիտի կովեն: Անդրա-
վաբտիք չունեմ, փորս ել ձմերուկի նման տկլոր է,
թո՛ւ...

Թեմերբեյը աջնպես եր կարծում, թե ձին մոտիկ

տեղերում թափառում ե, ուստի և վորոշեց վոտքով
գնալ: Հանգիստ ձի չեր, ու նրան կարելի չեր առանց
պարանի բռնել: Նա գոտին պնդացրեց, տնարար հա-
յացքով նայեց շուրջը, պախուրցը վերցրեց և գնաց
տափաստանը:

Թեմերբեյի գլուղը փոքրիկ էր, յոթը մուգ մոխ-
րագույն, սնկի նման տուն կար աչնտեղ: Ցցերի մոտ
վարդագույն թարթիչներով թաց աչքերնին կիսով ծած-
կած, քնած եյին բարակոտն քուռակները: Աթարի ու
վոչխարի հոտ էր գալիս:

Ցանկապատի յետևում տափաստանն էր տարած-
ված՝ վոտք ալրող ավաղն ու սպիտակավուն, անամպ
և այդ պատճառով էլ չերկուղալի յերկինքը: Որը հենց
նոր էր սկսվում, և աչնպես շոգ էր, ինչպես չերեկ,
չերեկոյան դեմ, և կարծես կարճ գիշերը չեր չեղել:

Թեմերբեյը չերկար քաջում էր և մտածում, թե
վորտեղից թեյ գտնի: Նա մտքում ընտրում էր, թե
վոր վոչխարը տանի կազակների մոտ փոխելու. գուցե
նրանց մոտ թեյ գտնվի: Իսկ նրա սև բերբերը, աչքերի
նեղ ճեղքերից, տափաստանն եյին, դիտում: Արդյոք ձին
չի՞ յերևում: Մի ժամանակ նա զգաց, վոր կոշկի մեջ,
կրնկի տակն ավազ է ընկել. նա իր ծուռը վոտքը
բարձրացրեց, գլուխը կռացրեց ու նայեց: Հենց կրնկի
վերևը, ջլի մոտ, կոշկի ճիտքը պատույց:

— Թյո... անբավականությունս շրթունքները
շրպացրեց Թեմերբեյը:

Նա քաղեց չորացած խոտի մի փունջ և խրեց
պատուվածքը: Խոտը քաղելիս հիշեց, վոր տափաստա-
նում յերաշտ է, և վոր հենց գարունքվանից (իսկ շու-
տով ամառը վերջանալու չեր) անձրև չի չեկել: Նա

վշտոտեց և, վորպեսզի շուտ տուն դառնա, քայլերն
ավելի արագացրեց:

Նա անցել էր ութ վերստ, չերբ հանդիպող
ղրղզն ասաց.

— Թեմերբեյ, Կիզմեթը բռնեց ձիդ և քշեց քո
տունը:

Թեմերբեյը վաղուց վեճ ուներ Կիզմեթի հետ,
և այդ լուրը նրան դուր չեկավ:

— Ինչո՞ւ չե նա իմ մասին հոգում, ինքս
կգտնեյի,— ասաց նա հեռանալով զրղզից:

Ծանոթն ուզում էր առաջարկել Թեմերբեյին՝
ձիով նրան գլուղը հասցնել, բայց, տեսնելով նրա
դժգոհ դեմքը և կզակի վրայի դեպի վեր ցցված մա-
զերի չերկու փունջը, մնաս բարև ասաց.

— Խոշ:

Յեվ հաստ մտրակով կաճացուկ խփեց ձիուն: Ձին
ուռախ շարժեց պոչը և արագ յորդա գնաց:

Իսկ Թեմերբեյը զայրացած էր և Կիզմեթի վրա,
և ծանոթի, վոր իրեն չառաջարկեց ձին նստել ու տուն
հասնել: Ինքն էլ չիմացավ, թե ինչու առաջ գնաց տա-
փաստանով: Անցավ մոտ կես վերստ, և նրա զայ-
րույթն անցավ: Բայց հենց վոր զայրույթն անցավ,
նա հոգնածություն զգաց:

Նա բլուրը բարձրացավ և պառկեց զարդանի
խիտ թփերի վրա: Այդ թփերից բարակ սավեր էր
ընկնում, և խեփի հոտ էր գալիս: Թեմերբեյի քունը
տանում էր: Մի կից քթախոտ լցրեց բերանը և սկսեց
լնգերի տակ լմմացնել կակուղ դուռդը: Շուտով
գլխում մի հաճելի մեղ զգաց:

— Ինձ ինչ,— գոհ ձայնով ասաց նա և թքեց:

Ապա նա բեշմեթը հանեց ու գնդաձև ծալեց. մնաց չթե կեղտոտ շապիկով և վոչխարի մորթուց կարած, բուրդը դրսի կողմն արած անդրավարտիքով: Նա ձեռքով ավաղը հարդարեց, գլուխը դրեց բեշմեթի վրա և, «լավ» ասելով, քնեց:

Նա արթնացավ ձիու վոտնաձայնից ու մեկ էլ մի ինչ-վոր տարորինակ, իրեն անծանոթ ձայնից: Կարծես թեյամաններ էյին իրար քսում: Թեմերբեյը նայեց ցած՝ դեպի հովիտը:

Տասնմեկ մարդ մոտենում էյին այն բլուրին, վորի կատարին, զարաղանի թփերի մեջ, պառկած եր թեմերբեյը: Ճշմարիտ է, քնից նոր վեր կացած լինելու պատճառով թեմերբեյին թվաց, թե նրանք բուրն հլ ձիավոր են, բայց, իրոք, նրանցից յերկուսը վոտավոր էյին, իսկ մեկը նույնիսկ անգլխարկ: Վոտավորներին թեմերբեյը ճանաչեց: Նրանք կազակների շենից էյին ու իր ծանոթները: Թեմերբեյն ուզում եր դուրս գալ թփերի միջից ու բարևել, բայց տարորինակ ձայնը կրկնվեց:

— Դը՛ր-դը՛ր... դը՛ր-դը՛ր...

Մի կազակ, թամբի վրա ուրվելով, սրով խփում եր հրացանի փողին ու չերգում.

«Մայր Վոլգան լայն է,
Լայն է ու խոր»...

Կազակի կլոր, փոքրիկ՝ դաբաղած կաշու գույնի՝ բեղերով դեմքը ուրախ ժպտում եր: Յերեկ նրան հաճույք էյին պատճառում և՛ սեփական յիրգը, և՛ այդ հնչյունը, վոր առաջացնում եր նա՝ սուրը հրացանին խփելով:

Դիտելով նրանց՝ թեմերբեյը նկատեց, վոր բուր կազակները հրացաններով են, իսկ յերկու հետեվակն՝ առանց հրացանի: Թեմերբեյը մտածեց, վոր ավելի լավ է դուրս չգալ:

Մարդիկն ու ձիերն իջան փոսը: Մի կազակ, վոր, յերկու տարեկան քուռակի պոչի նման, փայլուն ու մաքուր միրուք ուներ, և վորի ուսերին սպիտակ ժապավեններ եր կարած, ոռեսերեն մի բան ասաց, վորից հետո բոլոր կազակները ձիերից իջան: Ձիերը տարան տափաստանը և այնտեղ կապուտեցին:

Թեմերբեյը կարծեց, թե նրանք, հավանորեն, ուզում են թեյ պատրաստել, և նորից նրա մեջ թփերի միջից դուրս գալու ցանկութուն առաջացավ, բայց նա մտածեց.

— Ինչո՞ւ իսկույն դուրս չեկա: Վախկոտ կկանչեն ու վրաս կծիծաղեն:

Նա իրեն շատ եր հարգում, ուստի ամաչեց ու մնաց:

Հետևակներից մեկը՝ մի բարձրահասակ մարդ, անգլխարկ, կոշիկների վրա բաց թողած անդրավարտիքով՝ կանգնել եր, վոտքերը լայն չռած և ածելած սրաքիթ յիջեսը խոժոռած: Անդրավարտիքի ծայրերը շատ լայն էյին, և նրա կոշիկները, համարյա, կորչում էյին մահուղի այդ մեծ կոտորների մեջ: Հապին կար կարճ բաճկոնակ՝ փայլուն կոճակներով, ինչպես պաշտոնյա, ու շապիկի ոձիքը շուռ եր աված բաճկոնակի վրա: Ծապիկն սպիտակ քաթանից եր, իսկ ուձիքը, վոր լայնորեն տարածվել եր մեջքին ու ծածկել թիակները, կապույտ եր՝ սպիտակ չեզրազարդով: Այդ մարդու դեմքն արևից այրվել եր ու սևացել

այն առանձնահատուկ կինամոնագուէն թխութեամբ, վոր ձեռք են բերում առաջին անգամ Թուրքեստան յեկած անձինք: Յերեւի, արեւ սաստիկ վառում եր նրա գլուխը, և դրանից հլ նա հաճախ շարժում եր խանձված, համարյա սպիտակ հոնքերը և ուժով սեղմում թարթիչները:

Յերկրորդը իր ընկերոջից կարճ եր, փափուկ ու մոխրագուշն դեմքով: Նա կարճաքիթ եր, և նրա հաստ շրթունքներն անդադար, կարծես, ակամա ժպտում էին: Նա կազակների նման եր հազնված՝ անդրավարտիք ունեւր, աշնան խոտի գուշնի շապիկ և գազաթին ցցել եր մի չեղ գլխարկ՝ գունատ ժապավիսով:

Սպիտակ ուսադիրներով կազակը յերեք քալ չափեց ու վոտքը դետնին խփելով, ոռւսերեն ինչ-վոր բան ասաց: Փոքրիկ հետեակ մարդը մոտեցավ ու սկսեց թիով հողը փորել այնտեղ, ուր կազակը խփեց վոտքով: Կազակը յետ քաշվեց ու կրկին վոտքը խփեց. հետեակը կրկին փորեց: Յերկրորդ հետեակը յերեսն ընկերոջից շուռ տալով, թին պահել եր կռնատակին և, համարյա առանց աչքերը թարթելու, դեպի տափաստանն եր նայում: Յեւ թեմերբելը չեր հասկանում, թե ինչ կա նրա դեմքին՝ վրէտ, թե մի ուրիշ բան:

Մնացած կազակները պառկել էին: Նրանք ծըխում էին ու տաք-տաք վիճաբանում: Ղրդակաւ լիզվի միքանի կտորներից, վոր յերբեմն խոսակցութեանն էին խառնում նրանք, Թեմերբելը հասկացավ, վոր նրանք խոտահարքի մասին են խոսում ու այն մասին, վոր ծերունիներն արդար չեն բաժանի

խոտատեղերը: Կազակներից մեկը, նկատելով անգըլխարկ մարդու սևեռուն հայացքը դեպի տափաստանը, բռունցքը բարձրացրեց և սպառնաց նրան:

Անգլխարկ մարդը չետ դարձավ և սկսեց իր ընկերոջը նայել: Փոքրիկ մարդն արդեն մի քառակյունի յեր փորել, և փորած գետինը նմանում եր հովտի խոտերի կանաչ թաղիքի մեջտեղում ընկած մի լայն ու յերկար արկղի կափարիչի:

Ապա յերկու հետեակը վերցրին թիերը և սկսեցին գետինը փորել: Կազակները պառկած էին նույն տեղում ու խոտահարքի մասին էին վիճաբանում:

Սպիտակ ուսադիրներով կազակը նստած եր աշխատողներից յերեք քալ հեռու: Նրա ձեռքին վինտովկա կար, և նա գլխարկը դրել եր ծնկների վրա: Նրա աղչուսագուշն, ցանցառ բեղերով դեմքը մի թագուն բավականութուն եր արտահայտում, կարծես առաջին անգամ հյուր եր յեկել մի բարձրաստիճան պաշտոնյայի մոտ. մյուս կողմից, յերեւի, շատ եր ցանկանում տուն վերադառնալ: Նրան ձանձրացրել էին այդ տափաստանն ու այրող արեւը, և նա ստվերի կարիք եր զգում: Նա միքանի տնգամ նայեց դաշտանի թփերին, ուր պառկած եր Թեմերբելը, բայց նրանք հեռու էին, քսան-քսանհինգ քալի վրա, և նա չեր ցանկանում, կամ չեր կարելի գնալ: Յեւ նա նստած եր զրդղի նման ծալապատիկ ու ձեռքերի կռախ ու կեղտոտ մատները հրացանի ագույցի վրա դրած:

Իսկ այն յերկուսը շարունակում էին շտապով, միքիչ դեպի գետինը կռացած, փորել: Խոնավ, սև, խոտի արմատների փայլուն թելիկներով խառնված

հողը թռչում էր առատութեամբ և թափով շրփում: Արդեն մի թումբ կազմվեց, բայց թեմերեքը վոչ մի կերպ չէր կարողանում հասկանալ, թե ինչու համար են փորում այդ փոսը:

Կարճիկ մարդը թին վայր գցեց, բարձրահասակը, արագ կռանալով, վերցրեց այն և նրան տվեց: Կարճիկի քթատ դեմքով մի անբավականութիւն անցավ, չէր թին վայր գցեց, բայց, տեսնելով ընկերոջ ծառայութիւնն, ուրախացավ:

Բարձրահասակը հողը հեռու յեր նետում և, ըստ յերևութին, տհաճութեամբ էր աշխատում, այնպես վոր կազակը, ձեռքը ծուլ-ծուլ շարժելով, ցույց տըվեց նրան՝ ասելով, ավելի մոտ թափիր: Թեմերեքն իսկույն հասկացավ, վոր այդ կազակը տնարար մարդ է: Յեկ, իրոք, չեթե հողը կրկին տեղը թափելու կարիք լինի, ել ինչի՞նչ հեռու նետել. միայն ավելորդ աշխատանք և, ուրիշ վոչինչ: Բարձրահասակը չհնազանդվեց և շարունակում էր, կարծես չարամտաբար, հողը հեռու նետել: Թեմերեքին դուր չեկավ այդ անհրանաղանդութիւնը: Կազակն ել վոչինչ չասաց, և թեմերեքը մտածեց.

— Հավանորեն, պետական գործ է, վոր այդպիսի վերաբերմունք ունեն:

Կարճահասակն ավելի լավ էր աշխատում: Նա, առանց շտապելու, թին լիքը լցնում էր հողով, բարձրանում և կանոնավոր դարսում և յերեքն ել վրայից շրպացնում, իսկ չէր թին, կպչելով գետին, զրնգում էր, նա իր հաստ շրթունքով ժպտում էր: Շուտով նա քրտնեց և, շապկի ոճիքը բանալով, թեքը քշտեց: Բարձրահասակ մարդը հանեց կարճ բաճկոնը

և մի կողմ նետեց: Փոքրիկ կլորագեմ կազակը, այն, վոր իր յերգով արթնացրեց թեմերեքին, վեր թռավ և շտապով բռնեց բաճկոնը: Այդ շտապկոտութիւնը թեմերեքին անհասկանալի ու յերկյուղալի թվաց, իսկ կազակը բաճկոնը տարավ, այն ձևով ցույց տվեց մյուսներին, վոր, կարծես, այդ նրա սեփականութիւնը դարձավ:

Թեմերեքի գլուխն սկսեց ցավել: Այդ առաջացավ թփերի վրա ընկած մարմնի անհարմար դրութիւնից, թե արեւից և թե այսպես յերկար մտածելու անվարժութիւնից: Ընդամին նա ծարավ էր, իսկ դուրս գալը՝ սարսափելի:

Նա փակեց աչքերը, բայց աչքերը փակած ալ վելի վատ էր: Նրան թվում էր, թե կազակն իսկույն կմտնի թփերի մեջ և բարձրաձայն կհարցնի.

— Դու ինչի՞նչ չես այստեղից դադարուկ նայում, թեմերեք:

Նա նորից նստեց և սկսեց նայել այն յերկուսի աշխատելուն:

Կարճիկը յերևի հոգնեց և, զրպանից դուրս քաշելով մի կեղտոտ շորի կտոր, նրանով քրտինքը սրբեց և, ինչպես միշտ հողի ծանր աշխատանքի ժամանակ, խորճ ու արագ շնչելով, գլուխը բարձրացրեց և շուրջը նայեց: Նրա դեմքը ցավից ծռնվեց, իսկ աչքերը կարմրել էին: Բարձրահասակը նկատեց այդ և խնայողորեն ցույց տվեց դեպի գետինը՝ ահա, աշխատիր: Կարճիկն ընդհատեց հառաչանքը և շարունակեց փորել:

Կազակները ձանձրացան խոտահարքի մասին վիճելուց: Նրանք՝ մեկ-մեկ, յերկու-չերկու, մոտենում

եյին փոսին և, նայելով, բարձրաձայն հայնոյում եյին: Թեմերբեյը հասկանում եր ուսական հայնոյանքը, և չերբ կազակները հայնոյում եյին, նա կարծում եր, թե այդ նշանակում և, վոր նրանք անբավական են դանդաղ առաջ գնացող աշխատանքից: Այս բոլորից Թեմերբեյն ել ձանձրացավ ու ցտնկանում եր, վոր փոսը շուտ փորեն ու գնան, վորպեսզի ինքն ել կարողանա տուն վերադառնալ և զով խրճիթում, ըսպիտակ փափուկ թաղիքի վրա, մեջքը արկղների հենած, մի յերկու բաժակ կումիս խմի, ապա հարեվանների մոտ գնա և իր տեսածը նրանց պատմի: Կամ՝ չէ, ավելի լավ և, վոր հարևաններին իր մոտ հրավիրի:

Սակաջն վաղուց եր, վոր նրա ներսը շարժվում եր այս միտքը.

— Իսկ ինչո՞ւ չեն նրանք փորում, ինչո՞ւ համար, ո՞ւմ համար:

Այդ միտքն այժմ հորդացավ, ինչպես գետը հեղեմունքի ժամանակ, և ծածկեց ամեն ինչ: Մնացած մտքերը, վորոնք վերաբերում եյին գյուղին, անասուններին ու փոքրիկ վորդուն, ցատկում ու դողում եյին այդ հեղեմունքի մեջ՝ ինչպես ջրի տակ յեղած ծառերի կատարների դուրս ցցված ճյուղերը:

Յեվ կազակների ձեռքի հրացանները, և հողը չանգոռոջ թիեքը, և սպիտակ ուսադիրներով մարդը՝ այս բոլորը, կարծես, միանգամից մի տեսակ միացան և մի հոտած բառով Թեմերբեյի յերեսին դռացին.

— Սպանել...

Թեմերբեյը վայրկենաբար ըմբռնեց և, հասկանալով, սարսափեց: Նա իրեն մենակ զգաց և միևնույն

ժամանակ կապված այդ մարդկանց հետ, վորոնք սպանություն եյին դործում, իսկ «չեմ ուզում» ասելու ուժ չկար: Յեվ Թեմերբեյին թվաց, թե ինքը, կարծես, մի վիհ և, մինչև անգամ նրա սիրտը խառնեց:

Իսկ յերկու «ղզլ-ռուսը»*) շարունակում եյին աշխատել:

Կարճիկն արդեն մինչև դոտին փոսի մեջ եր, բայց վորովհետև յերկուսի համար փոսումն աշխատելը նեղվածք եր, ուստի անգլխարկ մարդը կանգնեց փոսի յեզրին և, բլուրների ու թփուտների վերեվից, նայեց դեպի տափաստանը: Թեմերբեյը բլուրի վրայից տեսնում եր և կարծում, թե, գուցե, բարձրահասակը մեկին սպասում և տափաստանի կողմից: Թեմերբեյն սկսեց խղճալ նրանց: Նա նայեց այնտեղ մի նոր մարդ տեսնելու գաղտնի հուսով:

Վոչվոք չկար:

Փայլում եր թփուտի ցանցառ բարձմենիկը՝ վարդագույն ավազի վրա: Խորն ու տոթագին շընչում եր յերկինքը, վոր ջրալի կաթի գույն ուներ: Զերմ ողը, համարյա, նկատվում եր պարզ աչքով:

Իսկ բարձրահասակ մարդը նայում եր ունայում. նա, կաշծես, ուզում եր աչքերով թռչել տափաստանը: Իսկ Թեմերբեյը վախենում եր նայել նրա պինդ մարմնին, նրա այրված, մաշված ճակի նմանվող դեմքին:

Պազակը հայնոյեց, և բարձրահասակ մարդը ցատկեց փոսը՝ հոգնածին փոխարինելու համար: Փափ-

*) Կարմիր ուսներ:

կադեմ հետեւակն ել նաչեց տափաստանին և յետ դարձավ: Նա նստեց թարմ հողաթմբի վրա, և նրա դեմքը, կարծես ստիպմունքից, խղճալիորեն ժպտում էր:

Սպիտակ ուսադիրներով կազակը կանչեց ուսերեն: Մնացած կազակները հանկարծ միանգամից լրջացան, վեր թռան, հրացանները վերցրին և շարքով կանգնեցին, ինչպես քուռակները ցցաշարքի պարանի առաջ: Յերեւում եր, վոր այդպես կանգնելն ու ավագ կազակի թույլ ձայնն այստեղ լսելը հաճելի չէր նրանց: Նրանք հասկանում էին, վոր շուտով կգնան, և այդտեղ շոգում պառկելը իրենց ձանձրացրել է:

Գոռոց ու շարժում լսելով՝ աշխատողները փոսից դուրս թռան, և բարձրահասակը թիակն ուժով աշնպես մի կողմ նետեց, վոր հողի մեջ խրվեց: Նրանք համարյա միաժամանակ իրար նաչեցին և կանգնեցին փոսի յեզրին:

— Կսպանեն, — մտածեց Թեմերբեյը, և նա սկսեց ամաչել, վոր ինքը հականե-հավանե և դեմքով ճանաչում է նաչե կազակներին և կարծում է, վոր դեռ հետո յեղ, վորեւ տեղ, հանդիպելու չէ նրանց: Նա, թեքելով դուրսը թփերը, աշխատում էր ավելի պինդ կաշի գետնին: Նրա սիրտն այնպես էր բարախում, վոր, թվում էր, թե նրա տրպոցը հողի միջից էր հնչում, մարմինն սկսեց մըսել, և գլուխը ցավում էր. կարծես ամենադաժան սառնամանիք էր:

Թեմերբեյի ձեռքերի տակի ճշուղը ճրթճրթաց, և նա բերանը բացած նայում էր, թե ինչպես չերկուտանգեն մարդու դեմ վեր կացան ութ հրացանավոր, և ինչպես մեկն՝ ամենքից ծերը, դուրս չեկավ մի կողմ և, շապիկն ուղղելով, պատրաստվում էր գոռալ:

Բարձրահասակը ձեռքը մեկնեց կարճահասակին: Սա բռնեց այն, ապա մի տեսակ՝ ալամա՝ բաց թողեց և յետ դարձավ: Բարձրահասակը կզակը շարժեց, ինչպես ձին սանձն ուղղելիս, և մի քալ առաջ գնաց: Այդ ժամանակ ավագ կազակը գոռաց: Հենց վոր նա գոռաց, ութը միանգամից կրակեցին: Թեմերբեյն աչքերը փակեց: Նրան թվաց, թե իր վրա կրակեցին, և նա մինչև անգամ սաստիկ ցավ զգաց ուսի մեջ:

Յերբ նա սիրտ արեց և նայեց, հետեւակներն այլևս չկային, և յերկու կազակ թիերով փոսն էին լցնում: Բայց այդ աշխատանքը շուտով ձանձրացրեց նրանց: Նրանք թիերը վերցրին և, կոշիկների տակի հողը մաքրելով, մոտեցան ձիերին և արշավեցին՝ տափաստան գնացած կազակներին հասնելու համար:

Թեմերբեյը չերկար ժամանակ թփերի միջից չեր դուրս գալիս: Բայց անա նա վեր կացավ, իջավ բլուրից, խոնավ հողի վրա թողնելով իր քայլերի հետքերը, մոտեցավ գերեզմանին:

Սպանվածները, համարյա, ծածկված էին հողով, միայն մեկի ձեռքի թաթն էր դուրս ցցվել հողի տակից: Յերեյ նա ընկել էր մեջքի վրա և ձեռքը վեր մեկնել: Այդ ձեռքն սպիտակ էր, դեղնավուն փայլով և մեծ մաշի մոտ, չանգովածքի վրա, սևին էր տալիս արյուն մի բիծ:

Թեմերբեյը կուցավ, վոր, գոնե, մի կերպ լցնի գերեզմանը, բայց հազիվ էր նա ձեռքը հողին կպցրել, չերբ հիշեց այդ սպիտակ ձեռքը՝ չերկար մատերով: Նա գերեզմանից հեռու ցատկեց և զգաց, վոր իր անհնազանդ, հանկարծակի քրտնակալած վտաքերն, տրագ ծալվելով, իրեն տանում են տափաստանով:

Նա վաղու՞մ եր, և միևնույն ժամանակ նրան ամբող-
ջովին կլանում եր մի մեծ ու անորոշ բանի զգացու-
թյունը՝ այն գիտակցությունը, վոր ամենասոսկալին
սկսվում է հենց այժմ, և վոր ինքն այդ գերիզմանի
մոտ թողեց առաջվա խաղաղ ու հանգիստ զրդզ թե-
մերբեկին...



ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0317756

11374

ԳԻՆԸ 40 ԿՈՊ. (7¹/₄ ժ.)



ВСЕВОЛОД ИВАНОВ

П а р т и з а н ы

Госиздат СССР Армении
Эривань — 1929